

1960. XIV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM

1960. XIV. ÉVFOLYAM. 1–4. SZÁM

Alapította: Heimler Károly

Kiadja: SOPRON VÁROS TANÁCSA

Szerkesztő bizottság: CSIKÓS GYÖRGY, DOMONKOS OTTÓ, ERDÉLY SÁNDOR, FALLER JENŐ, FÁBJÁN LAJOS, FEKETE FERENC, FÖLDI LŐRINC, FRIEDRICH KÁROLY, GÁL JÁNOS, GYULAY ZOLTÁN, HARACSI LAJOS, HORVÁTH JÓZSEF, KELÉNYI FERENC, KÖLKEDI ISTVÁN, MOLLAY KÁROLY, PETERDI FERENC, RÉTHLY ENDRE, SIMON JÁNOS, SOMKUTI ELEMÉR, TARJÁN GUSZTÁV, TÁRCZY-HORNOCH ANTAL, VENDEL MIKLÓS, VERBÉNYI LÁSZLÓ, WINKLER OSZKÁR, ZAMBÓ JÁNOS, ZÁRAI KÁROLY.

Szerkeszti: CSATKAI ENDRE

1960. XIV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Németh Tihamér: Sopron felszabadulása az egykorú hivatalos szovjet jelentésekben és sajtóban

Németh Tihamér: Sopron felszabadulása az egykorú hivatalos szovjet jelentésekben és sajtóban

15 év távlatából emlékezünk hazánk felszabadulására, azokra a napokra, amelyek a népek legnagyobb nemzeti ünnepeivé váltak. Az olvasó elé bocsátunk erre az alkalomra néhány történelmi dokumentumot, amelyek eddig magyar nyelven még nem jelentek meg.

A Nagy Honvédó Háború hadieseményeit a Szovjet Tájékoztató Iroda minden este közölte. E jelentésekhez részletes kommentár járult, ellentétben a fő közlemény szűkszavúságával – bővebben. Ha a Vörös Hadsereg kimagasló győzelmeket aratott, a legfelsőbb parancsnok, Sztálin elvtárs ünnepi napiparancsot adott ki. A Honvédó Háború idején a Szovjet Tájékoztató Iroda közleményeinek száma meghaladta az 1500-at, míg a sztálini napiparancsoké a 370-et.

A Sopront felszabadító 3. Ukrán Arcvonal csapatainak parancsnoka Fedor Ivanovics *Tolbuchin* tábornagy volt (1949 októberében halt meg hosszú, súlyos betegség után). Mellette Sopron felszabadításában *Szugyec* repülő-vezérezredesnek volt kimagasló szerepe.

Az itt következő dokumentumok emlékeztessenek az elesett szovjet katonákra, akiknek hősi harca és mérhetetlen áldozata nyitotta meg az utat a *mi népünk* felemelkedése előtt is.

1960. XIV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Németh Tihamér: Sopron felszabadulása az egykorú hivatalos szovjet jelentésekben és sajtóban / A Szovjet Tájékoztató Irodától

A Szovjet Tájékoztató Irodától

(Pravda, 1945. március 30.)

Március 29-ére virradó éjszaka nehézbombázóink csapást mértek a magyarországi SOPRON vasúti csomópontra. A bombázás eredményeképpen a csomópont területén tüzek keletkeztek, melyek robbanásokkal jártak együtt. Virradatra lángoltak az ellenség szerelvényei és katonai raktárai.

1960. XIV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Németh Tihamér: Sopron felszabadulása az egykorú hivatalos szovjet jelentésekben és sajtóban / Az április 1-i hadműveleti jelentés

Az április 1-i hadműveleti jelentés

A 2. UKRÁN arcvonal csapatai, folytatva a támadást, ma, április 1-én birtokba vették Nagyszombat, Galgóc, Szenc városokat, a fontos útcsomópontokat és a németek védelmének Pozsony irányában kiépített erős támpontjait. Elfoglaltak ezenkívül Csehszlovákia területén több mint 150 más helységet. Egyidejűleg az arcvonal csapatai a DUNA déli partján támadva, Magyarország területén elfoglalták Ásvány, Lipót, Dunaremete, Hédervár, Horvátkimle, Lébény és Mosonszentpéter vasútállomásokat.

A március 31-i és az április 1-i harcok során az arcvonal csapatai 6150 ellenséges katonát és tisztet ejtettek foglyul.

A 3. UKRÁN arcvonal csapatai folytatva a támadást, ma, április 1-én birtokba vették SOPRON városát, a fontos vasúti csomópontot, és a németek védelmének nagyjelentőségű támpontját a Bécshez vezető utakon, valamint elfoglaltak több mint 100 más helységet MAGYARORSZÁG területén, köztük Fertőrákos, Ágfalva, Brennberg, Vaskeresztes, Pornóapáti, Pinkamindszent és Szentpéter községeket. Egyidejűleg az arcvonal csapatai Ausztria területén Bécsújhelytől délre és keletre több mint 30 helységet elfoglaltak, köztük Ruszt, Trauersdorf, Stegersdorf, Mattersburg, Forchtenau, Drasburg, Kirchau és Bromberg községeket.

SOPRON városában csapataink kiszabadították a németek által bebörtönzött Veress Lajos vezérezredest, a 2. magyar hadsereg volt parancsnokát, akit az Ideiglenes Nemzeti Kormány rendelkezésére bocsátottak.

Március 31-én az egész fronton 46 ellenséges páncélost és rohamlöveget semmisítettünk meg. Légiharcokban és a léghárító tüzérség tüzével lelőttük az ellenség 26 repülőgépét.

1960. XIV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Németh Tihamér: Sopron felszabadulása az egykorú hivatalos szovjet jelentésekben és sajtóban / Szovinformbüro, április 1.

Szovinformbüro, április 1.

A 3. UKRAJNAI arcvonal csapatai folytatták a támadást. Szovjet alakulatok a Fertő-tó és a Keleti Alpok

nyúlványai között előrenyomulva birtokba vették SOPRON városát, a fontos közlekedési útcsomópontot, a jól megerősített támpontot az osztrák fővároshoz, Bécshez vezető úton.

Az ellenség megkísérelve, hogy feltartóztassa a szovjet alakulatok előrenyomulását, állandóan friss erőket vetett harcba. Megsemmisítettük a bécsi tisztikar és a német tartalék hadosztályok csapatait. Visszavonulva a szovjet haderők csapásai alatt, a németek sok fegyvert eldobáltak és visszavonták a hadianyaggal és hadifelszereléssel megtöltött raktárakat.

1960. XIV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Németh Tihamér: Sopron felszabadulása az egykorú hivatalos szovjet jelentésekben és sajtóban / Sopron légiterében

Sopron légiterében

(Tudósítónktól)

Tolbuchin tábornagy csapatai folytatva a támadást, tegnap birtokba vették SOPRON-t, a németeknek Nyugat-Magyarországon lévő fontos támpontját. Szugyec repülő-vezérezredes repülői az e pontért vívott harcokban több mint 2000 felszállást hajtottak végre. Megsemmisítettek kb. 200 gépkocsit, levegőbe repítettek 5 üzemanyagraktárt, elhallgattak 48 ellenséges üteget, szétszórtak és megsemmisítettek mintegy 1000 németet. Légiharcokban lelőttek 5 „Focke Wulff 190”-et. A sturmovikok egy vasútállomásra történt rárepülésnél felgyújtottak 3 katonai szerelvényt, szétromboltak néhány mozdonyt, megsemmisítettek kb. száz vagon.

1960. XIV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Németh Tihamér: Sopron felszabadulása az egykorú hivatalos szovjet jelentésekben és sajtóban / A legfelső parancsnok PARANCSA a 3. UKRÁN arcvonal csapatainak parancsnokához, TOLBUCHINhoz, a Szovjetunió tábornagyához, az arcvonal vezérkari főnökéhez, IVANOV altábornagyhoz

A legfelső parancsnok PARANCSA a 3. UKRÁN arcvonal csapatainak parancsnokához, TOLBUCHINhoz, a Szovjetunió tábornagyához, az arcvonal vezérkari főnökéhez, IVANOV altábornagyhoz

A 3. UKRÁN arcvonal csapatai, folytatva a támadást, ma, április 1-én birtokba vették SOPRON városát, a fontos vasúti csomópontot és a németek támpontját a Bécshez vezető utakon.

SOPRON birtokbavételéért vívott harcokban kitűntek Zahvatajev altábornagy, Gyerevjanko vezérőrnagy, Bobruk vezérőrnagy, Drücskin ezredes, Parfjenov ezredes, Kuksz ezredes csapatai; Nyegyelin tüzérségi vezérezredes, Cikalo tüzérségi vezérőrnagy, Kovalj ezredes, Rahlin alezredes, Csepurin alezredes tüzérei; Russzijánov altábornagy, Pavelkin páncélos vezérőrnagy, Tyáglöv ezredes, Verb ezredes, Salügin alezredes, Szimany alezredes páncélosai; Szugyec 3 repülő-vezérezredes, Tolsztikov repülő-vezérőrnagy, Korszakov repülő-vezérőrnagy, Szmirnov ezredes, Satilin alezredes, Zamjátin alezredes repülői: Kotljár műszaki vezérezredes, Malov ezredes, Kornyejev alezredes utászai; Koroljev híradós altábornagy, Morozov repülő-vezérőrnagy, Kotkov ezredes, Szuhih alezredes híradósai.

V. A. Szugyec repülő-vezérezredes

A kivívott győzelem megünneplésére azok az egységek és csapatok, melyek leginkább kitűntek a SOPRON birtokbavételért vívott harcokban, felterjesztendőik rendjellel való kitüntetésre.

Ma, április 1-én 22 órakor Hazánk fővárosa, MOSZKVA, Hazánk nevében 124 ágyú 12 üdvlövessel tiszteleg a SOPRONt elfoglalt 3. UKRÁN arcvonal vitéz csapatai előtt.

A kiváló fegyvertényért KÖSZÖNET az Önök vezette csapatoknak, melyek részt vettek a SOPRON bevételért vívott harcokban. Örök dicsőség a Hazánk szabadságáért és függetlenségéért vívott harcokban elesett hősöknek!

1945. április 1. 325. sz.

A legfelső parancsnok: J. SZTÁLIN, a Szovjetunió tábornagya.

1960. XIV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Peterdi Ferenc: A soproni gyáripár fejlődése a felszabadulás után

4 Peterdi Ferenc: A soproni gyáripár fejlődése a felszabadulás után

Közel 15 év telt el azóta, hogy a második világháború borzalmas szélvihara elült és a romos üszkők között ismét megindulhatott a békés, építő munka. E 15 esztendő alatt hazánk óriási változáson ment át. Átalakult és megváltozott társadalmi rendszerünk, országunk gazdasági arculata, az emberek életformája és gondolkodásmódja. Bátran állíthatjuk, hogy történelmi korszakot éltünk meg.

Érdemes most, az évforduló alkalmával a számok tükrében megvizsgálni, hogy az elmúlt 15 esztendő milyen fejlődést hozott városunk ipari életében. Összehasonlításunkban induljunk ki az 1935. évi adatokból, melyek a dr. Heimler Károly szerkesztésében megjelent „Sopron topográfiája” című kiadványból rendelkezésünkre állnak. A gyárakat összefoglaló statisztikai táblázat szerint 1935-ben Sopronban összesen 28 gyár működött, gyárnak minősítve többek között a 2–3 létszámot foglalkoztató Hillebrand V.-féle likőr- és gyümölcskonzerv gyárat, a 2–4 főt alkalmazó Manninger Sándor-féle szappan- és szódagyárat, vagy a 12 alkalmazottat foglalkoztató Első Soproni Gomb- és Fémkészítőgyár R. T.-ot is. Ez a táblázat jellemző képét mutatja a kapitalista ipar anarchikus termelési módjának. Ezen gyárak összesen 2812–3731 munkáslétszámot foglalkoztattak, amely a város összlakossága mintegy 10 %-ának felelt meg. Ha Sopron kereső korban lévő lakosainak számát kb. 20 000-nek vesszük, e számok azt jelentik, hogy a kereső lakosság 15–18 %-a volt bémunkás ebben az időszakban. Létszám és terület szempontjából a Soproni Pamutipár, a Soproni Selyemipár, a Soproni Szőnyeg- és Textilművek, valamint a Vasárügyár voltak a legjelentősebbek.

Vessük szembe a fentiekkel most már a jelenlegi helyzetet. A Központi Statisztikai Hivatal Győr-Sopron Megyei Igazgatósága adatai szerint városunkban az 1958. év végén „csak” 18 ipari vállalat és 7 kisipari szövetkezet működik, egészséges következményeképpen a szocialista iparvezetés irányításának. A kisipari szövetkezeteket nem számítva tehát 10-zel kevesebb, mint 1935-ben, de a legkisebbnél is az alkalmazott-létszám majdnem 100 fő. (Soproni Gépgyár 97 fő). Csak az ipari vállalatok dolgozóinak létszáma, tehát szövetkezeteket nem számítva, igen jó becsléssel, melyhez az adatokat az ipari üzemektől kaptuk, több mint 8000 fő, városunk összlakosságának 23 %-a, kereső lakosainak pedig mintegy 40 %-a.

A gyáripárban foglalkoztatott dolgozók száma tehát 2,2-szeresére nőtt, míg a város összlakosságának száma néhány ezerrel csökkent. Már e számok mutatják, hogy városunk struktúrája milyen jelentősen változott meg. Sopron, mely ugyan már a második világháború előtt is ipari jellegű város volt, felszabadulásunk óta jelentős nagyipari várossá fejlődött. Ha még a fentiekhez hozzászámítjuk a közüzemeinknél, az ipari szövetkezetekben, az építőiparban és a nem önálló – itten csak teleppel rendelkező – üzemekben dolgozók létszámát, akkor megállapíthatjuk, hogy Sopron város keresetből élő lakosságának több mint a fele az iparban dolgozik.

Városunkban a háborús események igen jelentős károkat okoztak. Két gyárunk, az Első Magyar Cipőrugany-, Szalag- és Húzógyár és a Jakobi Adolf és Sándor Szivarkapapírgyár jóformán teljesen megsemmisült. Komoly sérülés érte a Soproni Selyemipár mindkét vállalatát (a volt Trebitsch S. és Fiai Selyemárügyár R. T. és a Soproni Selyemipár R. T.), ahol épületben és gépekben tekintélyes károk keletkeztek. Ugyancsak több bombatalálat érte a Zárügyár épületeit is, melynek során az épületek 3 %-a teljesen megsemmisült, valamint a Tűzgyárat, ahol kb. 4–5 millió forintnyi kár keletkezett. Még ennél is tekintélyesebb volt az a kár, melyet üzemünk a gépi berendezésekben és felszerelésekben szenvedtek. Ezek a károk egyrészt a bombázások és a harci tevékenység, főleg azonban a német hordák vandalizmusa és

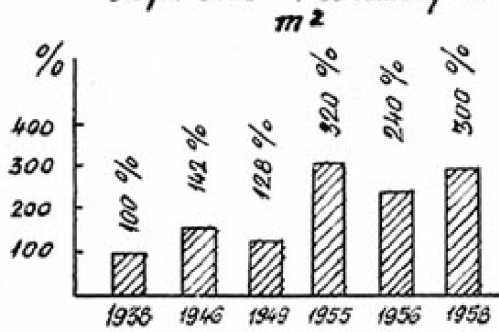
garázdálkodása következtében keletkeztek.

Amikor tehát fejlődésünk 15 éves eredményeit értékeljük, azt kell figyelembe vennünk, hogy 1945-ben rombadöntött és kifosztott gyárakban indultunk el az új úton. A megvizsgált és számba jöhető ipari üzemeink 1938-ban 77 560 m² terület beépítettséget foglaltak el. Ez a szám az 1958. évre 110 715 m²-re nőtt. Új üzemeket létesítettünk és a régieket bővítettük 33 150 m²-nyi területen. A 15 év alatt tehát majdnem felével nőtt gyáraink alapterülete. Az üzemek államosítása óta jó becslés alapján mintegy 250–300 millió Ft értékben bővítettük gyáraink álló alapját, ennyi volt tehát a népgazdasági beruházás. Ez a szám csak az ipari és az ipartelegen létesített szociális beruházásokat foglalja magába. A felépített textiles és vasas kultúrház költségei e számokban nem foglaltatnak benne.

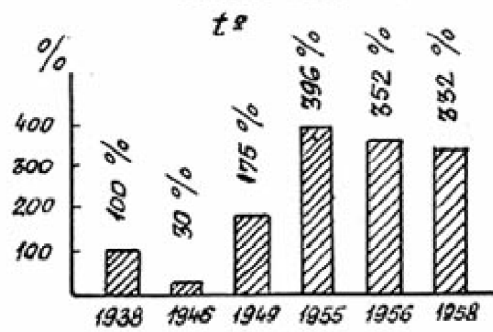
A beruházások mintegy 15–18 %-a szociális jellegű (üzemi étkező, fürdő, bölcsőde, orvosi rendelő stb.), ami mutatja, hogy a fejlődés során a dolgozók szociális ellátottságára is nagy súlyt fektettünk. Új, jelentős ipartelegek létesültek városunkban. Hogy ezek közül csak a legnagyobbakat említsük: a nyugati ipartelegen épült fel Közép-Európa legkorszerűbb fafeldolgozó gyára, a Soproni Épületasztalosipari Vállalat, amely jelenleg 375 fő alkalmazottat foglalkoztat, a város belsejében pedig az egykori magasrangú katonatisztek néhány leányának részére épített hatalmas nevelőintézet helyén büszkélkedik az e célra átalakított Soproni Ruhagyár élüzem-csillaggal gyakran kitüntetett, korszerű üzeme, amelynek munkatermei több mint 1000 munkás – főleg nők – munkazajától hangosak.

Végül vizsgáljuk meg, hogy miképpen alakult gyárainkban a termelés volumene. Itt egységes mérőszámot alkalmazni nem tudunk, hiszen majd minden gyár termelési mutatója más és más. Hogy szemléletesen kimutassuk azt a fejlődést, melyet üzemeink a termelés frontján elértek, néhány nagy üzemünk adatait grafikonokba foglaltuk. A mellékelt ábrák mindennél beszédesebben mutatják az eredményeket. Világosan látható, hogy a második világháború eredményeképpen gyárainkban a termelés csökkent. A felszabadulás évét követő esztendőben, 1946-ban, amikor még üzemeink magánkézben voltak, a termelés nem érte el általánosságban az 1938-as utolsó békeesztendő szintjét. Az államosítást követő első esztendőben – 1949-ben – azután gyáraink többségében a termelés már jóval meghaladta a békeévi szintet és a fejlődés 1955-ig – az ellenforradalmat megelőző évig – egyre növekvő tendenciát mutatott. Üzemeink 4-szeresét, de 12-szeresét is megtermelték, majdnem azonos gépi berendezéssel az 1938. évi termelésüknek. A grafikonokból ugyancsak kiviláglik az ellenforradalomnak az üzemi termelésre káros hatása. Majdnem minden üzemünkben visszaesett a munka üteme. A konszolidáció után azonban gyáraink zömében tovább növekedtek az eredmények és legtöbbször 1958-ban már többet termeltek mint az ellenforradalom előtt.

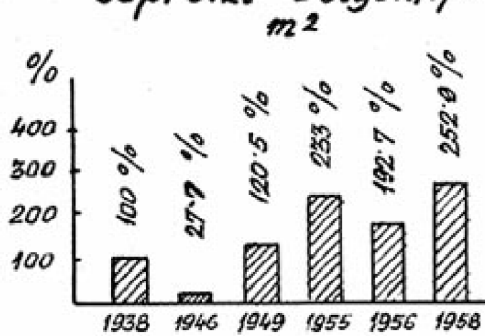
Soproni Pamutipar.

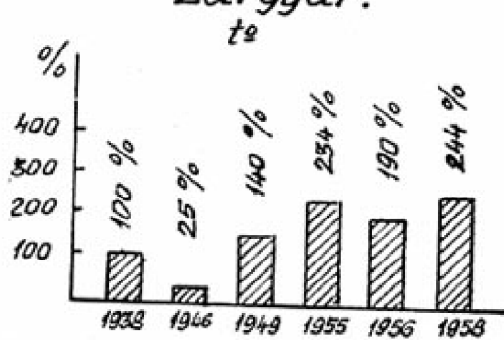
Vasöntöde

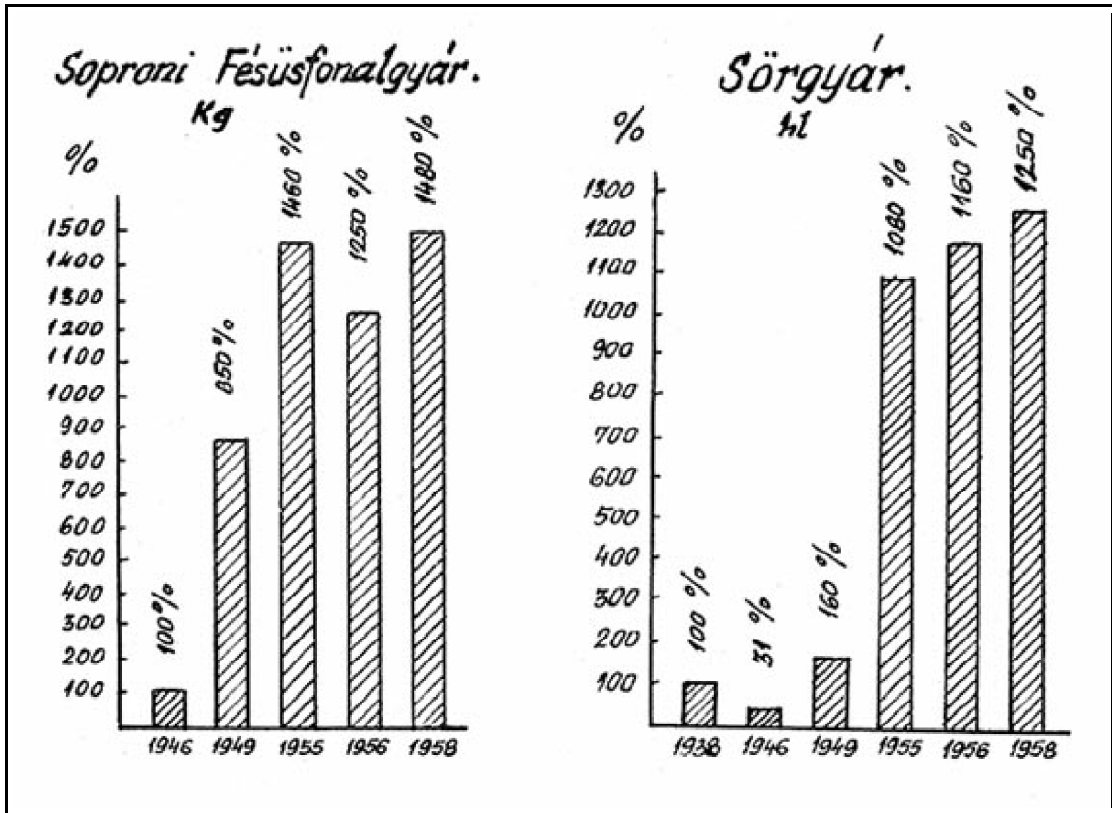

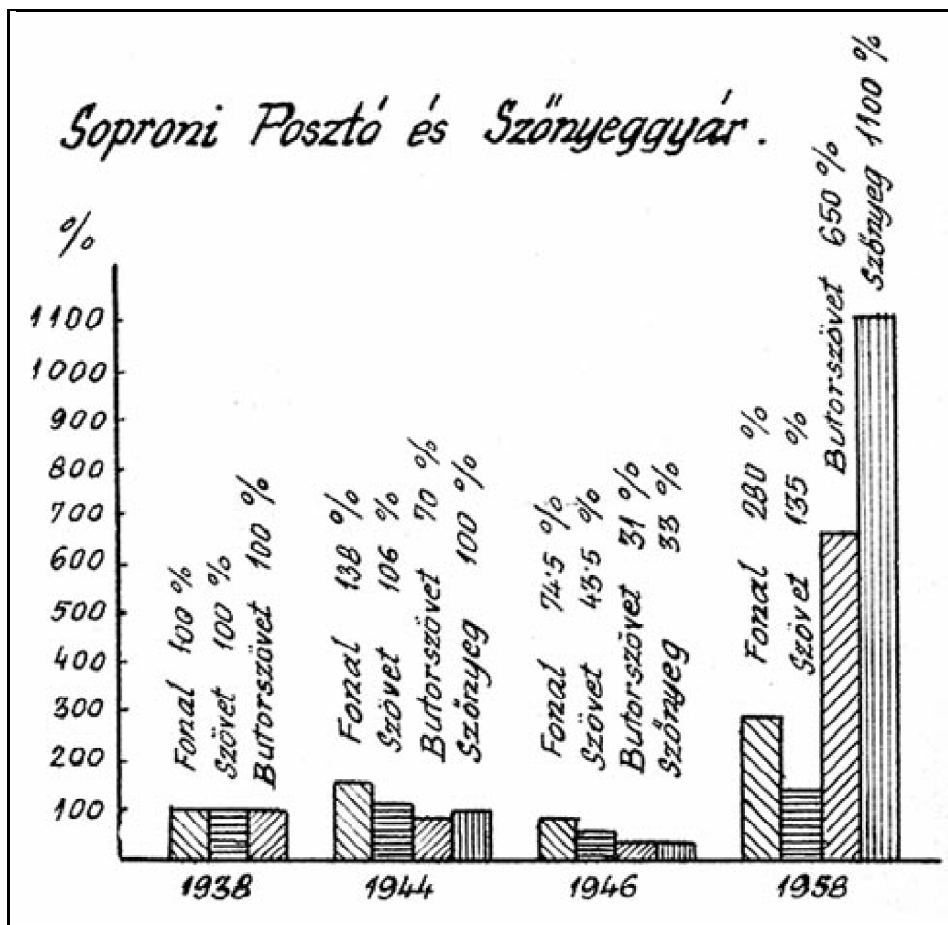
Soproni Selyemipar.

Zárgyár.

Eredményeinkre büszkék lehetünk. Munkásaink és műszaki értelmiségünk helyt állt városunk gyáraiban is a szocialista építés munkájában. De a jövő képe is biztató. Bár városunk földrajzi és gazdaságpolitikai adottságainál fogva nem alkalmas nagyobb fokú ipar fejlesztésére, meglévő üzemeink bővítése és műszaki fejlesztése útján gyáripárunk tovább fog fejlődni. Nagyobb fejlődés várható a Soproni Ruhagyárban, a Soproni Selyemiparban, a Soproni Sörgyárban, a Lakatosárugyárban, amelyek bővíteni fogják üzemeiket, új hőerőmű épül városunk nyugati ipartelepén, melynek üzembe állítása után megoldódik sok gyárunk villamos- és hőenergia ellátásának kérdése, mely eddig akadálya volt a további fejlődésnek. A perspektíva szép és reménykeltő. Szép környezetünk és gazdag műemlékeink mellett egyre büszkébbek leszünk fejlett iparunkra és nagy történelmi múltú városunk lakossága az új korszak, a technikai fejlődés, a szocialista építés békés korszakában is meg fog felelni annak a történelmi hivatásnak, melyet évezredek óta itt, az ország nyugati végvárában betölt.

A Csengery utca környéke (ma gyártelepek) 1920 körül

1960. XIV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Boronkai Pál: Sopron újjáépítése

8 Boronkai Pál: Sopron újjáépítése

A Soproni Szemle szerkesztő bizottságától azt a megtisztelő megbízást kaptam, írjam meg Sopron *újjáépítésének történetét*. A megbízatást örömmel vállaltam, mert éreztem, hogy egyrészt az erre vonatkozó adatokat leginkább a városi tanács műszaki osztálya tudja összegyűjteni, másrészt az adatok közzétételével hitelesen tudjuk bizonyítani, milyen hatalmas erőfeszítéseket tett a város dolgozó társadalma a szétrombolt város újjáépítésére. A megbízatást egy feltétellel vállaltam, és pedig azzal, hogy az adatgyűjtésem – tekintettel a rövid 2 és fél hónapos határidőre – nem tekinthető teljesnek. Így nem volt lehetőség külön levéltári kutatásokra, hanem csak azokat az adatokat használhattam fel, amelyek osztályunknál fellelhetők voltak, illetve, amelyeket az egyes intézmények és vállalatok szívesek voltak rendelkezésre bocsátani. Szívességükért ezúton mondok köszönetet.

Tanulmányomban elsősorban a háborús károkkal, majd a romeltakarítással és végül az újjáépítés egyes szakaszaival kívánok foglalkozni.

1960. XIV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Boronkai Pál: Sopron újjáépítése / A háborús károk

A háborús károk

Sopront a 2. világháború során 9 légitámadás érte. A legpusztítóbb az első volt, 1944. december 6-án. Mindaddig a várost nem bombázták. Ekkor történt, hogy a Szálasi-kormány menekülése során Sopronba tette át székhelyét és december 6-án de. 10 órára országgyűlést hívott egybe a városháza nagytermébe. Ez váltotta ki az angolszász bombázók „érdeklődését” Sopron iránt. Pontosan 10 órakor meg is jelentek a város felett és célba vették a városházát, valamint a pályaudvarokat. A városházát nem találták el, a neki szánt bombák a Szt. György utca 1., 2., 3., 4., 6. és 7. sz. házak egyes részeit döntötték romba.

A pályaudvarokat azonban pontosan eltalálták. Ezeknek környékét úgyszólván teljesen elpusztították és mindazokat az épületeket, amelyekben a megszálló német csapatoknak hadifontosságú raktáraik vagy megfigyelő állomásaik voltak. A 2. légitámadás december 18-án következett be és főként a Lövő-szállónak szólt, ahol Szálasi miniszterei ütötték fel tanyájukat.

A légoltalmi szerveknek minden légitámadás után első feladatuk volt a beomlott óvóhelyeken bennrekedtek kimentése, a sebesültek részére az elsősegélynyújtás, a keletkezett tüzek eloltása, a veszélyes épületek megtámasztása. Az építési hatóság gondoskodott a közlekedési utak szabaddá tételéről, a cserép, üveg és egyéb építési anyagok kiutalásáról.

A földi harci cselekmények mindössze 3 napig tartottak és 1945. április 1-én a szovjet hadsereg felszabadította Sopront. A felszabadulással egy időben kezdődött meg a romtalanítás és egyben az újjáépítés is.

A háborús károkról a 9347/1945., 1584/1946., 12 768/1946. és 385/1946. sz. jelentések adnak felvilágosítást. A károk meghatározása végett a város vezetősége 19 kerületre osztotta Sopron területét és minden kerületben ideiglenes műszaki munkaerő végezte el az összeírást, mely 3476 épületre terjedt ki. Ebből ép és könnyen sérült 1366 (33,30 %), közepesen sérült 1285 (36,97 %), súlyosan sérült 385 (11,08 %) és rom 440 épület (12,65 %). A romépületek 13 %-os arányszáma országos viszonylatban nálunk volt a legmagasabb, Budapest 3,8 %, Szombathely 7 %-os vagy Kőszeg 1 %-os arányszámával szemben.

Az épületkárokról az Országos Építésügyi Kormánybiztosság részéről rendszeresített kérdőívek adnak felvilágosítást. Eszerint az épületek értéke 1938-as 9P értékben 89,199 474 P, az épületkár 32,596 902 P volt, azaz 36,5 %-os, míg Budapesten ez csak 24,7 %.

A 9160 lakásból ép és részben használható maradt 7260 (79,2 %), használható, de helyreállítható volt 1060 (12 %), megsemmisült 850 lakás (10 %).

A lakosság száma az 1941. évi népszámláláskor 42 255 volt. A németek elhurcoltak 1800 személyt, a háborús események folytán életét veszítette 2200 személy. 1945. június 30-án a lélekszám 27 248 és 1946. augusztus 1-én 29 644 volt.

A középületek közül kisebb-nagyobb károk keletkeztek a városházán, továbbá a törvényszék, a pénzügyigazgatóság, a Győr-Sopron Ebenfurti Vasút Igazgatóság, a tűzoltóság és a vágóhíd épületein.

A pótolhatatlan értékű levéltár és a városi múzeum felbecsülhetetlen kincsei – az alkalmazottak ébersége és helytállása folytán – semmiféle kárt nem szenvedtek. Ezzel szemben a telekkönyvet jelentős kár érte.

A kórház épületeinek értéke 1938-as értékben 1,500 000 P, a berendezés értéke 1,365 000 P volt. Az 1944.

december 6-i bombázás folytán a szemészeti pavilon használhatatlanná vált, a sebészeti épület súlyosan megsérült és a többi épületben is jelentékeny károk keletkeztek. Az épületkár 44 %-os, a berendezésé 84 %-os volt. A súlyos károk ellenére a kórház eredeti 330 ágyával tovább folytatta működését, az osztályokat összevonták és az ágyak egy részét a folyosókon helyezték el. Így folytatódott a betegellátás nélkülözhetetlen munkája a felszabadulásig.

A belüti burkolatok értéke 1938-as árban 4,132 000 P és a kár 3,180 000 P, azaz 77 %-os, a külső törvényhatósági utak burkolatainak és tartozékainak értéke 1,864 000 P, a kár 1,170 000 P, tehát 62 %-os volt.

A közvilágítás 967 utcai villanylámpájából 310 semmisült meg, ill. vált hasznavehetetlenné, a 9 díszvilágítási reflektor mind, a 40 gázlámpa közül pedig 20 pusztult el.

A villamosműnél 2 transzformátor, 590 árammérő és az elosztóhálózat 20 %-a ment tönkre. Megsérült 1 gőzkazán, 1 transzformátor és 315 árammérő, egy tűzéségi lövedék pedig áttörte a falazott kéményt.

A gázmű vesztesége 1 salakszállító berendezés, 4,4 km gázcsővezeték és 97 gázmérő volt.

A vízműnél kisebb mértékben megsérült a főszivattyútelep, a szolgálati medence, károkat szenvedtek a gyűjtőkutak és az ellenőrző aknák. A főszivattyútelepnek a németek által tervbe vett felrobbantását a gépészek bátorsága akadályozta meg. A 70 km-es elosztó hálózat 154 helyen sérült meg. A kár 13 %-os volt.

A csatornahálózat 25 220 fm esővízcsatornából és 32 523 fm szennyvízcsatornából állott. Megsemmisült 1745 fm esővízcsatorna, 2050 fm szennyvízcsatorna és használhatatlanná vált 5000 fm esővíz- és 7000 fm szennyvízcsatorna-vezeték. A kár 16 %-ra tehető.

A városi kertészetben elpusztult az új pálmaház, súlyosan megsérült a kertészlak és 2 növényház. Nagy károk keletkeztek az Erzsébet-kertben is. A nyári vendéglő, a zenepavilon és az alsó kert több szilfája és lúcfenyője esett áldozatul. Jelentékeny károkat szenvedtek a parkok is.

A városi erdészetet is súlyos kár érte. Különösen a városhoz közeli erdők szenvedtek.

Elpusztultak a kőbányák felszerelései, a kőtörő- és osztályozógéppel együtt. Ennek következtében meg kellett szüntetni a kőbányák üzemeltetését is.

Sopron híres iskolái közül úgyszólván valamennyit kisebb-nagyobb sérülés érte. Teljesen elpusztult az ev. tanítóképző-intézet, a Csengery utca 13. sz. alatti zeneiskola és a Rákóczi fiúnevelő intézet több épülete. Többé-kevésbé súlyosan sérült meg a Sztálin téri leánygimnázium, a Széchenyi gimnázium, a Bencés 10gimnázium, amelynek II. emelete dőlt be, az Erdőmérnöki Főiskola főépülete, a Hunyadi János utcai diákotthon, az Orsolya téri iskola, a tisztii leánynevelő intézet és a Rákóczi hadapródiskola összes épülete, a tisztii épület kivételével.

A közművelődési intézmények közül a harci események kisebb-nagyobb károkat okoztak a Liszt Ferenc Kultúrház, a Petőfi Színház, a Liszt Ferenc Múzeum és a közkönyvtár épületein.

A sportlétesítmények sorában a legnagyobb veszteségek a Nagyszoda, a Béke úti tenisz- és jégpálya, továbbá a tóalmi strandfürdő épület és a kabinsorok, a fertői strandfürdő, a Rákóczi intézeti fedett uszoda és a Vasutas Sportpálya megsemmisülése, valamint a papréti tornacsarnok, az iskolai tornatermek

legnagyobbbrészt és az angerréti sportpálya megsérülése voltak.

Sopron fejlesztésének egyik fontos tényezője az idegenforgalom. A szállodai szobák száma 1944-ben 361, az ágyak száma pedig 457 volt. Teljesen megsemmisült a Lövér szálló II. sz. és az éttermi szárnya, továbbá a Lenin körüli „Fehér Rózsa”, a Baross u. 4. sz. alatti „Baross szálló”, a Hatvan túristaház penziója, a Tóalmi szálló és a Hubertus vendéglő és szálló. Súlyosan megsérült a Gruber szálló, a Lövér szálló I. szárnya, az István menedékház, az erzsébetkerti kioszk. Használható állapotban csak a Pannónia szállóban maradt meg 40 szoba. Tönkrement az Idegenforgalmi Iroda helyisége és elpusztultak az autógarázsok.

Használhatatlanná vált a befejezés előtt álló Ciklámen szálló, Sopron legnagyobb ilyfajta intézménye.

A vasúti közlekedés kárai voltak talán a legnagyobbak. A MÁV pályaudvarán elpusztult az áruraktár, a lakóépület, a pályafenntartási telep, az állategészségügyi épület, a vízház és súlyosan megsérült a felvételi épület, a vágányhálózat és az egész vasúti berendezés.

A GYSEV pályaudvarára 287 bomba esett, nagy része rombadőlt és elvesztette teljesítőkéességének 80 %-át. Az igazgatósági épület kiégett, a Győri úti viaduktot pedig a fasiszták robbantották fel.

A gyárak közül rommá váltak a Wellesz és Schwitzer gumiszalaggyár, a Seltenhofer gépgyár és harangöntő, a Jakobi szivarkaszipkagyár, a malátagyár és a Marlovits sertéshízlalda.

Súlyosabb bombatalálatokat kaptak a selyemgyárak, a Tűgyár, a Zárgyár és Tejipari Vállalat.

A bombázások legfontosabb célpontjai a laktanyák voltak. A lovassági-, a tüzér-, a honvédlaktanya és a Rákóczi hadapródiskola épületeinek nagy része rommá vált, egy része pedig súlyosan megsérült. A 48-as laktanya egyes épületei is súlyos károkat szenvedtek, az ép épületek azonban a katonaság használatában maradtak, így meg lehetett akadályozni a további pusztulást. Ezzel ellentétben a többi laktanyai épület őrizen maradt, mert a város az őrzés költségét nem tudta előteremteni. Ennek az lett a következménye, hogy vállalkozó szellemű egyének az éj leple alatt minden leszerelhető alkatrészt és építési anyagot elhordtak. A lovassági laktanya épségben megmaradt épületeit a Győri Útfenntartó Vállalat, a lovardát a Terményforgalmi Vállalat, a tüzérlaktanyát részben az építőipari V., részben a Technoimpex és a Gyapjúbegyűjtő Vállalat, majd később az Állami Gazdaság és a Tanulmányi Erdőgazdaság kapta meg, a honvédlaktanya megmaradt utolsó épületét a Faforgácsfeldolgozó Szövetkezeti Vállalat építette át új gyárrá.

1960. XIV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Boronkai Pál: Sopron újjáépítése / A romtalanítás és újjáépítés megindítása

A romtalanítás és újjáépítés megindítása

Az újjáépítés első lépése a romeltakarítás, a felszabadulás után a fizikai és szellemi dolgozók társadalmi munkájával azonnal megindult. A belváros szűk 11 utcáiban házmagasságban feküdt a törmelék, a külvilágtól pedig el volt zárva a város. Az autóbuzszközlekedés is megszűnt. A 11 autóbuzsból egy sem maradt meg. A felszabadító Vörös Hadsereg segítségével hamarosan szabaddá váltak a főközlekedési utak és a vasútvonalak. A dolgozók éjt nappallá tevő rohammunkájára volt szükség, hogy az elpusztult pályaudvarok ismét használható állapotba kerüljenek.

A fővárossal a vasúti közlekedés csak Szombathelyen, ill. Celldömölkön át volt lehetséges. A Győrrel való vasúti közlekedés 1945. november 30-án indult meg újra. 1946. november 1-én érték el a pályaudvarok teljesítő képességük 80 %-át. A legnehezebb feladat a romeltakarításhoz és az újjáépítés megkezdéséhez szükséges anyagi fedezet előteremtése volt, mert a város úgyszólván összes bevételi forrásait elvesztette. Az első meginduláshoz az újjépítési minisztérium a Sopronban befolyó közmunkaváltság 50 %-át 3 hónapra átengedte, de a városnak azt a kérését: engedje át a városban befolyó közmunkaváltságot a háborús károk helyreállítására, elutasította azzal az indokolással, hogy csak azokat a városokat segélyezheti, amelyekben a munkanélküliek száma magas, viszont Sopronban munkanélküliség alig volt.

Egyik legfontosabb feladat a csatornahálózat üzembe helyezése volt, mert a szennyvízcsatornázás üzemképtelensége miatt tifusz- és maláriajárvány ütötte fel a fejét, az esővízcsatorna-hálózat hiányossága miatt pedig a pályaudvarok kerültek víz alá és veszélyeztették a vasúti közlekedést. Itt is csak a gyors cselekvés, a közmunkaerő igénybevétele vezetett eredményhez.

1947. július 1-ig a csatornahálózat 85 %-a már ismét használható állapotba került.

Súlyos feladat volt a közterületeken fekvő törmelék eltávolítása. A város vezetősége 1945-ben 5600 m³, 1946-ban 7800 m³ és 1947-ben 10 500 m³ törmelékkel szállított el, összesen több mint 1 és fél millió Ft-os költséggel. 1950-ben a város további 200 000 Ft-ot fordított romtalanításra.

Az épületkárok helyreállítása terén az első teendő a veszélyes épületek számbavétele és lebontása, ill. a veszélyesség kiküszöbölése volt. Mivel a veszélyes épületek úgyszólván az egész város területén elszórva voltak, a felvétel szinte teljesíthetetlen feladat elé állította a városi mérnöki hivatalt, amelynek létszáma a háborús események folytán a felére apadt le.

Csak túlfeszített munkával sikerült aránylag rövid idő alatt a romházak és a veszélyes házak jegyzékét és azok adatait összeállítani. A miniszteri rendeletek alapján a város polgármestere a Magyar Közlöny 1946. okt. 26-án megjelent 245. számában tette közzé a soproni romépületeket (12 387/1946. sz. alatt). Ebben a jegyzékben szerepelnek többek között a Szent György u. 2., 3., 18., Új u. 30., Templom u. 24., Várkerület 95., 97., 99., 103., 107., 109., 111., 113., 115., 117., 119/a. sz. romházak, de nem szerepel az Orsolya tér 1., 4. sem a Szent György u. 4., 6. és az Új utca 1., 3. sz. akkor még álló sérült házak.

A romépületek bontását és a romanyag eltávolítását a 13 860/1947. korm. sz., 5630/1948. korm. sz. és 8450/1948. korm. sz. rendeletek tették kötelezővé. E rendeletek alapján rendelte el a polgármester a romos épületek és épületrészek bontását. Az Orsolya tér 1., 4., Szent György utca 4., 6., Új utca 1., 3. sz. épületek bontását a hatóság még akkor sem rendelte el.

Az építés- és közmunkaügyi minisztérium 10 188/1948. sz. rendelete alapján a város területén lévő romanyag mennyiségét a mérnöki hivatal 171 000 m³-re becsülte. A 313 birtoktesten álló 440 romépület közül magántulajdonban 308 és közületi tulajdonban 132 épület állt. A hivatal a bontás és romanyag eltávolításának költségét a magántulajdonban lévő romépületeknél 1948. március 25-én 1,265 000 Ft-ban, a közületekét 1,903 000 Ft-ban vette fel. A hivatal ugyanakkor 12 azt jelentette, hogy 12 magán- és 10 közületi romépületnél folyik bontás. A város tulajdonában lévő romépületeket a város bontatta le. Így a Lenin krt. 44. sz. volt városmajort, a Hátsókapu 8. sz., a Zita kórház, a malátagyár és a vásártér veszélyes épületrészeit.

A 19 273/1948. VI. É. K. M. sz. rendelet kötelezővé tette a romépületek felülvizsgálatát. A felülvizsgálat során meg kellett állapítani a romépület helyét, tulajdonosát, a bontás megkezdését, befejezését, illetve az

esetleges újjáépítést, továbbá, hogy hatósági bontás esetén mennyi a falbontás és törmelék, valamint a kitermelhető építési anyag mennyisége.

Az 1948. július 31-én kelt kimutatás összesítése 328 romos épületre vonatkozik. A 328 romépület közül 32 romházat újjáépítettek, míg 91-nél a bontást már befejezték, 144-nél elkezdték és 61-nél még nem kezdték el. A még hátralévő bontások 14 407 m³ falbontást, 48 751 m³ törmeléket, 1,655 000 db kitermelhető téglát, 2227 m³ követ, 102 m³ faanyagot jelentettek, a laktanyák nélkül.

A bontások és újjáépítés hatósági lebonyolítására 1948-ban az építés- és közmunkaügyi minisztérium megyénként külön szervezetet, az építésügyi igazgatóságokat létesítette. Az összeállított hatósági rombontási terv 4 ütemben 244 romépületet sorol fel 14,855 m³ falbontással és 44 733 m³ törmelékkel.

A soproni építésügyi igazgatóság 1949. május 26-án arról értesítette Sopron thj. város gazdasági albizottságát, hogy Sopron romtalanítását 4 ütemben tervezi végrehajtani 9289 m³ falbontással és 29 143 m³ törmelék eltávolítással, 1,190 000 Ft költséggel. Az átirat szerint ebben az összegben bentfoglaltatnak a hátralévő összes rombontási és eltakarítási munkálatok, kivéve a honvédelmi minisztérium hatáskörébe tartozó romépületek romtalanítási munkáit. Az ÉKM addig az időpontig 900 000 Ft-ot biztosított és kilátásba helyezte a még hiányzó költségek fedezését is. A bontásokat az újonnan létesített Soproni Állami Építőipari Vállalat nagy munkáslétszámmal és tetemes szállítóeszközzel kezdte meg.

A Szent György utca 2. sz. Berczeller-féle sarokház lebontása súlyos következményekkel járt, mert lebontása folytán támaszokat veszítették a szomszédos Szent György utca 4. és 6., továbbá az Új utca 1. és 3. sz. műemléki házak boltozatai és ezért a beomlási veszély miatt ezeket is le kellett bontani.

A megkezdett bontási akció során 1950. év folyamán lebontásra kerültek a katonai romépületek is, míg a gazdaságosan még helyreállítható romos laktanyai épületek, mint a tüzérlaktanya két legénységi épülete és a Rákóczi intézet sérült épületei megmaradtak, csupán az életveszélyes részeket bontották le. A kitermelt építési anyagok értéke 417 123 Ft volt.

A romos laktanyai épületek sajnos gondozatlanul maradtak. A tető nélkül álló épületekből lassanként elvitték az ablakokat, az ajtókat, a padozatokat, a vezetőkeket, sőt megkezdték a famennyezetgerendák kibontását is. Emellett a tüzérlaktanya és a 18-as laktanya utcai épületei főpárkányainak egyes részei kezdtek lehullani a járdákra. Mivel balesetek is fordultak elő, a járdákat le kellett zárni. Az ismétlődő panaszok miatt a megyei tanács a romos épületek felülvizsgálatát rendelte el. A bizottság megállapítása az volt, hogy csupán a 18-as laktanya Dóczy Lajos utcai legénységi épülete és a Rákóczi intézet négy legénységi épülete állítható helyre gazdaságosan, míg a többi romos épületet le kell bontani. A laktanyai romépületek bontására az Állami Gazdaság, a Tatarozó Vállalat és a Dózsa Tsz, míg a Rákóczi intézet kisebb romépületeinek lebontására soproni családi házat építeni szándékozók kaptak engedélyt.

*

1960. XIV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Boronkai Pál: Sopron újjáépítése / A városrendezés

13A városrendezés

A szomorú pusztítás, amit a bombázások okoztak, egyes helyeken lehetőséget nyújtott városrendezési elgondolások megvalósítására. Így eltűnt az Ady Endre útról a Jacobi szivarkaszípkagyár, az utcavonalon

állt otromba raktárépületével, valamint a malátagyár. A Domonkos utca 14. sz. ház rommá váltával meg lehetett nyitni az Arany János utca vonalában a mai Gyóni Géza utcát, a Lenin körút 41. sz. ház lebombázása folytán pedig a Tűzoltó közt.

Az 1945–46-os évek egyik legfontosabb városrendezési feladata a közel ezer házhelyigénylő részére családi háztelek kijelölése volt. Ez a kijelölés az 1939. évi városfejlesztési program és az ahhoz tartozó általános rendezési tervjavaslat alapján történt. Az említett program és a városias kialakításra szánt terület határvonala segítségével meg lehetett akadályozni a külterjes városfejlesztést és el lehetett érni, hogy az új házhelyeket közművekkel lehessen ellátni. A városrendezési kérdések helyes megoldása érdekében szervezte meg az építési- és közmunkaügyi minisztérium az országos építésügyi kormánybiztosságot. Az új házhelyeket a Káposztás kertekben, a Kertesi utcában, a Csengery utca, a Fraknó utca, a Cseresznyesor környékén, az Egeredi dombon, valamint foghíjtelteken jelölték ki.

A kormánybizottság helyi képviselőjének hatásköre kiterjedt a romos épületek megállapítására és az ezzel kapcsolatos vitás kérdések rendezésére is.

A tervgazdálkodás bevezetésével ismét előtérbe került a városok általános rendezési terve elkészítésének kérdése. Sopron új általános rendezési tervének alapjául szolgáló programjavaslat elkészítésével a városi tanács végrehajtó bizottsága 1954-ben a Soproni Tervező Irodát bízta meg. Ugyancsak a Tervező Iroda készítette el az előírt előkészítő vizsgálatokat, azok eredményeit ábrázoló kartogramokat, valamint a területfelhasználási tervet. A jóváhagyott tervezési program alapján az új általános rendezési terv elkészítésére a végrehajtó bizottság szintén a Soproni Tervező Irodának adott megbízást. Ez a tervezési munka most van folyamatban, ennek keretében a vasúti fejlesztés tervét a MÁV Tervező Vállalat, a közúti fejlesztés tervét pedig az Út-Vasútervező V. dolgozzák ki mint alvállalkozók.

Az Ingatlankezelő Vállalat kezelésében lévő sérült épületek felújítása városrendezési szempontból való kifogástalan végrehajtásának biztosítása szükségessé tette a főútvonalak homlokzatrendezési terveinek, valamint a belváros szanálási tervének beszerzését. Ezeknek a terveknek elkészítésére a Városépítési Tervező Vállalat kapott megbízást. Azóta ezek a tervek szolgálnak alapul az épületek felújításánál, valamint a portálok kialakításánál. A belváros szanálási terve nem készült el, ezért a befejezésre a Soproni Tervező Irodát kérték fel. Az elkészített szanálási tervet a műemléki állandó bizottság helyszíni szemlén vizsgálta felül, észrevételei alapján a terv véglegesítése most van folyamatban.

A szanálási terv végrehajtása során a műemléki értéket nem képező hátsó, többnyire elavult vagy romos épületszárnyak lebontásával a belvárosi udvari lakások napfényhez, levegőhöz jutnak és egészségesek, korszerűek lesznek. A belváros szanálásához tartozik az altalaj vizsgálata. A belvárosi házak boltozatai egymást támogatták. A sérült házak lebontásával az egyensúlyi állapot megváltozott és a megmaradt épületeken veszélyes repedések keletkeztek. Fokozta a bajt, hogy az eresz- és lefolyócsatornák megrongálódása folytán az esővíz nem a csatornahálózatba jutott, hanem az altalajba szivárgott be, alámosta az alapozásokat, ami egyes épületek aggasztó süllyedéséhez vezetett. A Szent György u. 1–3. számú épületeknél részbeni alapmegerősítésre, a 13. sz. háznál 14cementhabarcsbesajtolásra, az Előkapu 1., 3. számú épületnél a középfőfal elkorhadt facölöpeinek helyettesítésére vasbeton alaprácsolás készítésére volt szükség. Kitűnt, hogy nélkülözhetetlen a belváros altalajának rendszeres fúrású hálózattal való tudományos feltárása. A fúrásokat a városi tanács, az Ingatlankezelő Vállalat és az Országos Műemléki Felügyelőség együttes megbízásából a Földmérő és Talajvizsgáló Vállalat végezte. Ugyanezt a vállalatot bíztuk meg a belváros hidrológiai vizsgálatával is. A vállalat a vizsgálattal elkészült és az annak

eredményét összefoglaló dokumentációt már át is adta az osztálynak. Értékelése most van folyamatban.

Fontos városrendezési feladatok az új ipartelepek és intézmények helykijelölése és az új üzemek részére meglévő épületek kiutalása. Sajnos, a városfejlesztési programmal ellentétben történt a Gyapjúbegyűjtő, a Technoimpex, a Növényvédelmi Raktár, a Közúti Gépellátó Vállalat, továbbá gyógypedagógiai intézmények, javító-nevelőotthonoknak az üdülővárosba telepítése csak azért, mert itt épületek álltak rendelkezésre, amelyeket a város vezetősége anyagi erők hiányában nem tudott a hiányzó egészségügyi, művelődési és idegenforgalmi célokra helyreállítani. Helytelen volt a TEFU, a MÁVAUT és az ÁFOR elhelyezése is.

Városrendezési szempontból kifogásolható a Ruhagyárnak a volt Zrínyi Ilona tisztii leánynevelő intézetbe helyezése, a városi tanács azonban kénytelen volt beleegyezni, mert nem volt anyagi fedezete arra, hogy a sérült épületet szállodává, vagy pedagógiai célokra építse át, ami a városrendezési tervnek jobban megfelelt volna. A Faforgácsfeldolgozó Szövetkezeti Vállalat részére is sokkal ésszerűbb lett volna a nyersanyagbázis, az Asztalosárugyár mellé való telepítése, mint a 18-as laktanya megmaradt Dóczy Lajos utcai romos épületének erre a célra való felhasználása.*⁽¹⁾ Itt a vállalat takarékosági okokból ragaszkodott a meglévő épülethez és kijelentette, ha azt nem kapja meg, Sopronban nem létesít üzemet.

Fontos városrendezési kérdés a romos Orsolya tér, valamint a Lenin krt. ún. Bástya téri szakaszának rendezése. Mindkét probléma megoldására az Építésügyi Minisztérium a városi tanács pénzügyi támogatásával az Építészeti Mesteriskola hallgatói részére tervpályázatot tartott. A városrendezéssel függ össze az országos 15 éves lakásfejlesztési terv soproni programja is. Ez a terv elkészült és remény van arra, hogy annak megvalósítása során eltűnnek a háborús foghíjak és új utcák nyitására és jelentős szanálásokra is kerülhet sor.

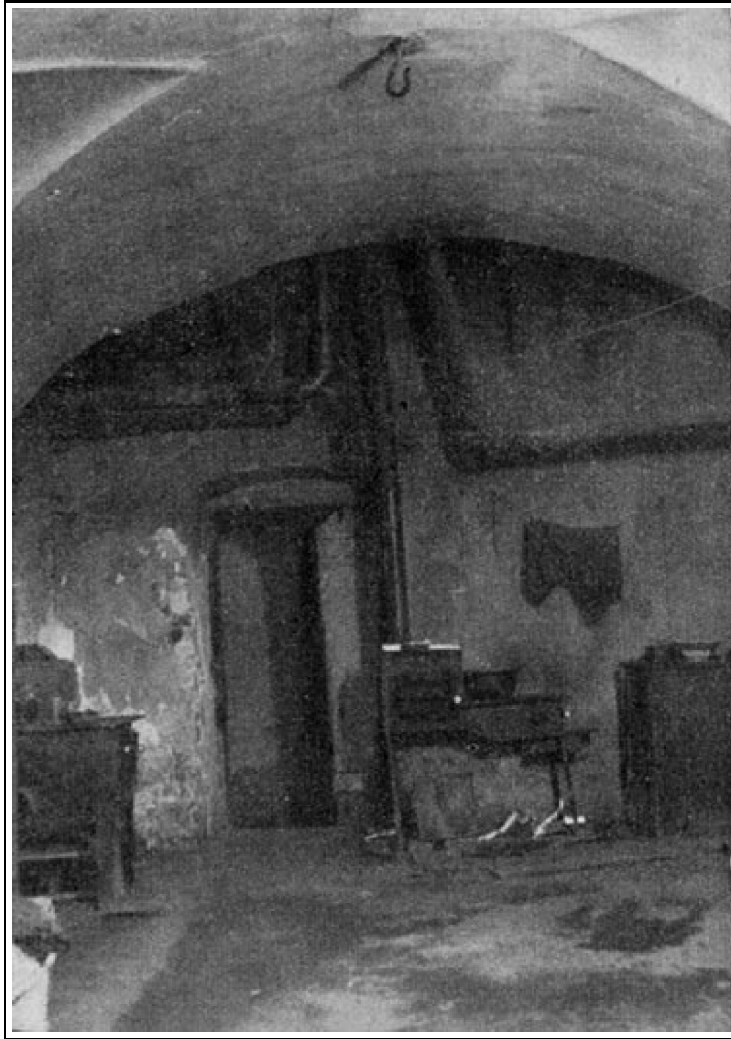
1960. XIV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Boronkai Pál: Sopron újjáépítése / A lakáshelyreállítás

A lakáshelyreállítás

Ezen a téren a város vezetőségének első teendője a városi bérházak megrongált tetőzeteinek helyreállítása volt. A bérházaknak 1952-ben történt államosításáig erre a célra a város vezetősége 750 000 Ft-ot fordított.

Nehezebb feladat volt a romlakások közületi helyreállítása. Közületi úton 266 romlakás helyreállítása történt meg 8,156 000 Ft-os költséggel, míg a magánháztulajdonosok 68 romlakást állítottak helyre, több mint 2 millió Ft-os költséggel.

A háborús események használhatatlanná tették a város leghírhedtebb nyomortanyáját, a Rozália út 3. szám alatti ún. Szélmalom laktanyát. Itt a háború előtt 110, a legnagyobb részét 1 szobás lakásban 566 személy lakott a legegyszerűbb egészségügyi és szociális követelmények nélkül. A lakásokat csupán 2 lépcsőházból 16 és a toronyból, több lakást pedig csakis más lakáson át lehetett megközelíteni. Az egész épületben csak az udvaron állt rendelkezésre egy kezdetleges berendezésű árnyékszék-csoport. A város részéről 1948–49-ban végzett helyreállítás során a 110 nyomortanya helyett 45 kétszobás összkomfortos, gázzal ellátott lakás létesült úgy, hogy minden lakásnak jutott előszoba, tágas konyha, 2 szoba, fürdőszoba, W. C. és kamra. Az összköltség 1,516 000 Ft volt.

15 Romlakás a Szent György utca 3. sz. házban a helyreállítás előtt.
Szászvárosi József felvétele

A Szent György utca 3. a helyreállítás után.
Torma József felvétele

A Soproni Ingatlankezelő Vállalat 1948-ban létesült. Feladata a város tulajdonában lévő bérházak, valamint a gazdátlaná vált lakóházak kezelése volt.

A bérházak államosítása az 1952. évi 4. tvr. alapján 1952. február 15-én történt meg, és ezzel az Ingatlankezelő Vállalat kezelésében lévő lakóházak száma 1238-ra szaporodott 6051 bérleménnyel. A házak karbantartására a vállalatnak eleinte csak igen szerény anyagi fedezet állt rendelkezésére, így 1951-ben 422 000 Ft, 1952-ben 1,187 000 Ft, 1953-ban pedig 1,262 000 Ft. Abban az évben kapott a vállalat első ízben 300 000 Ft-ot felújításokra és ebből az összegből újíttotta fel a Lenin krt. 79. számú épületet.

A tulajdonképpeni nagyfelújítások 1954-ben kezdődtek, amikor a megyei tanács felújításokra, karbantartásokra és kisebb beszerzésekre összesen 2,730 000 Ft-ot biztosított. A felújítási hitelből 11 épület felújítására került sor. A következő 1955. évben már a megyei tanács a vállalat részére 5,952 000

Ft-nyi hitelt adott éspedig felújításra 3,052 000 Ft-ot, kisbeszerzésre 249 000 Ft-ot és karbantartásra 2,651 000 Ft-ot.

Ebből az összegből a vállalat 16 házat nagyfelújításban, 16 házat pedig részleges felújításban részesített. A legnagyobb felújítás a Szt. György utca 1–3. sz. épületek helyreállítása volt. Ezek a házak a Szélmalom laktanya után Sopron legszomorúbb nyomortanyái voltak. A lakások egy része a legegységibb egészségügyi követelményeknek sem felelt meg, egy része pedig romos és veszélyes állapotban volt. A felújítás a veszélyességek kiküszöbölésére, a süllyedő alapok megerősítésén kívül a műemlék-kutatásokra is kiterjedt. Ennek eredménye volt a Szt. György utca 3. sz. ház kapualjában a gótikus ülőfülkéknek, továbbá a földszinti eszpresszó-helyiség középkori nagy ablakainak és a déli tűzfalszakasz késő-gótikus ablaknyílásának a feltárása.

A két épületben 33 összkomfortos lakás létesült 3,391 000 Ft költséggel. A lakásonkénti 103 000 Ft-os költség ellenére az épület felújítása gazdaságos volt, mert ha az épületet lebontottuk és helyébe újat építettünk volna, a bontási és törmelékeltávolítási költség olyan mértékben emelte volna meg a létesítési költségeket, hogy az egy lakásra eső költség lényegesen több lett volna, nem is szólva arról, hogy a város egy értékes műemlékét veszítette volna el. Népgazdasági szempontból azonban mégis szükséges volt a régi épületek felújításánál a korszerűsítési igényeket csökkenteni és az Építésügyi Minisztérium előírásai szerint a korszerűsítéseket, nevezetesen fürdőszobák létesítését csak ott kellett előírni, ahol a fafödémek elkorhadása miatt földemcserére egyébként is szükség volt.

1956-ban a fenti célra 7,282 000 Ft hitel állt rendelkezésre, amiből a vállalat 35 épületet részesített teljes és részleges felújításban.

1957-ben a megyei tanács 7,038 000 Ft hitelkeretet biztosított a vállalat részére. Abban az évben 15 ház került nagyfelújításra. 1958-ban a hitelkeret 8,668 000 Ft volt és 38 épület teljes, ill. részleges felújítása történt meg.

1959-ben a vállalat 12,390 000 Ft-os hitel felett rendelkezett és ennek keretében 41 épületet újított fel.

Az Ingtatlankezelő Vállalat kezelésében jelenleg 1120 lakóház áll 5202 lakással, amelyek közül 1598 lakás veszélyes állapotban van.

Az idegen Sopront szubalpin klímája és műemlékei miatt keresi fel. Ha azonban az idegen jobban megismeri az épületeket, vagy betekint az udvarokba, a feltartóztathatatlan pusztulásról kell meggyőződnie. A lehullott vakolatok, a szétnyíló, görbe kémények, a rongált tetők, a tönkrement tetőcsatornák, az átázott falak, a megsüllyedt, megrepedt pillérek, a ferde szemöldökpárkányok, az áthajolt korhadt födémegek, az aládúcolt épületek nagy száma bizonyítja, hogy az ország műemlékekben leggazdagabb vidéki városának pótolhatatlan értékei aggasztó állapotban vannak. A Belvárosnak és a régi városrészek épületeinek nagy része több száz éves. Ezek fokozott és állandó, gondos karbantartást igényelnek. Ezzel szemben az elmúlt háború kezdete óta a szükséges tatarozások elmaradtak. 1951-től – 1959 végéig a vállalat 46,931 000 Ft-ot fordított felújításokra, karbantartásokra és kisbeszerzésekre és ennek keretében 173 épület teljes, illetve részleges felújítását végezte el. A felújított épületek alacsony számából következik, hogy az eddigi ráfordítások elégtelenek voltak a progresszíven emelkedő romlások kiküszöbölésére és az épületek állagának biztosítására. Hogy az eddigi összegekkel a vállalat a romlásokkal nem tud lépést tartani, mutatja az elintézetlen hibabejelentések számának állandó növekedése is, annak ellenére, hogy havonként 900–1100 hiba kijavítása történik meg. Az állami lakóházak helyreállításához 15 éven át legalább évi 16–20 millió Ft-ra volna szükség. Kedvező előjel ebben az irányban, hogy a megyei

tanács az 1960. évre 18 millió Ft-os hitelkeretet helyezett kilátásba. Most a főfeladat a kellő kiviteli kapacitás biztosítása. Ebben a tekintetben bizton számítnak az építő vállalatok dolgozóinak városszeretetére.

A jelentékeny haladás ellenére a romos épületek helyreállítása még mindig nem fejeződött be. Egyike a legutolsó újjáépítéseknek a Rákóczi intézet VI. sz. épületének helyreállítása volt. Itt 1958-ban az Egészségügyi Minisztérium 26, a Postaigazgatóság pedig 6 összkomfortos lakást alakított ki 2,900 000 Ft összköltséggel. Hátra van még a IV. sz. épület, továbbá a Gruber szálló és az Új utca 6. sz. lakatlan ház helyreállítása.

1960. XIV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Boronkai Pál: Sopron újjáépítése / A középületek helyreállítása

A középületek helyreállítása

A középületek, nevezetesen a tanácsháza, a törvényszék, a pénzügyigazgatóság, a tűzoltóaktanya, a közkönyvtár, a szociális otthon háborús kárainak helyreállítása az első ötéves terv és az utána következő évek feladatát képezte és kb. 1,050 000 Ft befektetést tett szükségessé. Ebben az összegben csak azoknak a munkáknak költségei szerepelnek, amelyek háborús károkkal függenek össze. Így pl. nem foglaltatik benne a tanácsháza nagytermének jól sikerült helyreállítása, mert ezt nem háborús rongálás, hanem az elavultság tette szükségessé.

1960. XIV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Boronkai Pál: Sopron újjáépítése / A műemlékfeltárás és a műemlékvédelem

A műemlékfeltárás és a műemlékvédelem

Tervszerű műemlékvédelemről a felszabadulás előtt alig beszélhettünk. Annál több volt a műemlékrombolás, amelyek közül a legkárosabb a régi városházának és környékének lebontása volt. Wälder József 1905. évi szabályozási tervében sajnos nem volt tekintettel a műemlékekre. Így a belvárosban – műemlékházak feláldozásával – három utcaáttörést és egy téralakítást tervezett. Tervét sikerült megváltoztatni. Annyi előnye mégis volt Wälder tervének, hogy a város megszerezte a tervezett utcák vonalába eső házakat, így a Szent György u. 13. számú házat, amelyet később megfelelő restaurálással diákszállóvá épített át, továbbá az Új utca 16. számú házat, amelyben a mérőműves gótikus ablakokat 1943-ban fedezték fel, és amely ma az Országos Műemléki Felügyelőség építésvezetőségének székháza.

18Sopron a legsúlyosabb háborús károkat talán a műemlékeiben szenvedte el. 65 műemlék és műemlékjellegű ház pusztult el, illetve sérült meg súlyosan. Ezek nagy részét az életveszély miatt az anyagi fedezet hiányában utóbb le kellett bontani. A város lehangulatosa tere: az Orsolya tér teljesen elpusztult. A templom bejárója, boltozata és teteje beomlott, a zárda és az iskola megsérült, részben kiégett, súlyos találatot kapott a Lunkányi-ház, a kora-barokk egyik legszebb emléke, rombadőlt az Új utca 30. szám alatti népies ház, a Gyóni-ház, a késői barokk gyöngyszeme és a tér közepén állt finom copfstílusú Mária-kút. A sors különös ironiája, hogy a páratlan műértékű Gyóni-ház helyreállításához szükséges 48 000 Ft-ot a város akkori vezetősége 1946-ban nem tudta előteremteni, viszont az állami rombontási terv végrehajtása során a romos épület lebontása 70 000 Ft-ba került, mivel a bontás következtében a mellette

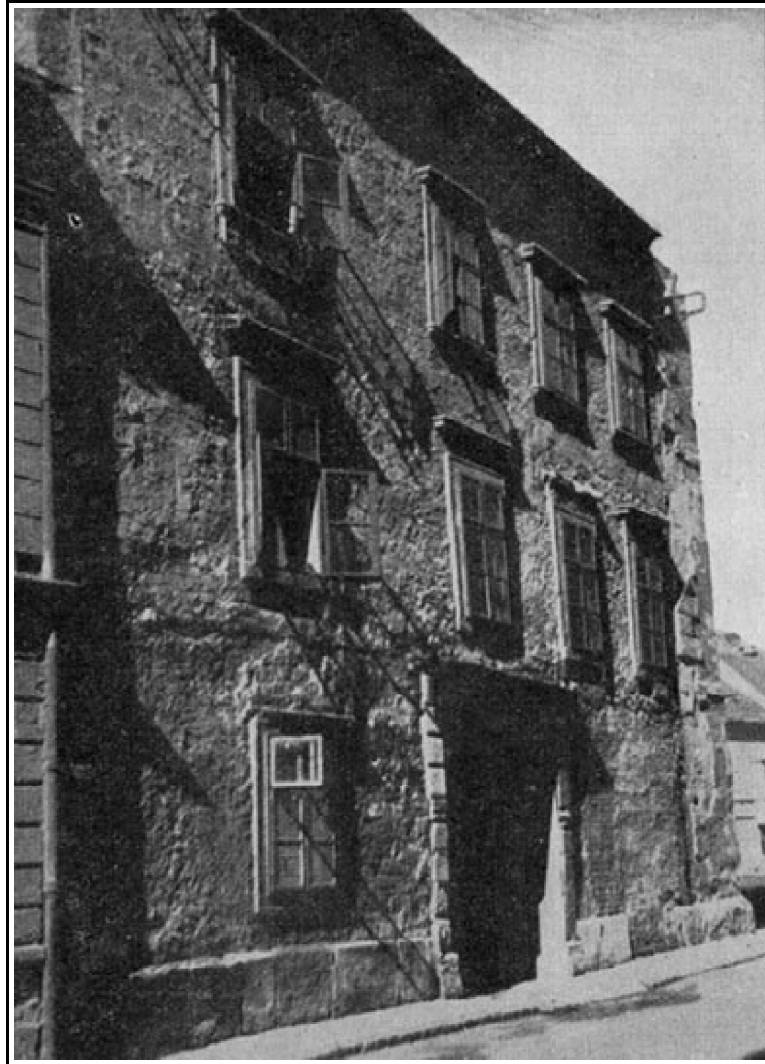
álló 2 emeletes zárda határos része életveszélyessé vált és támpillérekkel kellett megtámasztani. A romos épületek bontását az Építés- és Közmunkaügyi Minisztérium 1949-ben azzal rendelte el, hogy a romokat nem szabad megtúrni, főleg azonban azért, hogy az akkor államosított építőipari vállalatok dolgozóit munkával tudja ellátni. Ennek a rendelkezésnek esnek áldozatul az egyébként még helyreállítható, sérült műemlékházak, köztük az Orsolya tér 1., 4. sz., a Szent György u. 2., 4., 6., az Új utca 1., 3. számú épületek. Később derült ki, hogy Budán a várban nem hajtották végre a miniszteri rendeletet és a súlyosan romos műemléképületeket mind meghagyták és most egymás után állítják helyre művészi tökéletességgel. Hiába volt a mérnöki hivatal minden ellenvetése, csupán nagy nehezen sikerült elérni a Lábasház, a Fegyvertár u. 3. szám, a Káptalan-ház és a Szt. György utca 18. számú ház meghagyását.

A város az elrendelt bontásoknál kikötötte, hogy azokat a legnagyobb gonddal kell végezni, a faragott kőtagozatokat a Gyóni-ház udvarára kell szállítani és ott kell megőrizni. Sajnos, itt sem értünk el eredményt, mert a kivitelező vállalat – a mérnöki hivatal tudta nélkül – utóbb összetörette az ott tárolt kőtagozatokat és azokat egy vidéki laktanya alapjaiba építette be.

Az Orsolya tér bombázásának egy előnye mégis volt, és pedig az, hogy az 5. sz. jelentéktelennek látszó ház homlokzata mögött a bombázás okozta légnyomás következtében egy lábasház bukkant elő. Csak nagy nehézségek árán sikerült a legszükségesebb állagvédelmi munkák 180 000 Ft-os fedezetét előteremteni. Az épület végleges helyreállítását a Népművelési Minisztérium végeztette el, és kisipari múzeumná alakította ki. A végleges helyreállítás a minisztériumnak kb. 250 000 Ft-jába került.*⁽²⁾

Sok nehézséget jelentett a Fegyvertár utca 3. sz. barokk műemlékház megmentése. A legszükségesebb megerősítési munkákat még az Építésügyi Igazgatóság végeztette el. A helyreállítás legfőbb akadályát a tulajdonjog rendezetlensége és az a körülmény idézte elő, hogy az egyik tulajdonos eltűnt, a másik pedig képtelen volt fedezetet előteremteni. Így csak az utólagos államosítás után sikerült az épület megmaradását véglegesen biztosítani. Ekkor vállalta az Országos Műemléki Felügyelőség a ház szerkezeti helyreállítását, míg a lakásokká való kialakítás a tanács feladata lesz.

A városházának szánt angolszász bombák a Szent György utca 7. sz. alatti kora-barokk Káptalan-ház utcai szárnyát találták el. A törmelék eltávolításával megváltozott a bombázás után bekövetkezett egyensúlyi állapot és ennek folytán a falak kihajoltak, a boltozatok egy része pedig beomlott. A legszükségesebb biztosítási munkák 1947-ben 90 000 Ft kiadást jelentettek.

19Szent György utca 8. sz. ház romos állapotban.
Szászvárosi József felvétele

Szent György utca 8. a helyreállítás után.
Adorján A. felvétele

20A bombázás okozta légnyomás levitte a Káptalan-ház szomszédságában álló Szent György templom tetőfedését és veszélyes repedéseket okozott a szerkezetekben. A templom két télen át tetőhéjalás nélkül maradt, aminek következtében a boltozatok páratlan műértékű stukkói hullani kezdtek és megroggyant az egyik pillér is. Ekkor a templom fenntartói azzal a kéréssel fordultak a Műemlékek Országos Bizottságához, engedélyezze a stukkók eltávolítását és a boltozat egyszerű festését. A MOB erre saját költségén vállalta a stukkók helyreállítását. A helyreállítás a legnagyobb gonddal történt. A boltozatokat zsaluzással alátámasztották, a zsaluzás és a stukkók közötti hézagot pedig fűrészporral töltötték ki, azután a stukkók felett lefejtették a boltozat tégláit és a boltozatot vasbetonból pótolták úgy, hogy a stukkók sodronyszálait lebetonozták. A helyreállítás során előkerült gótikus féloszlopokat, boltozatokat és szentélyfülkesorozatokat kiszabadították úgy, hogy a műemléki templom hitelesebb és műemléki értékben gazdagabb lett, mint azelőtt volt. A helyreállítás a kat. egyháznak és az OMF-nek 280 000 Ft-jába került.

Az Orsolya templom és a Szentlélek templom további helyreállítását a kat. egyházközség, az ev. templom, továbbá a Templom u. 12., Szent György u. 12. és 14. sz. műemlék épületek háborús kárait az ev. egyházközség javíttatta ki több mint 280 000 Ft költség-ráfordítással.

A bombázás hatalmas réseket szakított a Lenin körút házsorában is, az elpusztult házak mögött pedig láthatóvá vált a középkori várfalnak egy aránylag ép szakasza egy nagyméretű és három kisebb félköríves bástyával, amelyeket a XVIII. és XIX. század telekuzsorája hozzáférhetetlenné tett és kamrák részére több helyen kiüregelt. A helyreállítást a városi tanács végeztette el.

A Hátsókapu 8. sz. épület Lenin körúti része dőlt le, a Hátsókapu 2. sz. Caesar-ház erkélye szakadt le. Itt említtem meg, hogy a Hátsókapu 8. sz. foghíj beépítése 1,030 000 Ft kiadást okoz.

A városi tanács 1951-ben alkotta meg műemlékvédelmi szabályrendeletét és szervezte meg az országban elsőnek a műemlékvédelmi albizottságot. Ez a társadalmi szervezet azóta figyelemmel kíséri a műemlékek sorsát és megtárgyalja azok fenntartásával kapcsolatos kérdéseket. Erre a társadalmi munkára a műemlékek aggasztó állapota miatt fokozottan van szükség.

Sopron 115 műemlék és 164 műemlékjellegű épületével hazánk műemlékekben leggazdagabb városa. A város vezetősége, majd a városi tanács – csekély anyagi erőforrásai mellett – jelentős áldozatokat hozott a város műemlékeinek megóvására. A legelső állagvédelmi munkák egyike volt a Szent Mihály templom tornyán keletkezett veszélyes sérülések, továbbá a Szentlélek templom háborús rongálásainak helyreállítása. Ezeket a munkákat követte a Szentháromságszobornak, a magyar barokk szobrászat egyik legszebb emlékének restaurálása. A város műemlékvédelmi munkái közé tartoznak a Szent György utca 22. sz. alatti műemlékház romos loggiás udvari szárnyának megmentése és ott lakások létesítése, továbbá a Fövényverem 29. sz. súlyosan sérült népies barokk műemléképület újjáépítése, ahol a stukkók művészi restaurálását az OMF vállalta. Ide tartozik még a Bástya utca 42. sz. ún. „Esernyős” ház megmentése, a város legművészebb kapujának, a Domonkos utca 2. sz. alatti ház gazdag faragású barokk tölgyfakapujának helyreállítása, a sérült várfalak javítása és a lőréses rondellák szabaddá tétele.

A helyreállítások mellett meg kell emlékezni a műemlékek romlásáról is. Sok esetben ugyan sikerült műemlékházak engedély nélküli lebontását vagy megrongálását gyors hatósági intézkedéssel megakadályozni. Így pl. a Bástya u. 42., a Paprét 8., az Újteleki utca 14. sz. és a Rákóczi utca 9. sz. alatti kerti házak lebontását sikerült megakadályozni. Nagy segítséget jelent ezen a téren a műemléki [22](#) állandó bizottság közreműködése. Sajnos több esetben későn érkezett az intézkedés, mint pl. a Szent György utca 18. sz. romépületnél, ahol az engedélyezett helyreállítás helyett a romos épület egy részét összedöntötték, kész tények elé állították az építési hatóságot, és veszélybe sodorták a szomszédos műemléképületet is.

21A Hátsó kapu 8. sz. épület helyreállítás után. Torma József felvétele

Az Ógabona tér 18. sz. ház helyreállítás után. Szászvárosi J. felvétele

Megrongálták és bemeszelték a Szélmalom utca 17. sz. alatti volt konviktusnak különösen ritka, festett mennyezetgerendáit. Ugyanakkor örömmel kell megemlékezni egyes vállalatokról, amelyek az üzleti portálok kialakításánál pontosan betartják a műemléki bizottság és az építési osztály előírásait és ezzel lehetővé teszik, hogy a VÁTERV homlokzatrendezési terve lépésről-lépésre megvalósuljon és a Lenin körút, valamint a Széchenyi tér idővel hazánk egyik legszebb műemléki útvonalává váljék.

1951-ben az Új utca 11. sz. ház romos oldalszárnyának bontására kértek engedélyt. A műszaki osztály a megtartott szemle alapján megtagadta a bontási engedély kiadását, mert az emeleti helyiségekben középkori keresztboltozatot talált, faragott kőbordákkal. Ezután az osztály gondoskodott a rongált tetőzet helyreállításáról és műemléki kutatás is folyt, amely rövidesen váratlan eredménnyel járt és 4 mérműves gótikus ablakot tárt fel. A további kutatásokat és helyreállításokat később az OMF vállalta. Az ő érdeme a középkori gótikus zsinagóga feltárása és restaurálása. Ez az épület olyan idegenforgalmi attrakció, amelyből a világon összesen csak hat van.

Itt kell megemlékezni azokról a nehézségekről, amelyekkel a végrehajtó bizottságnak a műemlékek védelménél meg kell küzdenie. A háztartási költségvetésben ugyanis nincs lehetőség fedezet biztosítására a műemlékek helyreállítása céljából. Ez az oka, hogy számos műemlék pusztulását nem tudtuk

megakadályozni. A másik nehézség az, hogy a műemléképületek magántulajdonosai sok esetben nem tudták a helyreállítás költségét előteremteni, holott ezen a téren jelentős segítséget jelent a tatarozási adókedvezmény és az OTP kölcsön.

Az Építésügyi Minisztérium rendelete most lehetővé teszi, hogy ilyen esetekben a hatóság végeztetheti el a tulajdonos helyett a helyreállítást és amíg a beruházás, ill. felújítás meg nem térül, az Ingatlankezelő Vállalat szedi be a lakbéreket. A végrehajtó bizottság az 1960. évi költségvetésben igyekezett első ízben ilyen célra fedezetet biztosítani és ezzel néhány kiáltó háborús maradványt a városképből eltüntetni.

Az elmúlt években főként az Ingatlankezelő Vállalat felújításai voltak a műemlékvédelem fontos tényezői. A felújításra kerülő épületek kiválasztása a veszélyesség szerint történt és történik most is. Műemléki szempontokat külön érvényesíteni nem kellett, mert sokszáz éves koruknál fogva éppen a műemléképületek között található a legtöbb veszélyes ház. Az Ingatlankezelő Vállalat kezelésében lévő 1225 épület közül 56 (4,58 %) a műemlék, 127 (10,32 %) a műemlékjellegű, 107 (8,76 %) a városképi jelentőségű és 935 (76,34 %) a be nem sorolt épület.

A vállalat eddig nem sok, hanem csupán 20 műemlék, 29 műemlékjellegű épületet újított fel. Nem indokolt tehát túlzott műemlékvédelemről beszélni.

A felújított műemléképületek közül ki kell emelni a Szent György utca 1., 3., 8., Új utca 2., Előkapu 1–3., Lenin körút 29., 55., 79. és 92., Ógabonater 18., Színház u. 8., Rózsa utca 6., Szeder u. 4., Balfi utca 4., Fövényverem 1., 5., 15., 17. és Széchenyi tér 1–2. sz. épületeket. A homlokzatok művészi kialakítása, a feltárt középkori emlékek élményszerű bemutatása, a festői élénk színek kiválasztása a tervezők, a műemléki bizottság művészi érzékét és összehangolt gondos munkáját dicsérik.

23 Rózsa utca 6. Helyreállítás előtt. Szászvárosi József felvétele

Rózsa utca 6. A helyreállítás után az előkerült gótikus részletekkel. Szászvárosi József felvétele

Sopronban a műemlékvédelem terén a legtöbbet az Országos Műemléki Felügyelőség [24](#)alkotott. Ezeket az alkotásokat nem kívánom részletesen ismertetni, mert ez a SSz hasábjain illetékesebbek részéről már megtörtént.^{*(3)} Csak a teljesség kedvéért tartom kötelességemnek az országban egyedül álló középkori terem, a középkori zsinagóga, a bánfalvi Magdolna kápolna, a bánfalvi gótikus hegyi templom, a Szentlélek templom nyugati és déli homlokzata, a Szent Mihály templom gótikus színes csempepadlója, az Új utca 16. sz. és Szent Mihály utca 9. sz. műemléképületek helyreállítására, továbbá a Beloiannisz tér 6. sz. épület folyamatban lévő monumentális restaurálására, valamint a sikeres kutatások eredményezte feltárásokra rámutatnom. Itt különösen említést érdemelnek a középkori toronymaradványok a Beloiannisz tér 7. sz. és Új utca 4. sz. épületekben, továbbá az ülőfülkék a Beloiannisz tér 3. és Kolostor utca 7. és Templom utca 5. sz. épületek kapualjaiban.

1960. XIV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Boronkai Pál: Sopron újjáépítése / Az egészségügyi épületek helyreállítása

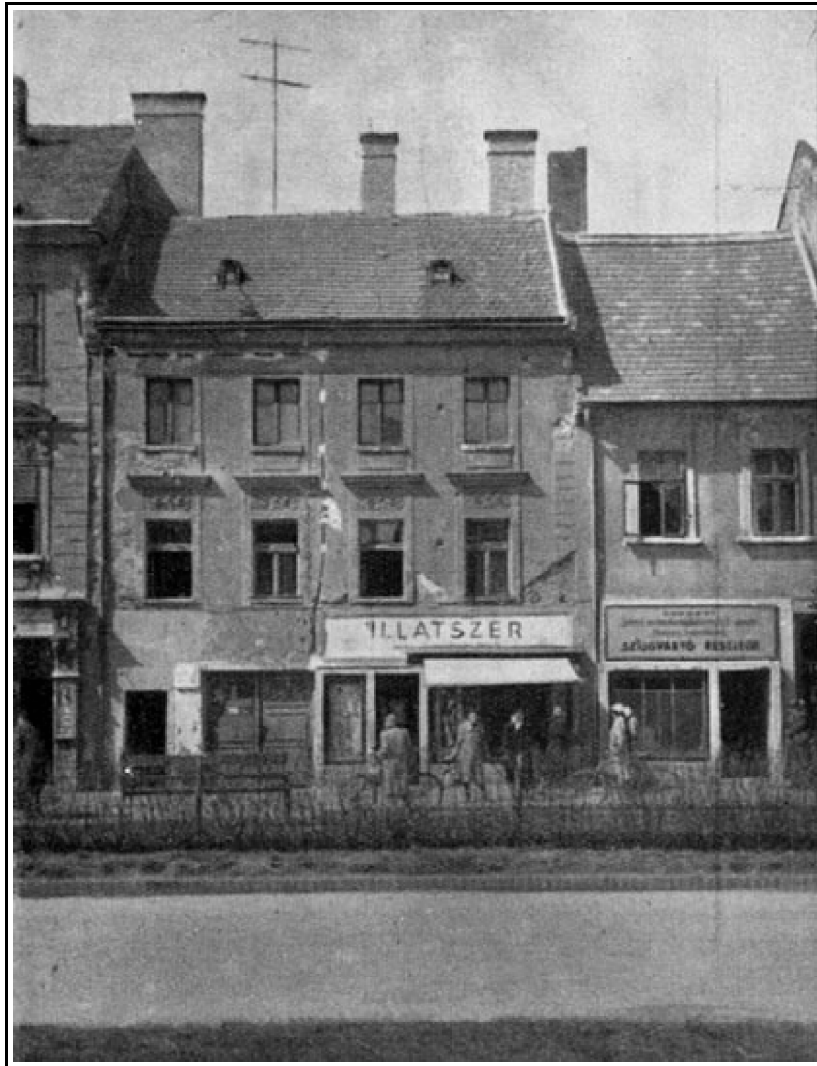
Az egészségügyi épületek helyreállítása

A felszabadulásakor a kórház épületeit a szovjet hadikórház részére engedték át. A sebészet átmenetileg a Széchenyi téren, az akkori leánygimnáziumban, a bőrgyógyászat a Győri úti mértékhteleítő hivatal

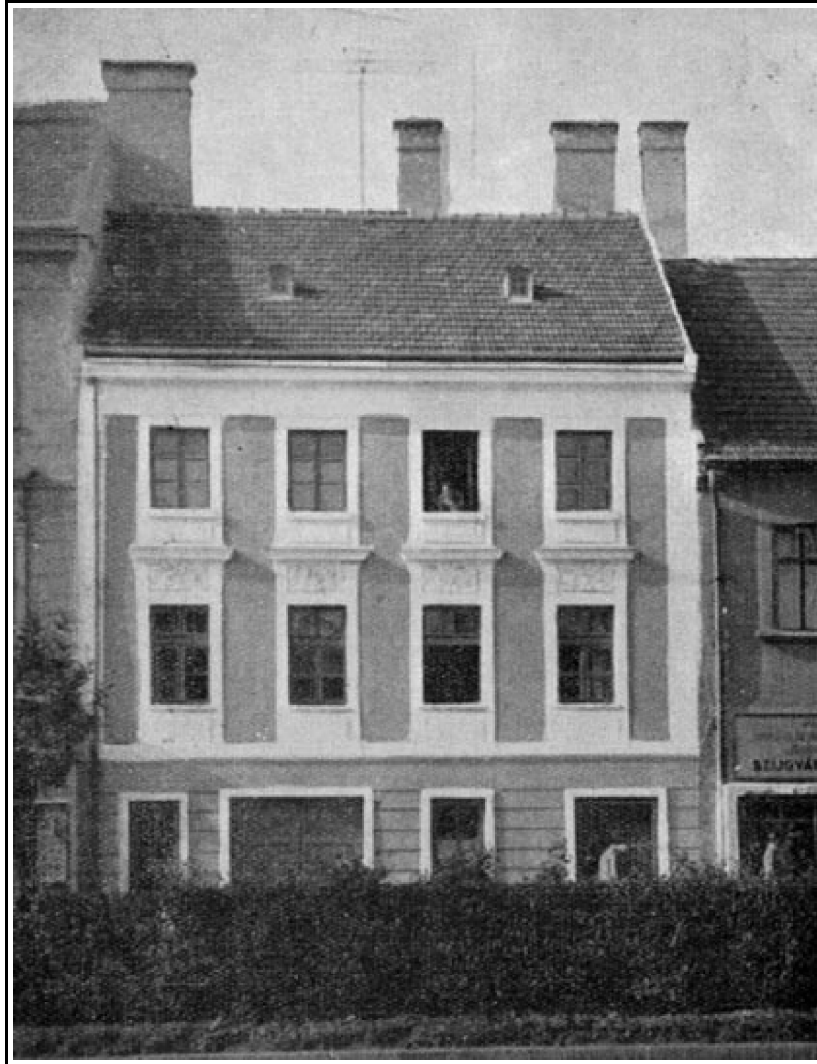
helyiségében, a fertőző osztály pedig a Balfi úti régi járványkórház épületeiben helyezkedett el. A kórház 1946-ban került vissza régi helyére és ekkor a használható állapotban megmaradt épületeiben 268 ágygal kezdte meg újból működését. A kórház akkori vezetőségének sok utánjárásba és gondjába került a kórház újjáépítésének megindítása. Az első hároméves terv keretében állították helyre a sebészeti épület romos részeit, valamint a tüdő B. épületet 392 000 Ft-os költséggel. A belosztály sérült tetejét 1950-ben állították helyre 250 000 Ft-ért. Ugyanabban az évben fejeződött be a szem- és bőrgyógyászat épületének helyreállítása 700 000 Ft-os költséggel. 1951-től – 1956-ig 1,266 000 Ft-ba és 1957-től az 1959. év végéig 2,468 000 Ft-ba került a kórházi épületek felújítása. A kórházi ágyak száma 1947-ben 369, 1949-ben 428, 1951-ben 435 volt és 1955 óta 445. Összefoglalva a kórház felújítási és helyreállítási költségét 5,076 000 Ft-ra tehetjük.

Az egészségügyi intézményekhez tartoznak még a SZTK központi épülete, továbbá a bölcsődék és ide kell sorolni a Ferenczi János utcai kádfürdőt is. Legújabb és legkorszerűbb egészségügyi intézményünk a Lövérékben létesített Állami Szanatórium.

A Magyar Újságírók Nyugdíjintézete „Ciklámen” szállójának építkezése 1944-ben befejezés előtt állt. A háborús események folytán a hatalmas épületen jelentékeny károk keletkeztek. Az építkezés befejezésének tervével több állami szerv foglalkozott, azonban a helyreállításhoz szükséges tetemes anyagi fedezetet egyik sem tudta előteremteni. Csupán a tetőzet helyreállítását, valamint az esővízcsatornázást és az alagsövezést végeztette el a volt Országos Társadalombiztosító Intézet. Végre 1954-ben az Egészségügyi Minisztérium elhatározta, hogy az épületet TBC sanatórium részére helyreállíttatja. Az építési engedély kiadását azonban a városi tanács építési és közlekedési osztálya megtagadta azzal az indokolással, hogy TBC sanatórium létesítése azon a helyen ellentétben áll a városrendezési tervvel és az üdülőhely rendeltetésével. A városi tanács, valamint a megyei tanács végrehajtó bizottságai magukévá tették az építési és közlekedési osztály állásfoglalását, és így az Egészségügyi Minisztérium is elállt eredeti tervétől és TBC kórház helyett itt létesítette az ország legszebb és legkorszerűbb szív-sanatóriumát, amely kiváló orvosaival, legmodernebb felszerelésével, 26páratlan hidroterápiás berendezéseivel, pompás kultúrtermével, gyönyörű társadalmi helyiségeivel, művésziesen kialakított parkjával, szubalpin, festői, erdős környezetével hazánk egyik legeredményesebb és legkeresettebb gyógyintézete lett, amely bőségesen meghozza az építkezésbe fektetett 11 millió, és a berendezésbe beruházott 3 és fél millió Ft-os költség kamatát. A sanatóriumnak köszönhetjük a Vashegyen épült 400 m³-es vízmedencét is, mert a nyomásfokozóra előirányzott összeget a vízmedence építése céljára átadták a Vízműnek.

25 Lenin körút 94. sz. ház helyreállítás előtt. Szászvárosi József felvétele

A Lenin körút 94. sz. ház a helyreállítás után. Szászvárosi József felvétele

Helyreállításra vár még a volt Gruber szálló üresen álló, megrongált épülete is. Ezt szintén az Egészségügyi Minisztérium kívánja helyreállíttatni 6 és fél millió Ft-os befektetéssel gyermekszanatórium céljára. A tervek már el is készültek és az építkezés is előreláthatólag hamarosan meg fog indulni.

1960. XIV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Boronkai Pál: Sopron újjáépítése / Az iskolák sorsa

Az iskolák sorsa

Sopron 1919-ben lett egyetemi város, amikor a Selmecbányáról menekülő Bányászati és Erdészeti Főiskolának adott új otthont. Az egyetem épületei közül a főépület bejárati része sérült meg jelentékenyebb mértékben. Helyreállítása és a főbb háborús károk kiküszöbölése az első öt éves terv keretében történt meg kb. 400 000 Ft-os költséggel. Befejezetlen maradt azonban az Ady Endre utcai – eredetileg menzának és

diákotthonnak szánt – új műegyetemi épület. Helyreállítása – a kivitelező vállalat adatai szerint – 1,883 000 Ft-ba került.^{*(4)}

A középiskolák közül még az első hároméves tervidőszakban történt gondoskodás a Sztálin téri leánygimnázium súlyos sérüléseinek kijavításáról, valamint a Széchenyi gimnázium és a volt Bencés gimnázium épületeinek állagvédelméről mintegy 760 000 Ft-os költségkerettel.

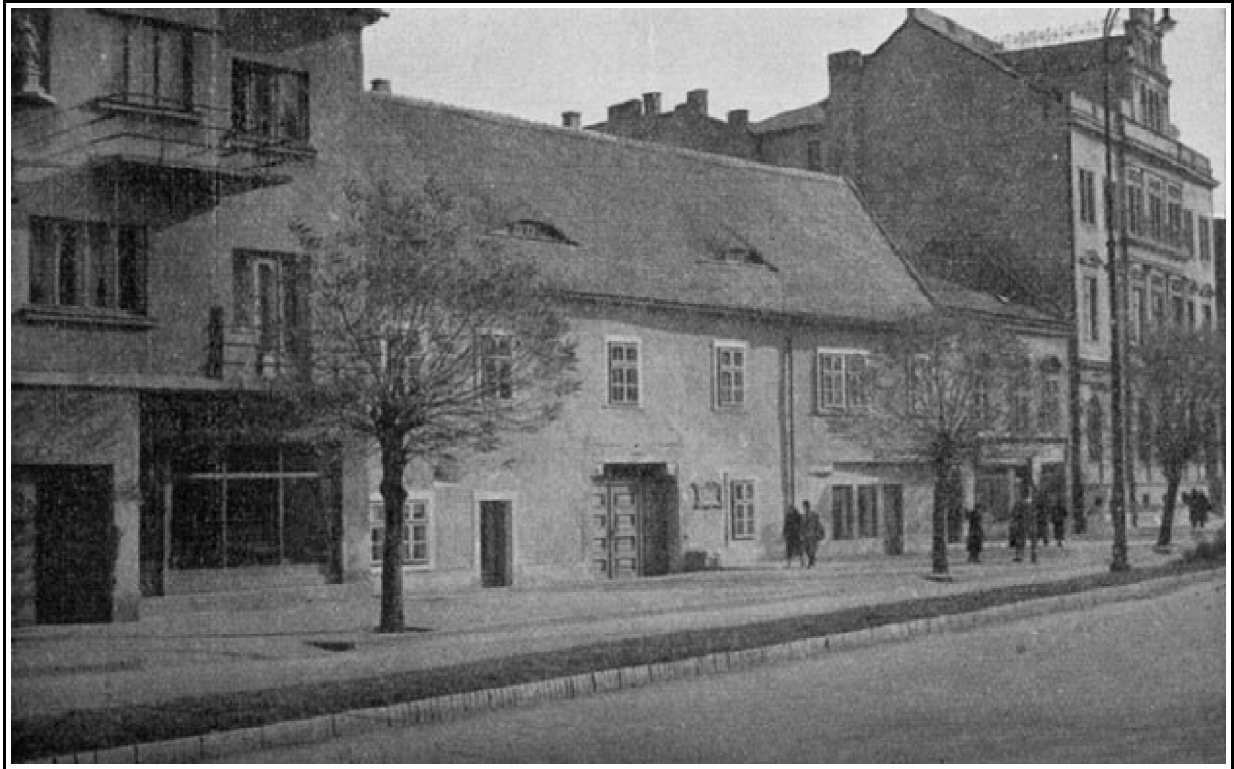
Azután újítták fel a többi középiskola épületét, köztük a Széchenyi és a Berzsényi gimnázium épületeit. A homlokzati színek megválasztása mindkét esetben sok vitát váltott ki. Az első épületnél a kétféle szín megállapításának alapja egy régi festmény volt, ezzel szemben a második épületnél a kivitelező vállalat tervező építésvezetője egyéni ízlése szerint választotta ki a sárga és zöld színeket. Az utólag kihívott műemléki bizottság szótöbbséggel, valamint az iskola igazgatósága részéről rendezett közvéleménykutatás nagy többsége ugyan igazolta a tervezőt, de a zöld szín minősége és az időjárás az elgondolásnak nem kedvezett. A városi tanács költségvetéseiben 1951-től az 1959. év végéig a középiskolai épületek felújítására kereken 3,300 000 Ft fedezet szerepel.

A diákotthonok felújítása, ill. háborús kárainak eltüntetése a városi költségvetések tanúsága szerint kereken 1,800 000 Ft-ot igényelt. Ezek közül leginkább említésre méltó a Széchenyi tér és a Lenin körút sarkán álló középiskolák diákotthon épülete. Sok jogos kritikára adott alkalmat a homlokzat kétszeri beállványozása, ezt azonban a kifelé nyíló és életveszélyes ablakoknak befelé nyílóvá átalakítása tette szükségessé és ezt az alkalmat lehetett felhasználni megfelelőbb homlokzati szín megválasztására. A felújítás egyik legnehezebb feladata volt az új, befelé nyíló ablakszárnyak olyan kialakítása, hogy kielégítse a műemléki követelményeket.

Az általános iskolák felújítása nagyon sokba került, kereken 8,600 000 Ft-ba, de ez érthető, ha figyelembe vesszük, hogy az Orsolya téri iskolának nemcsak szilánksérült, romos romantikus homlokzata újult meg, hanem a tervező művészi és szakavatott keze a helyiségek labirintusszerű összevisszaságából a mai követelményeknek mindenben megfelelő korszerű iskolát varázsolt. A másik ²⁸nagy eredmény a Hunyadi János utcai volt diákotthon súlyosan sérült épületéből korszerű, egészséges iskola alkotása volt.

27A Lenin körút 55. sz. ház (Fehér ló) romos állapotban. Szászvárosi József felvétele

A Lenin körút 55. sz. ház (Fehér ló) helyreállítás után. Torma József felvétele

Ezenkívül fontos feladat volt a többi iskolai épületben a háborús nyomok eltüntetése, az állagvédelem kiesése miatt elkorhadt fafödémek szilárd födémszerkezetekre való kicserélése, a romos tornatermek újjáépítése, a tetők és lefolyó csatornák kijavítása.

Az óvodák épületeinek felújítására ugyanabban az időszakban a városi tanács 470 000 Ft-ot fordított.

1960. XIV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Boronkai Pál: Sopron újjáépítése / A művelődésügyi épületek újjáépítése

A művelődésügyi épületek újjáépítése

A Liszt Ferenc Kultúrházban a háborús károk főként a tetőbádogozás és üvegtetők tönkremenetele folytán keletkezett átázásokban és velük kapcsolatos házigomba-fertőzésekben jelentkeztek. Ezeknek a veszélyességeknek kiküszöbölése megtörtént, de az egész épületnek, főleg a rongált homlokzatnak annyira szükséges helyreállítása még megoldatlan.

A Petőfi Színház épületén a légnyomás okozta tetőrongálás helyreállítása volt az első újjáépítési feladat. Azután következett a világítási és központi fűtési berendezések használható állapotba helyezése. Az idegenek előtt sokszor megbotránkozást keltő szilánkszerűlt homlokzatnak helyreállítására máig sem futotta a rendelkezésre álló keretből.

A Liszt Ferenc Múzeum épületében az üvegek károk helyreállítása részben már 1945-ben megtörtént. Az

egész épület helyreállítása 1947-ben fejeződött be és ekkor nyitotta meg újból kapuit Sopron múzeuma.

A közkönyvtár épületében a tetőrongálást kellett helyrehozni. Utóbb a közkönyvtár a Liszt Ferenc Kultúrházban nyert elhelyezést és a felszabadult Lackner Kristóf utca 10. sz. alatti – csak ideiglenesen engedélyezett – épületet az Állami Levéltár kapta meg raktárul.

A művelődési épületek helyreállítása eddig kereken 1,200 000 Ft kiadást jelentett.

1960. XIV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Boronkai Pál: Sopron újjáépítése / A sportlétesítmények

A sportlétesítmények

Ezeknek a létesítményeknek nagy része a háború alatt elpusztult, vagy súlyosan megsérült. A tornacsarnok, a Sportuszoda és az Anger réti sportpálya háborús kárait a város kiküszöbölte, a Vasutas Sportegylet a volt Rákóczi pályát, a Postás Sport Egylet a volt vasutas pályát építette újjá, de a Tómalmon csak ideiglenes építmények helyettesítik az eltűnt fürdőberendezéseket. A Rákóczi intézet fedett uszodája ma is romokban hever, a soproniak legkedveltebb strandfürdője, a volt Nagyszoda helyén körülkerítetlen tócsa van, a Béke úti elpusztult korcsolyapályának helyettesítésére máig sem épült új korcsolyapálya. Ennek ellenére a városi tanács több mint 1/2 millió Ft-ot áldozott a sportlétesítmények helyreállítására. A sport terén még igen sok a tennivaló.

1960. XIV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Boronkai Pál: Sopron újjáépítése / Az idegenforgalom

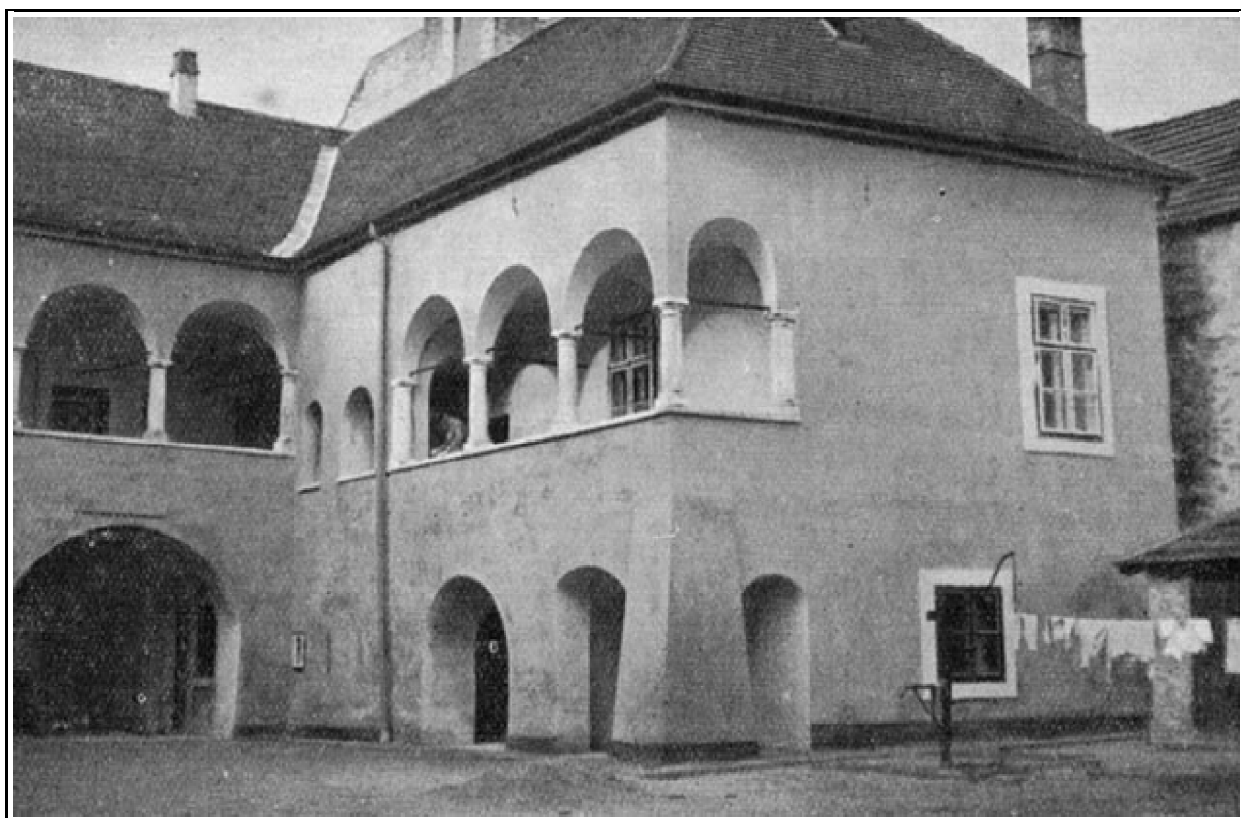
Az idegenforgalom

Sopron fejlesztésének egyik legfontosabb tényezője az idegenforgalom. Így érthető, hogy a város vezetősége az újjáépítés egyik elsőrendű feladatául tűzte ki az elpusztult idegenforgalmi létesítmények helyreállítását.

Az Idegenforgalmi Iroda a bombázás következtében tönkrement helyiségei helyett az Ógabona tér és a Lackner Kristóf utca sarkán lévő tágas üzlethelyiségeket kapta meg.

[29A](#) Lenin körút 55. sz. ház (Fehér ló) udvari része romos állapotban. Torma József felvétele

A Lenin körút 55. sz. ház udvari része helyreállítva. Torma József felvétele

30A Lövér szálló I. sz. szárnya épületkárainak helyreállítását a város még 1947-ben kezdte meg és 1948. június 1-én az épületet már át is lehetett adni rendeltetésének. A város azután elvégeztette a II. sz. szárny biztosítási munkáit, majd sor került az éttermi szárny helyreállítására is. Ezek a munkák összesen 655 000 Ft-ba kerültek. Még 1947-ben állították helyre a Sport szállót és a volt Hernfeld penziót. A Hatvan túristaházat a természetbarát dolgozók társadalmi munkával hozták használható állapotba. 1948-ban a Pedagógus Üdülő is megnyitotta kapuit.

1950-ben az üdülőket államosították és ezzel megszűnt az üdülőszállók üzemeltetésének időszakossága és bizonytalansága, mert a SZOT gondoskodott arról, hogy a négy üdülőszállót – állandóan télen-nyáron – kb. 250 vendég vehesse igénybe.

A legfontosabb azonban az a változás volt, hogy a SZOT nagyobb anyagi erejével megnyílt a lehetőség az üdülők fejlesztésére és egy súlyos gond került le a város válláról.

Az érem másik oldala persze kevésbé kedvező, mert azzal, hogy a Lövér szállóból üdülő lett, fellépett Sopronban a szállodahiány. Fokozza ezt a hiányt még az a körülmény, hogy a Pannónia szállóban több szobát a fafödémek veszélyessége miatt le kellett zárni.

Döntő fordulat következett be a soproni idegenforgalom fejlesztése terén, amikor 1951-ben a városi tanács előterjesztése alapján az Egészségügyi Minisztérium Sopron várost üdülőhellyé nyilvánította.

További jelentős lépés volt 1955-ben a Ferenczi János utca 2. sz. alatt a 70 ágyas diákszálló megvalósítása.

Ezekben az években került sor a Sportuszoda, a Lövérfürdő és a Tómalom háborús kárainak részbeni javítására kb. 240 000 Ft kiadással. A Károlymagaslat kilátótornyát a szövetkezetek és a kisiparosok társadalmi munkában 1956-ban hozták helyre. A várhelyi kilátótorny helyreállítása részben a város költségén, részben felajánlásokkal történt meg.

A Rákosi Mátyás Művek 1956-ban bontási engedélyt kértek a Lövér szálló súlyosan megrongált II. sz. épületének lebontására. A bontási engedélyt az építési és közlekedési osztály nem adta meg azzal a megokolással, hogy a sérült épület még gazdaságosan helyreállítható. Így sikerült az épületet megmenteni. Utóbb a SZOT vette át a Lövér szálló épületeit és elhatározta a II. sz. épület helyreállítását. Ez a munka most áll befejezés előtt 5,380 000 Ft-os költségkihatással.

A városi tanács idegenforgalmi beruházásai közé tartozik még az Orsolya téri kilátótorny 140 000 Ft-os helyreállítása, valamint a megrongált erdei pihenőpadok pótlása.

1960. XIV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Boronkai Pál: Sopron újjáépítése / Az utak, hidak helyreállítása

Az utak, hidak helyreállítása

A város kezelésében 419 641 m² belút, 769 398 m² külút és 299 856 m² járda áll. A háborús károk olyan nagymérvűek voltak, hogy azoknak teljes helyreállítása még a mai napig sem sikerült. Még mindig igen sok a rongált út- és járdaburkolat és a hibás szegélysor. A felszabadulást követő első években csak igen szerény anyagi eszközök álltak rendelkezésre – évenként kb. 500 000 Ft – így a helyreállítás vízzel kötött kavicssal, ún. makadámburkolattal történt, ami csak egy-két évig tartott. Lényegesen megváltozott a helyzet, amikor 1956-ban a városi tanács felterjesztése alapján Köztisztasági Vállalatunk a KPM-től engedélyt kapott útkarbantartó részleg felállítására. Ezzel lehetővé vált az utépítési munkák tervszerű ütemezése, továbbá a minőségi és mégis olcsóbb kivitelezés. A vállalat 1957-ben aszfaltozó üzemet, masztikátort kapott, aminek segítségével át lehetett [31](#)térni az öntött aszfaltburkolatok nagyobb mennyiségű és gazdaságosabb előállítására.

Az 1956. évtől kezdve a tanács a háztartási költségvetésben átlagosan évi 1 és félmillió Ft-ot kapott, a köztségfejlesztési alapból pedig átlagban évi 300 000 Ft-ot tudott biztosítani az utak és járdák fenntartására.

1945-től az 1959. év végéig közel 15,200 000 Ft-ot fordított a város vezetősége az utak, hidak háborús kárainak felszámolására.

A főközlekedési utak, tehát a 85. sz. Győr-Sopron – bécsi út, továbbá a pozsonyi, balfi, kőszegi, brennbergi, ágfalvi és a somfalvi utak, valamint ezeknek a város belterületén áthaladó, ún. átkelési szakaszai állami kezelésben vannak. A KPM győri Közúti Igazgatóság 1945 óta a háborús károk eltüntetésére érdekében a következő nagyobb beruházásokat és felújításokat hajtotta végre: a brennbergi úton 3 db. vasbeton híd építését közel 1 millió Ft-os költséggel, továbbá bitumenes átítatásos hengereléssel a Pozsonyi út 0,2–0,8 km szakaszát kb. 400 000 Ft, a Táncsics utca és Somfalvi út 0,0–0,8 km szakaszát 450 000 Ft, az Ágfalvi út 0,0–0,6 km szakaszát kb. 200 000 Ft, a Kőszegi út 0,2–0,8 km szakaszát kb. 190 000 Ft, a külső balfi út 0,7–3,0 km szakaszát kb. 800 000 Ft, a brennbergi út 1,8–10,2 km szakaszát kb. 3,000 000 Ft, a 85. sz. út 80,4–89,2 km szakaszát pedig kátrányos átítatásos hengereléssel kb. 1,500 000 Ft-os költséggel. Az utak és hidak fenntartása évente kb. 250 000 Ft-ba került.

1960. XIV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Boronkai Pál: Sopron újjáépítése / A közművek

A közművek

A villamosmű háborús kárait a mű dolgozói nagyon rövid idő alatt állították helyre úgy, hogy az erőmű a villamosenergia termelését már a felszabadulást követő napon reggel 7 órakor újból megkezdhette. Az elosztóhálózat kárait még az 1945. év folyamán javították ki. A háborús károk kijavítása mintegy 1 millió Ft kiadást jelentett.

A közvilágítás a felszabadulás utáni 657 lámpaszámból kiindulva 1946-ban már 852 lámpahelyre növekedett és 1950-ben 1005 lámpahelyre szaporodva, túlhaladta a háború előtti 967 lámpaszámot.

A Gázmű dolgozói a háborús károkat ugyancsak nagyon rövid idő alatt, még 1945-ben helyrehozták. A munkák értéke 155 000 Ft volt.

A Vízmű dolgozói a főtelep és gyűjtőhálózat háborús rongálásait még 1945-ben kijavították. Az elosztóhálózat 154 telitalátának teljes helyreállítása a tetemes földmunka miatt már hosszabb időt vett igénybe és 512 000 Ft-ot emésztett fel.

A csatornahálózat helyreállítása még nehezebb feladat volt és még a mai napig sem fejeződött be azokon a helyeken, ahol a vasútvonalak mentén egész háztömbök tűntek el. A károk kiküszöbölése eddig 490 000 Ft-ba került.

A Rákpaták-boltozat bombatalálatait 1949-ben javítottuk ki 166 000 Ft-os kiadással.

1960. XIV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Boronkai Pál: Sopron újjáépítése / A parkok és a kertészet

A parkok és a kertészet

A Széchenyi tér és a Deák tér első egyengetési munkáit a városháza dolgozói végezték el. Az Erzsébetkertben 39 bombatölcsért kellett betemetni. A kertészlak 1947-ben, két növényház 1949-ben, a raktár és műhely 1950-ben került helyreállításra. Az elpusztult nagy pálmaház helyettesítésére új növényházak épültek. A rommá vált és elbontott vendéglő és zenepavilon helyén virágágyak létesültek. A parkok és a kertészet bombakárainak kiküszöbölése 490 000 Ft kiadást igényelt.

1960. XIV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Boronkai Pál: Sopron újjáépítése / Erdészet

32 Erdészet

A város tulajdonában maradt Sörház-dombi erdőben a háborús károkon kívül különösen a szúkár volt jelentős. Az Erdőmérnöki Főiskola tanárainak tanácsára kivágtuk a szú által megtámadott fenyőfákat és nemes fajtákkal a parkerdő és az arborétum alapjait raktuk le. Ez a munka 1950-ben 52 000 Ft kiadást követelt.

1960. XIV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Boronkai Pál: Sopron újjáépítése / A vasutak

A vasutak

A Győr-Sopron Ebenfurti Vasút dolgozói a felszabadulás után azonnal megkezdték a helyreállítási munkákat. Sopron élelmiszerellátásának biztosítása céljából a Győrrel való összeköttetést kellett minél előbb újból megvalósítani. E cél érdekében az első teendő a németek által felrobbantott 18 híd ideiglenes helyreállítása volt. Még 1945. évben megkezdődött az állomási épületek, valamint a mozdónyszerelő újjáépítése. Ezek a munkák 1947-ben fejeződtek be és 2,586 000 Ft költséggel jártak. 1949-ben történt meg a Vágóhídnál lévő viadukt, továbbá az osztrák határ közelében lévő Ikva-híd újjépítése 563 000 Ft-os költséggel. Az 1952. és 1953. években került sor a pályaudvar területének rendezésére, a régi felvételi épület helyreállítására, az új felvételi épület megépítésére és a kerítések pótlására, összesen 887 000 Ft-os befektetéssel.

1956-ban épült meg az állomás üzemi épülete 250 000 Ft-ért. A Mátyás király utcai igazgatósági épületnek az 1956–1957. években végrehajtott újjáépítése 5,460 000 Ft-ba, az új 100 tonnás vágányhídmérleg létesítése 300 000 Ft-ba, az állomáson az 1956–1959. években végzett vágánycsere és kiterőfelújítás pedig 11,150 000 Ft-ba került. Az 1959. év munkái közé tartoztak a fűtőház korszerűsítése 5,440 000 Ft, új akkumulátortöltő és olajtároló létesítése 900 000 Ft, az állomás térvilágításának korszerűsítése 1,050 000 Ft, kábelcsere 325 000 Ft és a fűtőházhoz toldaléképület emelése 833 000 Ft-os beruházással.

E közel 30 milliós kiadásból háborús károk helyreállításának kb. 22 millió Ft-ot lehet tekinteni.

A MÁV pályaudvarán a vasút dolgozói a felszabadulás után rögtön elvégezték a vágányhálózat legszükségesebb helyreállítását. A raktári vágányzat helyreállítása 1948-ban, az egész állomási vágányhálózat felújítása pedig az 1955–57. években ment végbe. A magaséptímenyek közül a súlyosan sérült felvételi épület újjáépítése több ütemben az 1948., 1951–52. és 1958–59. években történt meg. A megsemmisült áruraktár helyébe az 1948–49-es években épült meg az új áruraktár. Ugyanezekben az években épült meg az új vonatkísérő laktanya és az 1949–50. években építették újjá a rommá vált állategészségügyi épületet. A háborús károk helyreállítása 4,200 000 Ft költséggel járt.

1960. XIV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Boronkai Pál: Sopron újjáépítése / A gyárak újjáépítése

A gyárak újjáépítése

A selyemgyárak közül a volt Dunántúli Selyemszövőgyárat érte súlyosabb bombatámadás, míg a volt Soproni Selyemipart csak kisebb károk érték, kivéve a creppcérnázó épület utcai részét, amelyet a visszavonuló német hadsereg 1945-ben felrobbantott. A helyreállítás – különösen a Dunántúli Szövőgyárban – a sok törmelék és a veszélyességek miatt csak lassan haladt előre és itt az üzem csupán 1945 augusztus havában indulhatott meg, mégpedig csak csökkentett kapacitással. Az újjáépítés mindkét gyárban 1947-től 1951-ig tartott és több mint 1 millió Ft-ot emésztett fel.

A Tűgyárban a háborús károk helyreállítása – a vállalat összeállítása szerint – közel 2 millió Ft-ot igényelt.

33A Zárgyárat több bombatalálat érte, amelyek ledöntötték a szerszámműhely falát, súlyosan megrongálták

a tetőket, a raktárakat és az ablakokat úgy, hogy a gépek nagy része beázott. A helyreállítás költsége 350 000 Ft volt.

A Tejüzem háborús kárai 210 000 Ft beruházást okoztak.

Itt kell még megemlékezni a Ruhagyárról és a Faforgács Feldolgozó Szövetkezeti Vállalatról, bár ezek a vállalatok a felszabadulás után keletkeztek, de romos épületekbe települtek. A Ruhagyár 1950-ben alakult, a Vitnyédi utca 13. szám alatti volt iparostanuló-műhely helyén.

Mivel ez az épület nem volt alkalmas a közel 400 fős üzem számára, a városi tanács az üzem részére 1952-ben a volt Zrínyi Ilona tiszti leánynevelő intézet Rákóczi utca 6. szám alatti üresen álló, megrongált épületét engedte át. A helyreállítás és átalakítási munkák az 1953. év végére fejeződtek be és közel 6 millió Ft költséget igényeltek. A gyár ezenkívül az 1955. évben az Új utca 28. szám alatti volt Katolikus Kör épületében 45 fős tanulóiskolát létesített 400 000 Ft költséggel.

A Faforgács Feldolgozó Sz. V.-ot a SZÖVOSZ alapította 1956-ban, és az új gyár részére a városi tanácstól a volt 18-as laktanya Dóczy Lajos utcai romos legénységi épületének átengedését kérte. Az átépítés 1956-ban indult meg és 1958-ban fejeződött be, közel 13 millió Ft költséggel.

1960. XIV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Boronkai Pál: Sopron újjáépítése / Összefoglalás

Összefoglalás

Megállapíthatjuk, hogy Sopron háborús kárainak helyreállítása eddig közel 200 millió Ft-ba került. Meg kell állapítani azt is, hogy a hatalmas áldozatok és erőfeszítések ellenére az újjáépítés még nem fejeződött be. Különösen sok még a teendő az elpusztult lakóházak, továbbá a művelődési, az idegenforgalmi és a sportlétesítmények, valamint az útburkolatok pótlása, illetve helyreállítása terén. Legsúlyosabb a helyzet a lakóházakkal, itt van szükség a legsürgősebb segítségre. Feltéve, hogy az Ingatlankezelő Vállalat a kilátásba helyezett évi 18–20 millió Ft-ot folyamatosan megkapja, akkor is kb. 15 évre lesz szükség, hogy valamennyi épület helyreállítása elvégezhető legyen. A háborús foghíjak előreláthatólag az állami 15 éves lakásépítési terv első öt éves szakaszában épülnek be, és ezek pótolni fogják az elpusztult lakásokat. Minden remény megvan arra is, hogy a 15 év alatt pótolni lehet az elpusztult művelődési, idegenforgalmi és sportlétesítményeket is.

Mindennek előfeltétele azonban a tartós béke.

Sopron 1840-ben. (Részlet Hárosy kőrajzáról)

1960. XIV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Bognár Dezső: A Soproni Tanács tíz éve

34 Bognár Dezső: A Soproni Tanács tíz éve

Amikor a Soproni Tanács 10 éves rövid történetének megírására vállalkoztam, azzal a gondolattal kezdtem hozzá, hogy a Tanács munkájának alapvető oldalát is megvilágítom, ti. a *tömegek részvételét a Tanács működésében*. A szocialista államigazgatás természetéből adódik, hogy a tanácsok megalakulásával államigazgatásunkban a tömegszervezeti funkció lépett előtérbe. 1950-ben napirendre került a szocializmus építése; ezt végezni és ugyanakkor a régi módon igazgatni nem lehetett. A szocialista államigazgatás alapvető elve az, hogy széles néprétegekre támaszkodva kell igazgatni, tehát ez minőségben és mennyiségben egyaránt magasabb rendű államigazgatás, mint a tőkés időké, vagyis a lakosság nagy részét részesévé kell tenni az államigazgatásnak. Ez megsokszorozza az államigazgatás intézőinek körét, s a közvetlen kapcsolat pedig biztosítja a bürokrácia felszámolásának és a munka megjavításának. Ebből az alapvető elvből kiindulva vázolom a Soproni Tanács 10 éves múltját, természetesen nemcsak a tömegszervezeti funkciót kívánva kidomborítani. Nem is lenne lehetséges, mert ez a funkció nem választható el az államigazgatás többi feladatától, sőt csak szoros egységben tárgyalható. Fő célom, hogy bemutassam, mit végzett a Tanács a 10 év alatt, és hogy a tömegek aktív részvétele mennyiben segített ennek megvalósításában.

*

Az 1949. augusztus 20-án üléselő országgyűlés megszövegezte a magyar nép Alkotmányát és benne lefektette azokat az alapvető elveket, amelyek a helyi tanácsok létrehozásának legmagasabb jogforrásai.

A közigazgatást illetően döntő változást hozott az Alkotmány megalkotása.

Az Alkotmány nyomán az előkészületek a szocialista típusú államhatalmi és államigazgatási szervek létrehozására erőteljes lendületet kaptak. Megszületett az 1950/I. törvény, amelynek bevezető része a következőket mondja:

„A Magyar Népköztársaság országgyűlése az Alkotmányban megállapított elveknek megfelelően megvalósítja a demokratikus államszervezet legmagasabb rendű formáját: a tanácsok rendszerét.”

A törvény 64. §-a következőképpen rendelkezik: „(1) A helyi tanácsnak tagjait a törvény hatályba lépésétől követően 1 éven belül meg kell választani. (2) A választások megtartásáig a tanácsok tagjait ideiglenesen a Magyar Függetlenségi Népfront megfelelő szervei küldik be.”

A rendelet szellemének megfelelően, Sopronban a tanács alakuló ülését 1950. augusztus 15-én tartotta. A városháza ünnepélyes külsőt öltött. A Magyar Függetlenségi Népfront elnöke a zsúfolásig megtelt tanácsterem előtt felolvasta a Népfront szervei által delegáltak névsorát. A jelenlévők egyhangúan, nagy lelkesedés közepette a 101 delegált tanácstagot elfogadták. Ugyanolyan lelkesedéssel a tanácsülés a tanácstagok soraiból megválasztotta a 11 tagú végrehajtó bizottságot. Az üzemek, társadalmi szervek üdvözlése ékes bizonyítéka volt annak a kialakulóban lévő kapcsolatnak, amely ezzel a tanácsüléssel a dolgozók széles rétegei és a tanács között megindult. A dolgozó nép tehát delegáltjain keresztül bevonult a helyi törvényhozás termébe (ahonnet évtizedeken keresztül kiszorította egy privilegizált kisebbség), hogy szabályrendeletet alkosson, határozatokat hozzon, irányítson, építse, szépitse városát és a lakosság számára kellemesebbé tegye az életet.

35A Függetlenségi Népfront által delegált Tanács ideiglenes jellegű volt. A választásokig működött. A választások 1950. X. 22-én zajlottak le. A megválasztott tanács első ülését 1950. X. 31-én tartotta. Megválasztották a 11 tagú végrehajtó bizottságot is.

A tanácsülés után a megválasztott végrehajtó bizottság hozzálátott az újszerű államigazgatás bevezetéséhez és az előtte álló feladatok megoldásához. Már a nevében benne foglaltatik: „Ha a helyi tanács nem ülésezik, feladatkörét a Végrehajtó Bizottság gyakorolja.” (1950/I. 30. §. [1]).

A Tanácsnak széleskörű feladata van: vezeti a város gazdasági, társadalmi és kulturális tevékenységét. Végrehajtja a törvényeket és felsőbb rendeleteket. – Elősegíti az állami rend és közvagyon védelmét. – A dolgozók jogait oltalmazza. – A helyi jellegű vállalatok munkáját irányítja. – Megalakítja a tanács állandó és ideiglenes bizottságait. – Költségvetést és gazdasági terveket készít. – Szabályrendeleteket alkot. – Megteremti a feltételeket, hogy a Tanács tömegszervezeti funkciójának eleget tegyen. (1950/I. 27. §.)

A szocialista államigazgatás alapvető jellegzetessége, hogy sokrétű feladatának körébe a dolgozók széles rétegeit vonja be. A megnövekedett feladatok és az államigazgatás bürokráciamentessé tétele szinte törvényszerűen megkívánja ezt. Ezt az alapvető elvet az Alkotmány rögzíti le. Kimondja: „A helyi tanácsok munkájukban közvetlen a lakosságra támaszkodnak, biztosítják a dolgozók tevékeny részvételét, kezdeményezését és ellenőrzését az államhatalom helyi gyakorlásában.” (Alkotmány 32. §-a.)

Ezt a felismerést tükrözi az 1950/I. törvény, amely már konkrétan megszabja a Tanács tevékenységének körét és módját. Így került sor az 1950. december 10-én megtartott tanácsülésre, a Tanács állandó bizottságainak megválasztására.

A tanácsülés beszámolója pozitív hangon értékeli az eddig elért eredményeket – különösképpen a dolgozókkal való kapcsolat kezdeti eredményeit. A következőket mondja:

„A tanácsok megalakulása óta nem nagy idő telt el, mégis érezhető javulást láthatunk igazgatási rendszerünkben. A tanácstagok aktív részvétele egy-egy feladat végrehajtásában érezteti hatását; dolgozó népünk és igazgatási szerveink között sokkal jobb a kapcsolat. Minden hétfőn fogadónapot tartanak, ahol a

dolgozók bátran felvetik a problémákat. Az igaz, hogy még sok a személyes ügy és kevesebb a közügy. De a személyes ügyek sokasága közüggé rendeződik össze és az emberek is megtanulnak a magánügyeik mellett a város ügyeivel is foglalkozni. El fogjuk érni azt is, hogy a dolgozók nemcsak a saját ügyeik megtárgyalására keresik fel a Tanács tagjait, hanem majd akkor is eljönnek, amikor a város, az üzem, egy-egy utca kérdéséről lesz szó.” (Tanácsülési jegyzőkönyv 1950. XII. 10. 3. old.).

Az Alkotmány 32. §-a és az 1950/I. tvr. 21. §-a értelmében az összeült tanácsülés 10 állandó bizottságot alakított:

Pénzügyi Állandó Bizottság,

Terv-Statiztika és Munkaerő Állandó Bizottság,

Mezőgazdasági Állandó Bizottság,

Ipari Állandó Bizottság,

Kereskedelmi és Közellátási Állandó Bizottság,

Építési és Közlekedési Állandó Bizottság,

Közegészség- és Népjólétügyi Állandó Bizottság,

Oktatási Állandó Bizottság,

Népművelési Állandó Bizottság,

Gyógy- és Üdülöhelyi Állandó Bizottság.

36 Megválasztották az állandó bizottság elnökeit és elnökhelyetteseit is. A tanácsülés jegyzőkönyvéből kiderül, hogy a Végrehajtó Bizottság már az alakulása kezdetén felismerte a tanács tömegszervezeti jellegének óriási jelentőségét: „Egy-egy állandó bizottságban 7–9 ember vehet részt. Ezeknek az állandó bizottságoknak feladata, hogy segítő szervei legyenek a Tanácsnak. Kezdeményezéssel segítik a Tanácsot, élő, szoros kapcsolatot teremtenek a dolgozók széles rétegeivel és közvetlenül a Tanáccsal. Az állandó bizottságnak foglalkoznia kell a dolgozó lakosságot érintő minden fontos kérdéssel. Feltárják a dolgozók kezdeményezéseit és maguk is kezdeményeznek. A Tanács, ill., a végrehajtó bizottság felé olyan javaslatot tesznek, amellyel a munka eredményességét elő lehet mozdítani. Behatóan kell foglalkozni a helyi gazdasági problémákkal, fel kell mérni a lehetőségeket és munkájukkal hozzá kell járulni ahhoz, hogy a Népgazdaságunk helyi terve haladéktalanul, lehetőleg határidő előtt kerüljön megvalósításra. Az állandó bizottságnak mozgósítani kell a dolgozókat, helyi erőforrások felhasználásával, közhasznú célú kezdeményezések megvalósítására.” (1950. XII. 10. 8. oldal).

A Tanács tömegekkel való kapcsolatának több formája van: a tanácsülés, állandó bizottságok, albizottságok (aktíva-hálózatukkal), tanácstagi beszámolók és fogadóórák.

Legnagyobb jelentősége persze a tanácsülésnek van. A tanácsülés az államhatalom legmagasabb helyi szerve és egyben a dolgozókkal való kapcsolat legmagasabb formája is. A két hónaponként üléselő tanácsülés betöltötte ezt a hivatását. A tanácsülés jegyzőkönyvei bizonyítják, hogy a dolgozók széles rétegeinek akarata volt a Tanács munkájának vezérfonala és azt is tükrözik: miképpen fokozódik a város

lakosságának kezdeményezése, aktivitása, s miként válik részesévé a helyi államigazgatásnak.

Az 1951. II. 14-én tartott tanácsülés a következő megállapítást teszi: „A bizottságoknál a kezdeményezés és aktivitás igen biztató jeleit lehet tapasztalni.”

A beszámolóból kiderül, hogy az állandó bizottság jól dolgozik. A megalakult 10 állandó bizottság már 19 ülést tartott, albizottságokat alakítanak és az aktívák száma már eléri a 200-at.

A tanácsülés több ízben foglalkozott a tömegekkel való kapcsolattal. De legjelentősebb az 1953. január 23-án megtartott tanácsülés volt, mely teljes napirendet szentelt ennek a kérdésnek. Idézek a tanácsülés jegyzőkönyvéből: „Amikor 1951 januárjában megalakultak az állandó bizottságok, a végrehajtó bizottság a tömegekkel való kapcsolat kiépítésének fontos területét látta bennük. Éppen ezért fontosságuknak megfelelően foglalkoztunk velük. Segítettük megalakulásuk után. A végrehajtó bizottság felhívta tagjait, hogy aktívan vegyenek részt a bizottságok munkájában, adjanak komoly segítséget a meginduláshoz. Ma összesen 12 állandó bizottság van, és ennek a 12 állandó bizottságnak 32 szakalbizottsága már 800 aktívával dolgozik, és javaslataikkal elősegítik a Tanács eredményes munkáját.” (Tanácsülési jegyzőkönyv, 1953. I. 23. 3. old.)

Ezen az aktívahálózaton keresztül számos megoldandó kérdés vetődött fel, melyet aztán az állandó bizottság a végrehajtó bizottság elé terjesztett, és így sok javaslat megoldást nyert. Olyan hiányosságokra és tennivalókra mutattak rá, amelyeket a Tanács osztályai észre sem vettek.

Úgy gondolom, a Tanács munkájának értékelése nem volna teljes, ha nem az állandó bizottság munkáján keresztül szemlélnénk. Habár a Tanácsnak több tömegszervezeti formája van, de Sopronban a Tanács tömegszervezeti tevékenységére legjellemzőbb az állandó bizottság működése. Éppen ezért történelmi hűség kedvéért az állandó bizottság munkájával kell elsősorban foglalkozni, [37](#) ha nem is teljes egészében, de annyiban, hogy az állandó bizottság jelentőségét és szerepét a Tanács munkájában be lehessen mutatni. És majd csak aztán térek rá a Tanács várospolitikájának ismertetésére, amelynek vezérfonalát a tömegek akarata adta. A tanácsülés és az állandó bizottságok jegyzőkönyvei az utóbbiak aktív tevékenységéről tanúskodnak. Majdnem kivétel nélkül minden állandó bizottság fejtett ki valamilyen munkát. Persze közöttük különbséget kell tenni. Az állandó bizottság összetétele és működésük területe sok esetben volt a tevékenység inspirálója. A város közösségi életéből fakadó problémák megoldására szinte a dolgozók mozgósították az állandó bizottságokat. Ilyen esetben természetes, hogy az állandó bizottságok jól dolgoztak. Nem volt természetes az olyan állandó bizottság jó munkája, amikor az állandó bizottság aktivitása volt a mozgató erő a dolgozók irányában. (Pl. az adómorál elmélyítése, a begyűjtés propagálása stb.). Az ilyen állandó bizottságok nagyon sok esetben csak kampányjellegű feladatokat végeztek. Ennek ellenére ezek is betöltötték történelmi hivatásukat.

A városrendezés, utak, parkok, víz, gáz, lakás, világítás, műemlékvédelem, kultúra, zene, képzőművészet, oktatásügy, mezőgazdaság, szőlő-, gyümölcsstermelés, ipar, kereskedelem, idegenforgalom stb. voltak azok a kérdések, amelyek az állandó bizottságok tevékenységének az iniciatívát adták.

Érdemes néhány állandó bizottság tevékenységét közvetlenül is szemügyre venni (ha nem is az összesét) avégett, hogy érzékelti lehessen, miként valósították meg a tömegek aktív részvételét a tanács munkájában, s hogy a dolgozók akarata miként vált valóra a Tanács várospolitikájában.

Majdnem minden tanácsülésen foglalkoztak az állandó bizottságok munkájával. Ennek értékelésére nézve legalkalmasabbnak találok az 1958-as tanácsülések idevonatkozó beszámolóját, mert sok év tapasztalata

nyilvánul meg benne: „Kilenc állandó bizottság van.*⁽⁵⁾ Hogy dolgoznak? Az állandó bizottságok esetében is akkor tudjuk legjobban értékelni munkájukat, ha összehasonlítást teszünk a korábbi állapottal. Amikor az állandó bizottságok megalakultak, mindjárt az első esztendőben nagy aktivitással látott hozzá a V. B. az állandó bizottságok szervezéséhez, a V. B. minden tagja aktív segítséget nyújtott a működésükhöz és igazán szép eredmények születtek. 1951–52-ben több mint 1200 aktívával s 26 albizottsággal dolgoztak az állandó bizottságok. Munkájukon keresztül a végrehajtó bizottság számtalan problémát oldott meg. Felhívták a V. B. figyelmét nagyon fontos kérdésekre, amelyeket nélkülük meg sem láttak volna. Társadalmi munkában és pénzben kifejezve is jelentős eredményt értek el. De az összehasonlítás nehéz, mert visszaesés is van az aktívahálózat számában és előfordult, hogy egyes tanácstagok elvesztették a kedvüket az állandó bizottságban való munkától, mondván, hogy javaslataik úgysem kerülnek megvalósításra és ők nem akarnak választóik elé állani ilyen eredménytelen munkavégzés után. Legtöbb esetben a KIK-ről és lakáskérdésről volt szó, amely esetekben sajnos a Tanács nem mindig tudott eleget tenni, mert a rendelkezésre álló anyagi eszközök korlátozottak voltak. Nem tekintve ilyen eseteket viszont nem állíthatjuk, hogy az állandó bizottságok munkájában visszaesés van, sőt ha dialektikusan szemléljük, minőségi javulás tapasztalható. Ahogyan a bizottságok üléseznek és a város ügyeivel foglalkoznak, ez a korábbi állapottal szemben feltétlenül javulást jelent.

Nézzük meg egy-két állandó bizottság munkáját közelebbről, amelyek egészen kiválóan dolgoznak: A *pénzügyi állandó bizottság* legjobb állandó bizottságaink 38közé tartozik, mert ennek a működésében semmi visszaesés nem tapasztalható, még mennyiségi sem. Aktívahálózatának száma 1952-ben 200 volt, 1953-ban 297, 1954-ben 318, 1955-ben 430, és azóta is tartják ezt a számot. A pénzügyi állandó bizottság, annak ellenére, hogy nem valami népszerű feladatot lát el, mégis sikeresen végzi munkáját. A városi tanács évek óta pénzügyi terveit 100 %-on felül teljesíti, ez a pénzügyi állandó bizottság aktív segítségével köszönhető. Munkája eredményeképpen sikerült a tanácsnak egy olyan adómorál kialakítása, hogy az önkéntes adófizetők száma az összes adófizetők 60 %-át meghaladja, s jóformán zálogolási és transzferálási eljárást nem kell foganatosítani. Emellett eredményesen vesznek részt a Tanács pénzügyi terveinek kialakításában. Széles aktívahálózatán keresztül, ismerve az egész város problémáját és összhangban a többi állandó bizottságokkal, sikerül a pénzügyi terveket úgy javasolni, hogy azok szinte kifogás nélkül, közmegelegedésre találnak. A pénzügyi állandó bizottság számtalan javaslatot terjesztett elő, amelyekből a V. B. nagyon sokat meg is valósított. 1952-ben 36 javaslatot tett, tíz került megvalósításra, 1953-ban 36 javaslatból 22, 1954-ben 26-ból 11, 1955-ben 51 javaslatból 27, 1956-ban 21 javaslatból 14 és 1957-ben 68 javaslatból 38 valósult meg.

A pénzügyi bizottság aktív munkája, javaslatai nagy segítséget nyújtanak mind a V. B.-nek, mind a pénzügyi apparátusnak. A pénzügyi osztállyal az állandó bizottságnak a kapcsolata a legteljesebb. Az osztály úgy vélekedik, hogy a bizottság nélkül már nem is tudnának eredményes munkát végezni, az annyira megkönnyíti munkájukat. Felsorolunk néhány javaslatot, amelyeket a pénzügyi állandó bizottság tett, és amelyek közül már sok megvalósult. A város vízellátásának biztosítására tett javaslat a csalánkert nyomóvezeték áttelepítésével és a kistóalmi 11-es kút bekapcsolásával. A kádfürdő korszerűsítése, gáztartály építése, útjavító gépek vétele, vállalatoknak teherautó, traktorok éjszakai közlekedésének rendezése, parkjaink megvédése, Balf-fürdő megépítése, piaci föld alatti illemhely, utak felújítása, a Széchenyi gimnázium külső tatarozása, a Sztálin téri bölcsőde felújítása, festőtelep létesítésére tett javaslatok, járdák tisztántartása, hóeltakarítás, szemétfuvarozás az utcákból, gázdíjak postán való befizetésének lehetősége, autóbuszforgalom, MÁVAUT menetrend kifüggesztése, az utcai világítás megjavítása stb.

Az oktatási állandó bizottság munkája is kifogástalan volt. Az ellenforradalom után azonban visszaesett. Az 1957. évben csak 3 alkalommal tartott megbeszélést. Az állandó bizottság 1957-ig negyedévenként készített munkaterv szerint dolgozott. A munkaterv az albizottságok javaslata alapján készült és a munkatervet a negyedév végével értékelték. Jelenleg 3 albizottsága működik: ált. iskolai, óvodai és szülői munkaközösségi albizottság. Az ált. iskolai 33, az óvodai albizottság 31, a szülői munkaközösség 69 aktívával. A konszolidáció után az állandó bizottság munkája jelentős mértékben megjavult. A tanácsülés kiegészítette az állandó bizottságok számát, s az állandó bizottság elnöke rendkívüli aktivitást tanúsít, s rövid idő alatt újra a legjobb állandó bizottságaink közé tartozik. Ülésükön megtárgyalják, hogy az ált. iskola pedagógusai illetékesség szempontjából közvetlenül a Sopron Városi Tanács alá tartozzanak, de kifejezésüket nyilvánították, hogy ennek a hatáskörnek a Megyei Tanács Művelődésügyi Osztályába való beosztásával nem értenek egyet és javasolták a végrehajtó bizottságnak, hogy az illetékes szerveknél lépéseket tegyen. Aktívan küzdöttek a tanítóképző akadémia Sopronban való létesítéséért és a Műszaki Egyetem Bánya- és Földmérő Karának Sopronban való végleges maradásáért. Foglalkoznak az ált. iskolák helyzetével a külső periferián (Bécsidomb, Kurucdomb), s egy új óvoda építésének lehetőségével, ill. elhelyezésével a Lövérekben. Az állandó bizottság az albizottságaival karöltve értékes társadalmi munkák megszervezésében **39**vett részt. 1957-ben többek között az Orsolya téri ált. iskola 15 tantermét kifestették 3800 Ft értékben, a Színház utcai ált. iskolában végzett olajfestési munkák értéke 18 000 Ft, a Mátyás király utcai ált. iskolában teremfestésen kívül bevezették a neonvilágítást, kb. 2000 Ft értékben. A Kellner Sándor ált. iskolában a társadalmi munkában végzett tanteremfestés értéke 15 000 Ft. Sopron város lakossága állandóan segítséget nyújt ezenkívül az iskoláknak kavics, homok szállításával, hogy az udvarokat csinosabbá tudják tenni.

Az Állami Szanatórium a Lővérekben. Torma József felvétele

Az építési és közlekedési állandó bizottság is évek óta jól dolgozik, pedig több esetben átszerveződött és nevét változtatta, habár munkaköre azonos maradt. Szoros együttműködésben dolgozik az ipari és műszaki osztállyal és hathatós segítséget nyújtanak az osztály feladatainak elvégzéséhez. Az igaz, hogy 1956 végén és 1957 elején nem ülészttek, de a konszolidáció után rendszeresen tartják ismét üléseiket. Az aktívák száma visszaesett; valamikor több mint 110 aktívával dolgoztak, ma számuk csak 41. Ha azonban dialektikusan szemléljük munkájukat, bátran figyelmen kívül hagyható hálózatuk 60 %-os csökkenése, mert végzett munkájuk, javaslataik, a város ügyei iránt tapasztalt érdeklődésük és szakértelmük azt bizonyítja, hogy szinte kifogástalan munkát végeznek, a végrehajtó bizottságnak hathatós segítséget nyújtanak feladatai megoldásában. Javaslattal tettek a házhelyek elosztásának ügyében, tervet készítettek a Kisfaludy utca beépítésére: elkészítették a Tómalom rendezési, a város perspektivikus tervét, a GYSEV pályaudvar bővítését, a soproni brikettgyártást, a Zichy-Meskó palota felhasználását, a műemléktáblák ügyét, a balfi fürdő helyreállításának és a Fertőstrandnak a kérdését. Javaslattal tettek a Rákóczi-intézetben az Egészségügyi Minisztérium által helyreállított 32 lakás közműveinek és megfelelő közlekedésének a létesítésére.

Ugyancsak javaslatot tettek vasúti rakodó létesítésére és váltóakások építésére. [40](#)Elkészítették a város

útépítésének tervét. A soproni ankétot is az állandó bizottság segítségével rendezte meg a Tanács, ahol előadtuk a város sürgősségi programját: mit kell tenni Sopronban düledező házaink megmentésére és Sopron város fejlesztése érdekében. Az állandó bizottság 4 albizottságán keresztül mind a város lakosságával, mind a szakemberekkel megfelelő kapcsolatot tart, és nagyban hozzájárul működésén keresztül a tanács és a tömegek kapcsolatához.

Az üdülőhelyi állandó bizottság szintén a legjobb állandó bizottságaink közé tartozik, hisz fáradhatatlanul működik annak érdekében, hogy Sopronban az üdülőhelyi igazgatás a legtökéletesebben menjen. Gondoskodik a Sopronban üdülő dolgozók szórakozásáról, Sopron műértékeinek ismertetéséről s ezen túlmenően – amiért dicsőreget érdemel – arra törekszik, hogy Sopron város üdülő jellegét előrelátóan fejlessze és a jövőben erre még nagyobb mértékben alkalmassá tegye. Erről az állandó bizottságról lehet elmondani, hogy legtökéletesebben kooperál a többi állandó bizottságokkal, s érthető is, hiszen munkája természetéből adódik. Éppúgy érdeklik a városfejlesztési, kereskedelmi, egészségügyi, köztisztasági, parkosítási, műemlékvédelmi, útépítési és más problémák, mint azt az állandó bizottságot, amely alá az a kérdés közvetlenül tartozik. Aktív munkáján keresztül nagyon sok segítséget nyújt észrevételeivel és javaslataival a többi állandó bizottságnak és a végrehajtó bizottságnak is.

Az egészségügyi állandó bizottság aktívái az üzemi munkások, szülők, védőnők, bölcsődevezetők, orvosok, pedagógusok közül kerülnek ki. A bölcsődék, napközi otthonok, óvodák, iskolák, ipari üzemek egészségügyével foglalkozva nagyon sokat tettek a Tanács tömegkapcsolatainak megteremtésére érdekében. Különösképpen kiemelkedő munkát végeztek az üzemegezésügy terén. Üzemi látogatásaik közben a helyszínen győződtek meg a hiányosságokról. Az üzemek dolgozói aktív támogatói voltak a hibák felszámolásának. Az üzem vezetői a bizottság javaslatára sok gyárban oldottak meg balesetvédelmi, higiéniai és étkezési problémákat. A Selyemgyárban fürdő, a Sörgyárban ebédlő, az Öntődében WC- és mosdási lehetőséget teremtettek. Kultúrelőadások keretén belül egészségügyi előadásokat tartottak, hogy a nevelés eszközével is leszereljék a maradiságot. Balf-fürdő helyreállításával intenzíven foglalkoztak. Statisztikai számok tükrében bizonyították be Balf-fürdő helyreállításának szükségességét. Ezzel kapcsolatban tervet dolgoztak ki, amely magában foglalja Sopron város üdülőhelyből gyógyhellyé való fejlesztését, és ugyancsak javaslatot tettek a balfi lithium- és vastartalmú, nagy gyógyhatású savanyúvíznek a Szíkvízüzem Állami Vállalat útján való forgalomba hozatalára. Az állandó bizottság javaslatot tett orvosok éjjeli ügyeletének bevezetésére. Javaslatait a Tanács végrehajtó bizottsága szinte kivétel nélkül magáévá tette.

Állandó bizottságaink konkrét szemléletén keresztül láthatjuk, ha volt is törés az ellenforradalom utáni időszakban és esetleg az aktívahálózatban van némi számbeli visszaesés, azért a munka minőségét tekintve szinte majdnem az összes állandó bizottságaink jól dolgoznak. Azért mondom, hogy „majdnem”, mert persze vannak, amelyek gyengébben dolgoznak a korábbi állapothoz viszonyítva. Az ipari és mezőgazdasági állandó bizottság pl. az utóbbi időben kevés aktivitást fejt ki. Különösképpen a mezőgazdasági állandó bizottságnak kell a jövőben aktívabbá válni, híven a korábbi esztendőkhöz, amikor a város szőlő- és gyümölcskultúrájának megmentéséért, a mezőgazdasági termelés fokozáséért és a szocialista mezőgazdaság megteremtéséért fejtettek ki eredményes munkát.

Úgy vélem, nincs arra szükség, hogy az összes állandó bizottságot bemutassam. E néhány rövid ismertetés elegendő, hogy világosan lehessen látni, milyen jelentős szerepet töltek be a tömegek és a Tanács közötti kapcsolat megteremtésében, valamint a várospolitikák kialakításában. A jó várospolitikának függvénye [41](#)a tömegek kapcsolata és megfordítva, a tömegek jó kapcsolata nélkül nem létezik jó váropolitika.

Ezek után rátérek a várospolitikára. A Soproni Tanácsnak a várospolitikai kialakítása tekintetében viszonylag könnyű dolga volt. Ennél a kérdésnél feltétlen meg kell emlékezni a soproni emberek patriotizmusáról, lelkes városszeretetről. Az állandó bizottságok jegyzőkönyvei világosan tükrözik ezt. A legkisebb problémától kezdve a város fejlődését elősegítő programokig mindenütt megtaláljuk a soproni ember lelkes, városát szerető munkáját, kezdeményezését és ez lényeges dolog. A szűkebb haza szeretete, a fejlődésért való küzdelem: egy-egy téglát a szocialista haza fejlesztésében. Az alulról jövő kezdeményezés nem jelentette, hogy a Tanács spontán alakította ki a várospolitikát. Több tényezőt kellett alapul venni:

1. A lakosság életkörülményeinek állandó javítását.
2. A város adottságainak kihasználását.
3. A földrajzi helyzet figyelembe vételét.
4. Az adott pénzügyi helyzethez való alkalmazkodást.

Arra a kérdésre, hogyan épüljön, milyen irányban fejlődjen a város, a fent felsorolt alapvető tényezők összhangja adja meg a választ. Természetes, hogy a tanács várospolitikáját elsősorban csak úgy tudja a szocializmus érdekeinek figyelembe vételével elkészíteni, ha a párt vezető és irányító tevékenysége alapvető helyet kap benne. A tömegekkel való kapcsolathoz, a problémák megoldásához politikai tartalmat a párt vezető ereje adhat csak. A tanács munkájában, a várospolitikai kialakításában a párt vezető, irányító tevékenységének jelentékeny szerepe volt és van. Különösképpen a tényezők helyes összhangjának megteremtése, a dolgozó emberek politikai felvilágosítása és mozgósítása a feladatok végrehajtására, nélkülözhetetlen előfeltétele volt a helyes várospolitikai kialakításának és a tömegekkel való kapcsolat megteremtésének.

A párt segítségével, e tényezők helyes összehangolása alapján, alakult ki a Soproni Tanács várospolitikájának határozott vonala: A város ipari fejlesztését elő kell segíteni, különösképpen meglévő hagyományos iparágaink továbbfejlesztését kell főfeladatnak tekinteni. A mezőgazdaság szocialista átszervezése, a gyümölcs- és szőlőkultúra megmentése, ill. továbbfejlesztése. A lakosság életkörülményeinek állandó javítása: lakás, víz, gáz, utak, parkok, kereskedelem, egészségügy, oktatás, kultúra stb. Nagyon fontos körülmény a város adottságainak kihasználása, hiszen a gyönyörű, erdővel övezett, műemlékekben gazdag Sopron, mint idegenforgalmi központ, nemcsak hazánk határain belül, hanem azon túl is jelentős szerepet vállalhat. A földrajzi helyzet figyelembe vétele arra serkentette a végrehajtó bizottságot a várospolitikai kialakításában, hogy csak a város földrajzi fekvésének megfelelő létesítmények megvalósítására törekedjen. Utoljára, de nem utolsó sorban alkalmazkodni kell az adott állami és városi pénzügyi keretekhez. Ez kb. Sopron várospolitikája nagy körvonalakban. Ezen belül helyezkednek el az egyes részproblémák.

A párt- és kormányzati szervek nagyon sok segítséget nyújtottak, hogy a fiatal helyi tanácsok mind politikai, mind gazdasági téren megállják helyüket, és képesek legyenek a lakossággal szoros kapcsolatban a feladatok megoldására.

MT. 1010/1955. (I. 20.) sz. határozata intézkedik községi, illetve városfejlesztési alap létesítéséről. Ami annyit jelentett, hogy a helyi tanács a költségvetésen kívül rendelkezik egy bizonyos keret felett, amelyből a legsürgősebb problémái megoldhatók. Óriási lépés volt ez a tanács önállóságának növelése és kezdeményezésének fejlesztése terén. Az 1955/4. tvr. 1958. évi 7. sz. tvr., 1959. évi 35. sz. tvr. (ez az 1958. 7. sz. tvr. kiegészítése) intézkedik a községfejlesztési alap felállításáról, illetve egységes

szabályozásáról.

42A Soproni Tanács a rendelet szellemében elkészítette a városfejlesztési alapját, amely „várospolitikai terv” elnevezést kapott. Az 1955. március 22-én ülésező tanács az előterjesztett tervezetet elfogadta, és azóta minden esztendőben készül egy várospolitikai terv.

Bemutatom 1955-től 1959-ig a községfejlesztési alap fontosabb adatait:

1955. évi teljes előirányzat: 1,591 230 Ft.

Fontosabb elvégzett feladatok:	Társadalmi munka értéke	
Bölcsődék korszerűsítése:	23 000 Ft	
Piacrendezés	13 000 Ft	
Lakások helyreállítására:	200 000 Ft	
Liszt Ferenc Kultúrház klubhelyiség felszerelése:	81 000 Ft	
Liszt Ferenc Kultúrház födémcseréje:	128 000 Ft	
Soproni úton járdaszegély készítés:	81 000 Ft	3 000 Ft
Liszt Ferenc Szimfónikus Zenekar támogatására:	40 000 Ft	
Állatvásártér létesítése:	27 000 Ft	
Városi tornacsarnok helyreállítására:	388 000 Ft	
Színház karbantartása:	62 000 Ft	
Soproni Szemle támogatása:	21 000 Ft	
Utak karbantartása:		17 000 Ft
Fásításra:		5 000 Ft
Goldmark emléktábla létesítése:		3 000 Ft
Iskolai padlózatok helyreállítása:		1 000 Ft
Úttörőház dísztermének helyreállítása:		26 000 Ft

1956. évi teljes előirányzat: 802 000 Ft.

1956. évi teljes előirányzat: 802 000 Ft.

Fontosabb elvégzett feladatok:	Társadalmi munka értéke	
Piacok karbantartása:	7 000 Ft	
Lakáshelyreállítás:	28 000 Ft	
Bánfalvi patakmeder tisztítása:	20 000 Ft	
Kocsiút-burkolat helyreállítása: (Frankenburg u., Múzeum u., Vörösmarty utca)	120 000 Ft	
Utak felületi kezelése: (Szabadság körút, Mikovinyi u., Várisi út)	138 000 Ft	9 000 Ft
Kurucdombon gyermekjátszótér létesítése:	4 000 Ft	
Kertészet melegházainak gőzfűtésére:	9 000 Ft	
Műemlék-kutatás:	Ft	18 000 Ft
Bölcsődék korszerűsítésére:	23 000 Ft	
Központi gyermekkonyha áthelyezése:	44 000 Ft	
Iskola padlózatának felújítása:	13 000 Ft	
Városi tornacsarnok felújítása:	72 000 Ft	
Városi tornacsarnok berendezése:	47 000 Ft	
Iskola-WC építése:	6 000 Ft	
Liszt Ferenc Kultúrház födémcseréje:	44 000 Ft	
Liszt Ferenc klubhelyiség létesítésére:	24 000 Ft	

43 *1957. évi teljes előirányzat: 1,196 600 Ft.*

Fontosabb elvégzett feladatok:	Társadalmi munka értéke
Balf-fürdő üzembe helyezése:	55 000 Ft

43 1957. évi teljes előirányzat: 1,196 600 Ft.

Fontosabb elvégzett feladatok:	Társadalmi munka értéke	
Legelők fásítása:	4 000 Ft	
Szennyvíz-csatorna építése a Kisfaludy utcában:	104 000 Ft	
Vízvezeték építésére:	29 000 Ft	
Betonjárda-szegélyek elhelyezése:	9 000 Ft	
Átitatott makadámút létesítése:	97 000 Ft	
Patak-partfal építése:	63 000 Ft	
Dűlőutak javítása:	10 000 Ft	25 000 Ft
Villanyvezetéki hálózat fejlesztése:	25 000 Ft	
Városszépítési-, műemlékvédelmi-, gyógy- és üdülőhelyi feladatok megoldására:	25 000 Ft	160 000 Ft
Új népköztársasági címer elhelyezése a tanácsházán:	6 000 Ft	
KISZ-bizottság támogatására:	32 000 Ft	
Bölcsődék tatarozására:	32 000 Ft	
Szociális otthonba 4 drb cserépkályha:	12 000 Ft	
Iskolák tatarozása, bővítése:	60 000 Ft	112 000 Ft
Színházban festési munkálatokra:	13 000 Ft	
Bécsi úti lépcsőfeljárat építésére:	25 000 Ft	
Óvodákra:		65 000 Ft
Gimnáziumokra:		10 000 Ft

1958. évi teljes előirányzat: 2,449 344 Ft.

Fontosabb elvégzett feladatok:	Társadalmi munka értéke
--------------------------------	-------------------------

1958. évi teljes előirányzat: 2,449 344 Ft.

Fontosabb elvégzett feladatok:	Társadalmi munka értéke	
Balf-fürdő helyreállítása:	481 000 Ft	132 000 Ft
3 mezőőri lak tatarozása:	25 000 Ft	
Sopronbánfalvi patakmeder építése:	108 000 Ft	
Víz kutatás a Somfalvi-medencében:	41 000 Ft	
Járdák építésére:	130 000 Ft	
Villanyhálózat építése:	17 000 Ft	
Lámpatestek felújítása:	9 000 Ft	
Utak karbantartása:	122 000 Ft	43 300 Ft
Föld alatti WC építése:	123 000 Ft	
Szennyvíz-csatorna építése:	105 000 Ft	
Vízvezeték építése:	35 000 Ft	
Nyomócsövek lefektetése:	15 000 Ft	
Tereprendezésre:	51 000 Ft	
Talajvizsgálatokra:	11 000 Ft	
Széchenyi tér rendezésére:	50 000 Ft	
Általános iskolák felújítására (kerítés, WC):	92 000 Ft	
Színház villanyberendezése:	88 000 Ft	
Kultúrotthon festése és fűtőberendezése:	58 000 Ft	
Bölcsődék korszerűsítésére: (mosógép stb.):	35 000 Ft	
Szociális otthonok tatarozása:	62 000 Ft	
Gimnáziumok:		25 000 Ft

1958. évi teljes előirányzat: 2,449 344 Ft.

Fontosabb elvégzett feladatok:	Társadalmi munka értéke
Óvónőképző:	3 000 Ft
Közgazdasági technikum:	2 000 Ft
	9 000 Ft
44Általános iskolák:	157 000 Ft
Óvodák:	45 000 Ft
Bécsidomb parkosítása:	55 000 Ft

1959. évi teljes előirányzat: 2,172 530 Ft.

Fontosabb elvégzett feladatok:	Társadalmi munka értéke	
Átitatott makadámút építése és járdák felújítása	736 540 Ft	
Balf-fürdő építése:	298 000 Ft	
Villanykábel lefektetése:	141 000 Ft	
Villanyhálózat építése:	126 000 Ft	
A Tanácsköztársaság 40. évfordulójára emlékmű felállítása:	40 000 Ft	
Parkok zöldterületének létesítése:	75 000 Ft	
Árkok tisztítása, fásítások:	70 000 Ft	
Játszóterek berendezéseinek elhelyezése:	4 000 Ft	
Talajsüllyedések megállapítására fúrások:	32 000 Ft	
Bölcsődék korszerűsítésére:	22 500 Ft	8 600 Ft
Szociális otthonok tatarozása:		16 000 Ft
VI. sz. óvoda tatarozása:	42 000 Ft	15 000 Ft

1959. évi teljes előirányzat: 2,172 530 Ft.

Fontosabb elvégzett feladatok:	Társadalmi munka értéke	
Zeneiskola felújítása:	90 000 Ft	
Általános iskolák tatarozásai:	60 900 Ft	
Központi-konyha fejlesztésre:	50 000 Ft	
Színház villanyberendezés korszerűsítése:	67 500 Ft	
Tornacsarnok-karbantartás és sportfejlesztés:	69 020 Ft	27 000 Ft
Házasságkötő-terem berendezése:	20 000 Ft	
Óvónőképző Akadémia fűtőberendezése:	237 000 Ft	

A fent bemutatott kimutatás szemlélteti, hogy a városfejlesztési alap számai évről-évre emelkedtek, s hogy nagyon sok égető probléma megoldást nyert. A társadalmilag végzett munka magas értéke pedig arról tanúskodik, hogy a lakosság szívügyének tekinti a városfejlesztési tervet.

A városfejlesztési terv persze nem jelentette, hogy a tanács várospolitikája a tervezet kiadásainak összegeire korlátozódott. A tanács várospolitikája nagyon sokrétű és széles terület. Minden ipari, mezőgazdasági, kulturális, egészségügyi, szociális, lakás, víz, gáz stb. fejlesztés, egy bizonyos várospolitikai elgondolás alapján került végrehajtásra, amelynek nagy vonalait fent már vázoltam, s amelyet a következőkben valamivel részletesebben, ha nem is teljes részletességgel fogok ismertetni.

(Folytatjuk.)

1960. XIV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Takács Lajos: A jobbágyrendszer megerősödése és a dohánytermesztés hanyatlása Kapuvár környékén

45 Takács Lajos: A jobbágyrendszer megerősödése és a dohánytermesztés hanyatlása Kapuvár környékén

A XVIII. század első évtizedeiben, amikor a pusztító háborúk után a mezőgazdaság rekreálódása

Magyarországon megindult, a dohányjal is több helyen találkozhatunk a jobbágyi összeírásokban. Heves megyében a tarnavölgyi falvak népe természetesen jelentősebb mértékben, az 1721–24-es összeírások szerint, míg Tolna megyében 1726–27-től kezdve találhatunk nagyobb mennyiségű dohányt, főleg az új telepítésű falvakban. A jobbágyi dohánytermesztés azonban, mely jelentősen túllépte már e korai időben is az önellátás mértékét, és a korai piacra termelés egyik jelentős ágát alkotta, pár év múltán, amikor a jobbágyi viszonyok megerősödtek, a terhek megszorodtak és a jobbágyi gazdálkodás is kötöttebbé vált, megakadt és pl. Heves megyében a taxalisták és kurtanemesek, Tolna megyében pedig a szabadabb helyzetű szerződéses telepesek vették át, illetve folytatták e munkaigényes kapásnövénynek a termesztését. De ezt tapasztalhatjuk úgyszólván minden jelentősebb dohánytermesztő helyen: a jobbágyok, akiket lekötött a sessiók földek művelése és a robot, az önellátás mértékét nemigen lépték túl a dohánytermesztésben, viszont a szabadabb helyzetű rétegek, akik mentesek voltak a robot- és dézsmakötelezettségtől, a XVIII. század második-harmadik évtizedétől kezdve, erősebben kivették részüket e munkaigényes kapásnövény termesztéséből.

A fent említett helységeken kívül a XVIII. század elejétől fogva a dohánytermesztésnek egyik legjelentősebb góca alakult ki a Sopron megyei Kapuvár és Garta környékén, ahol ugyancsak e két helység szabadabb helyzetű hajdúnépe, illetve a szomszédos irtásfalvak kisebb terhektől sújtott lakossága adta magát a dohánytermesztésre. 1728-ban már olyan jelentős a termesztés, hogy – amint Soós Imre írja¹⁽⁶⁾ – „öt kapuvári, illetve gartai családnak adott kenyeret a kapuváriak által termesztett dohányjal való kereskedés”. Az 1752-es összeírás szerint öt soproni faluban termelt dohány, mégpedig Kapuvárott, hol csaknem mindenki ültette, Gartán, hol a 71 lakos (lincola) közül 68, Vitnyéden a 34 lakosból (incola) 32, Babóton a 25 lakos közül 24 és Ordódon a 9 összeírt lakosból mind a 9 termesztette; – a házas zsellérek (inquilini Domos habentes) és a házatlan zsellérek (Inquilini in alienis Domibus) viszont csak igen csekély mértékben.²⁽⁷⁾ Az 1786-os Sopron megyei dohányösszeírásból fény derül a termelt mennyiségre is: eszerint 1785-ben Kapuvárott 845, Gartán 548, Babóton 378, Vitnyéden 45 és Osliban 12 mázsa dohány termelt – Ordódról viszont nincs említés.³⁽⁸⁾ Az 1816-os dohányösszeírás szerint pedig már 10-re emelkedett a jelentősebb dohánymennyiséget termesztő falvak száma és ezek (Vitnyéd, Kapuvár, Veszvény, Osló, Szárföld, Babóth, Gartha, Szany, Bodonhely és Hövej) a főbírói jelentés szerint évi 42 000 mázsa dohányt termesztettek, szemben a tizenöt év előtti 36 000 mázsa dohánjal.⁴⁽⁹⁾

1960. XIV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Takács Lajos: A jobbágyrendszer megerősödése és a dohánytermesztés hanyatlása Kapuvár környékén / A dohánytermesztés kibontakozásának kedvező feltételei

A dohánytermesztés kibontakozásának kedvező feltételei

E Sopron megyei dohánytermesztés kibontakozását is ugyanazon okok tették lehetővé, amelyek országosan is elősegítették e munkaigényes növény jelentősebb ⁴⁶ültetését: a lakosok könnyebb helyzete és gazdálkodásuk kötetlensége. Kapuvár és Garta hajdúhelyes lakosai, akik az egész vidéken legelőbb és legnagyobb mértékben termelték a dohányt, privilégizáltak, a jobbágyokénál jóval könnyebb helyzetben éltek, akik a kezdeti robot- és dézsmamentességhez még a szabad vámmentes utazást és szállítási jogot is megkapták. Kivételes jogaikat még a Nádasdyaktól szerezték, akikhez a helységek tartoztak, és azokat a XVII. század folyamán a császár is, amikor a birtokok rászállottak, részben megerősítette.⁵⁽¹⁰⁾ Amikor 1682-ben viszont az Esterházyak kezére kerültek, kiváltságaikat azok igyekeztek ugyan megnyirbálni, és így pl. 1685-ben hajdúhelyenként 8 napot, majd 1757-ben 22 napot, és végül az 1767-es contractus szerint

a házas zsellérek mintájára 18 napi robotot kényszerítettek rájuk, azonban a helyzetük mégis összehasonlíthatatlanul szabadabb volt pl. az örökös jobbágyokénál. Dézsmát – telkeik után – nem fizettek és addig, amíg a földesúri mezőgazdasági üzemek kiépítése meg nem indult, ahová felhasználhatták a helységek sok munkáskezeit, a robotszolgáltatások is viszonylag könnyű terhet jelentettek.

De nem csupán e két hajdútelep népe, hanem a környékbeli helységek lakosai is, akik körében később ugyancsak jelentős dohánytermesztés bontakozott ki, contractualis helyzetüknél fogva lényegesen könnyebb helyzetben voltak a hagyományosan adózó jobbágyoknál. A himódiak pl. a dézsmájukat viszonylag előnyösen változtatták meg⁶⁽¹¹⁾ és a robotszolgáltatások helyett is árendát fizettek. Az 1767-es contractusuk egyik pontja szerint⁷⁽¹²⁾ „ezen Helységbeliek a robot helett árendát szoktak fizetni, úgy a robotnak Száma felül semmit nem mondhatnak, hanem az midőn az Uraságnak Gabonát, vagy hordó dungákat visznek, leg inkább két két marhán szoktak vinni”. Hasonlóképpen a hőveiek is contractusban szabályozták szolgáltatásaikat és pl. 1767-es szerződés szerint⁸⁽¹³⁾ „6um Marhával való Robotot ezen helységbeliek nem Szolgálnak, hanem... Árendát fizetnek az Uraságnak. maguknak legh inkább két két Marhával Szoktak Szántani. 7um Nem emlékeznek ezen helységbeliek – írja tovább a contractus – hogy valaha Kilenczedet adtak volna, nem is tudnak olly helységeket vagy Dominiumot ezen Nemes Vármegyében az holl Kilenczedet adnának, Sem pedig a föllebb irattokon kívül ajándék gyanánt vagy másképpen az Uraságnak Semmit Sem adnak”. Ez az állapot bár a későbbiek során némileg módosult – így pl. az 1767-es szerződés értelmében a gazdák 19 gyalog és 1 marhas robotot szolgáltattak, míg a többit pénzben fizették ki⁹⁽¹⁴⁾ – lényegesen nem változott és a szolgáltatásuk, amint Soós Imre megállapította, a szokásos úrbéri terheknek kb. egyharmadát tette ki.¹⁰⁽¹⁵⁾

E hajdúhelyes és szabadabb jogú falvak viszont igen kicsinyre szabott telkekkel rendelkeztek, és így a lakosság már e korai időben, a XVIII. század folyamán is igen összezsúfolódott. Kapuvár és Garta telkei pl. nem terjedtek túl átlagosan négy holdnál és Himód, Vitnyéd és Hővej lakosai is összezsúfoló, szűk telkeken szorongtak. Kapuvár 1767-es contractusa szerint pl. (5. pont)¹¹⁽¹⁶⁾: „Ezen Helység Territoriumában egy-egy egész Helyes Gazdának nintsen több szántó fölgye két Calcaturára négy négy holdnál, minden holdban két két Posonyi 47^m Gabona megyen, Rétje pedig egy-egy Szekér szénát termőre való, annak ideiben sarjut is kaszálnak, de ezek is mind Irtásbéli Fundusok mellyeket pénzben szereztek...” Himódon, mint Soós Imre írja:¹²⁽¹⁷⁾ „1785 táján átlagosan 12 személy eltartásának terhe nehezedett minden jobbágytelekre”, Vitnyéden pedig mi sem jellemzőbb a nagy népsűrűsége, mint hogy „1800 táján 700 ember élt... 300 holdon”.¹³⁽¹⁸⁾

A telkek szűköségét és a lakosság sűrűségét még inkább növelte az a körülmény, hogy az említett helységek talaja rossz minőségű, terméketlen volt, ahol a szokványos termékeket csak nehezen lehetett megtermelni. Egyes falvakat pedig még ezenkívül a szüntelen árvízveszély is nyugtalanította. Himód talaja volt talán a megye legterméketlenebbje,¹⁴⁽¹⁹⁾ az 1828-as összeírás szerint „Terrenum est planum in maxima pate Sabulosum in parte lapidosum in parte vero depressum”.¹⁵⁽²⁰⁾ De a vitnyédire is hasonlókat olvashatunk: „Situs Terreni est planus, sterilis taen et lapidosus”,¹⁶⁽²¹⁾ vagy ahogy 1847-ben egyik panaszlevelükben maguk a vitnyédiek írják, „...utolsó Clasisbéli, terméketlen laza földünk vagyon és a sok víz járás miatt réttjeink is haszontalanok...”¹⁷⁽²²⁾ De különösen Hővej szenvedett sokat az árvizektől, ahol nemcsak a réteket, kerteket, dohányföldeket borította el egyszer-egyszer a szennyes ár, hanem amint az pl. az 1827-es egyik panaszlevelükből is kiviláglik,¹⁸⁽²³⁾ még a gabonavetések is némelykor ellepte: „a’ leg jobb karban lévő vetéseket azon emlétett árvíz annyira meg rontotta – írják –, hogy a’ rajtok termett gabonáknak igen csekély hasznát vehetjük, mivel azokon csupa szemét és gaz termett; a’ mi tsekélységet rajtok takarótottunk is, haszonvehetetlen fonnyadt szemü”. Különben „Mezzeje ezen Helységhek igen

sován – amint az 1767-es úrbéri tabellákban olvashatjuk,¹⁹⁽²⁴⁾ és amint már akkor is megjegyzik – vizek miatt gyakorta Gabonájokban károkat vallyanak; Rétyeik hasonló fatalitások alá vagyon vetve az ár vizek miatt”. Mindezeknek következménye volt az, hogy a lakosságnak a rendelkezésre álló szabad telekföldet a lehető legésszerűbben, intenzív műveléssel kellett kihasználnia, illetve e kicsiny és terméketlen, de egyébként is sokszor veszélyeztetett telkekhez is újabb földterületeket kellett szereznie. Telkeik bővítésére adtak lehetőséget a nagy kiterjedésű irtásföldek. De még ezek mellett is számtalan esetben kellett vándormunkával, mesterséggel keresni kenyerüket, különösen a Kapuvárott és Gartán összezsúfolt szegény lakosságnak. Már 1754-ben pl. ezt olvashatjuk a gartaiak egyik panaszlevelében:²⁰⁽²⁵⁾ „a’ Szánkbon való falat Kenyérnek, és más egyib Szükségünkk megh Szerzise mihát Ki Külső Helysigre, és Vármegyékre menendő Kitsinyes Kereskedisre, és nyomtatásra, Ki pedig Vidiken teendő Aratásra, Csiplisre és egyib nyári és Téli Ket Kezi napszámos Munkára Kölletik mennyi: Nimely pedig naponkint tsekél vikon hasznu, uto futo Mestersigivel kölletik élnyi...”

Szűk földjeiket pedig már a XVIII. század közepe táján meglepő intenzitással művelik; mind Kapuvárott, mind pedig Gartán pl. 1752-ben szántójuk évente vetik és csupán a messzebb fekvő bérelt pusztai földeken tartanak nyomásokat:²¹⁽²⁶⁾ 48. „Agri hujus Oppidi, qui post Domales sunt, quotannis sulcantur et inseminantur, Praediales autem in duabus tertys aequae quotannis arantur, et in unica tartum tertia pro arvo relinquuntur” – olvashatjuk. A gartaiak pedig már ugyanezen összeírás szerint három évenként trágyáznak és az intenzív kihasználás céljából a földekre dohányt ültetnek. „Possessio haec agros – olvashatjuk – quos plane exiguos habet, quotannis inseminat, qui tertio quovis fere anno fimati Tabaca implantantur...”²²⁽²⁷⁾ Az intenzív évenkénti szántással függ össze az is, hogy a földjeiknek a szántására csak két ökröt használtak, míg pl. a nyomásban lévő kapuvári pusztai földeknél ugyanez időben az ugar feltörésére hat ökröt, második szántásra négyet, és csak a harmadik szántásra használtak két ökröt.²³⁽²⁸⁾ De hasonlóan intenzív művelést találhatunk az említett falvakban is, bár ezekre vonatkozóan néhány évtizeddel későbbi adatok állnak rendelkezésünkre; az országos fejlődéshez képest viszont még ekkor is viszonylag előrehaladottnak tekinthető a telekföldjeiken folyó földművelés. Az 1828-as összeírás szerint pl. Vitnyéden „Agri omnes seminantur”,²⁴⁽²⁹⁾ s úgyszintén Himódon is „Agri omnes quotannis seminantur...”²⁵⁽³⁰⁾ és még az előbbi helyen a „Fimatio omni triennio necessaria perficitur”, Himódon, hol rosszabbak voltak a földek, „Fimatio omni biennio necessaria foret...” S e korban már mindkét helységi telekföldjében jelentős helyet foglalt el a dohány, mely sok kézi munkát igényelt ugyan, de ugyanakkor a munkát bőven is jutalmazta, s így a szűk hely és a sovány föld kihasználására – ha azt nem adóztatták meg erősen – kiválóan alkalmas volt. Vitnyéden pl. e korban „Tabacca circiter medietatem vernalis Seminaturae constituit...” míg Himódon csak a tavaszi egyhatodát foglalta el.

Nem hagyhatjuk figyelmen kívül viszont azokat a földeket sem, amelyeket e szűk telkekhez sokszor távoli határokon kapcsoltak, és amelyek nem csupán életfenntartásuknak voltak elengedhetetlen feltételei, hanem arra is lehetőséget adtak, hogy telekföldjeiken, melyeket szabad művelésre fordíthattak, a munkaigényes dohányt termesztessék. Bár szórványosan az is előfordult, hogy távoli pusztai-földbe is ültettek dohányt.

Egyes falvak ugyanis jelentékeny földterületekkel rendelkeztek, sokszor idegen falvakban is, amelyeket a fától, bozótól, áradástól megtisztítva termővé tettek és az uraságtól viszonylag csekély pénzösszegért bérbe kaptak. Némely falu határában hatalmas földesúri birtokok terültek el, amelyek csak szívós munka árán válhattak szánthatóvá, illetve mint rétek használhatóvá. Így pl. Vitnyéd határában nem kevesebb, mint 18 falu népének volt irtásföldje (Kapuvár, Gartha, Hajagos, Endréd, Szent Miklós, Szerdahely, Széplak, Homok, Mussai, Rójtok, Börgöcz, Kövesd, Horpász, Gogánfa, Lövő, Fölső Soporó, Ivány, Pusztai Család helységeknél)²⁶⁽³¹⁾ ugyanakkor egy-egy népesebb helység több vidéken is próbálkozott irtásokkal. Így pl. a

kapuváriak a vitnyédi földeken kívül Hidászon,²⁷⁽³²⁾ Tamásiban²⁸⁽³³⁾ és Osliban²⁹⁽³⁴⁾ is rendelkeztek jelentősebb irtásföldekkel. Más falvak népe pedig kicsiny, 4–5 holdas telkeit saját határában is tudta jelentősebb irtásokkal bővíteni. Így jöttek létre – a fokozatos határbővüléssel – a rendkívüli módon széttagolt, apró darabokban fekvő szántók. Így pl. a höveji határban ⁴⁹1767-ben 11 dülőben szóródott szét Pocsa Györgynek 11 1/4 hold szántója,³⁰⁽³⁵⁾ mégpedig a „Répa földekben 1, kesken földekben 1, kis föld düleiben 1, Csapodi utra dülőben 1, Árokra Dülőben 1, Alsó utra dülőben 1, Alma kerek Dülőben 2, Budai Földekben 1, Hét hold Tarróba 1, Hosszi Dülőben 3/4, Kis kender földekben 2/4 hold szántó. De ugyanebben a határban az 1808-i „Liber fundalis” szerint egy-egy „gazda” földterülete 25–30–35 darabból állt, de akadt olyan is, mint ifj. Nyikos Mihály,³¹⁽³⁶⁾ akinek 324 □ beltelke, 420 □ kenderföldje, 7,7/16 (1200-al) sessió és 8 10/16 (1200-al) irtásföldje 12 10/16 (900-al) sessió réteje és 8 1/16 (900-al) irtásréteje 44 darabra volt széttagolva. E falvakban egyébként a telkek, a sessió földek igen csekélyek. Hövejen 8–10 holdnyira rúgnak,³²⁽³⁷⁾ míg pl. Vitnyéden az 1767-es adatok szerint³³⁽³⁸⁾ „Circiter 5. holdra való két két Posonyi mérőre való szántó földet bírnak egy-egy egész Helyhez, és 4 közönséges Szeker Szénát termő Réthet”. A telkeknek ez a szűkössége különben még jobban indokolja – az intenzív művelés mellett – az irtások szükségességét.

E Kapuvár környéki, Duna-menti árvizes területeken lévő földek irtása más feladatokat jelentett, mint az erdővidéki földek termővé tétele. Itten elsősorban a fák kiirtása, gyökereitől való megtisztítása volt a fő feladat, mely a fák gyűrűzése, az ún. „aszálás” révén indult meg, és főképpen fejszével folyt, míg e lapos, bozótos területeken a bokrok és a vizet is bíró fák kiirtása mellett az árkolás és a posványok felszárítása is komoly gondot és fáradságos munkát jelentett, amint az a kapuváriaknak és a gartaiaknak egyik 1822-es panaszleveléből is kitűnik:³⁴⁽³⁹⁾ „a peres irtásokat most a’ midőn a Posványbul és haszontalan voltukból a Folyamodók leirhatatlan munkával és fáradságaikkal, jó és haszonvehetőkké tették volna, tőlük erővel el venni mind a Természeti mind a Polgári Törvények tiltják” – olvashatjuk felháborodott hangú panaszukat.

Az irtások kezdetben itt is, akár országosan, minden különösebb engedély nélkül folyhattak, később azonban a földesúr, illetve annak meghatalmazott tisztje adott arra engedélyt, és adott ki az irtást végző személynek censualis levelet a földre vonatkozóan. E censualis levelek birtokában, az irtáspénz befizetése mellett, szabadon rendelkeztek a jobbágyok is a földdel, szabadon művelhették, adhatták, vehették, elzálogosíthatták, és amint Szabó István írja:³⁵⁽⁴⁰⁾ „majdnem nemesek módjára élhettek vele...” De érdemes lesz talán a censualis öröklevél egy példányát, mely a jobbágyok számára a szabad életfeltételeket részben biztosította, eredetiben is bemutatni. 1762. április 24-én adták ki pl. Csornán a következőket:³⁶⁽⁴¹⁾ „Hövey Takáts Istvánnak és Feleséginek adattik ezen Censualis örök levél, ugyan Hövey Határában levő 5 Köblös irtás Földbül és 2 Kaszás Rétről, mellyeknek is tartozik a Tekéntettes Csornai Conventnek is occognitionem Dominy, minden Esztendőben egy Köbültül egy Hetest, és egy Kaszástul 6 Pinzt, ugy mint Irtás Pénzt Csornába az Uraságnak bé füzetnyi s’ nem egyebet és így megh adván Tülök járandó Irtás Pénzt, ugy mint – 69 3/4 ? ? Füröl fira birhattya (:Salva tamen in pmissis Juris dictione et Juribus Dominalibus permanente:) maga tetszésse szerint el is adhattya, és el Cserélheti, föntt tartván azt, hogy ha el adnyi, vagy el Cserényi Szándékoznék, tartozik ezen fundus el vesztése alatt bé jelenteni az Uraságnak és eránta az megh vásárló fél Levelet váltanyi. Mellynek nagyobb el hitelére Dominalis Pecsétel megh is erősitetett. Költ Csornán Die 24ta Április Ano 1762.”

⁵⁰E szabadabb jogú és kötetlen használatú irtásoknak a Kapuvár környéki dohánytermesztő falvak életében is jelentős szerepe volt. Egyrészt ezekbe is ültethettek – bár a nagy távolság miatt, minthogy a dohány sok kézimunkával jár, csak csekélyebb mértékben – dohányt. Erre való utalással néha találkozhatunk is, mint pl. a tamásiak 1839. március 14-i „Attestatuma”-ban, mely szerint a kapuváriak a tamási mezőn lévő –

nyilván irtásföldjeiket³⁷⁽⁴²⁾ – „ha nem is általlyánosan is tavaszival még ulta bé vetni vagy ültetni szokták”, s e megjegyzés „ültetés” szava nyilván a dohányra is vonatkozhat. Egyébként az irtásokba, friss törésekbe mindenkor szívesen ültettek nálunk dohányt a jobbágykorban, amint erre a XIX. század 40-es éveiben egyes szakíróinak megjegyzései is rávilágítanak:³⁸⁽⁴³⁾ „...megyénkben általánosan tapasztaltatott, hogy a' miveletlen új törésekben és így még – úgy szólván – vad földben legjobb illatu dohány termett” – írta pl. Csizmadia János. De még Szontágh Gusztáv, a híres dohányszakértő is a következőket állapítja meg:³⁹⁽⁴⁴⁾ „...mi magyarok dohányt, dinnyét, mindig csak friss törésekbe szeretnénk ültetni...”

De a közvetlen irtásföldi dohánytermesztésnél sokkal jelentősebb volt az irtások szerepe a dohánytermesztés előre lendítésében olyképpen, hogy a szabad használatú, terhes szolgáltatások nélküli földek birtokában a lakosság munkaerejét bőségesen fordíthatta a közeli földjeiben ültetett dohány gondozására, és munkakedvét, erejét nem fecsérte el a megalázó robottal és a dézsmás növények kedvtelen munkájával. A távoli szabad irtásföldek biztosították élelmük jelentős részét, míg telekföldjeik dohányja jó eladási lehetőséget, árut, pénzt is szolgáltatott, és ezzel az átlagos jobbágnál kötetlenebb, jobb életet is. A gartaiaknak, akik a kapuváriakkal együtt a legkisebb telkekkel rendelkeztek, az 1785-ös összeírás szerint pl. az adó, élelem és ruházat költségeinek nem is kis részét már a dohányból szerzett pénz fedezte.⁴⁰⁽⁴⁵⁾

S mindez a szabadabb termelés és az ezzel összefüggő jobb élet folyt egészen addig, amíg a földesúri mezőgazdasági üzemek kiépítéséhez el nem szedték az irtásföldeket és a föld nélkül maradt volt birtokosokat pedig e majorságivá változtatott földek művelésére nem kényszerítették.

1960. XIV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Takács Lajos: A jobbágyrendszer megerősödése és a dohánytermesztés hanyatlása Kapuvár környékén / Az allodizáció a paraszti kezdeményezéseknek gátat vet

Az allodizáció a paraszti kezdeményezéseknek gátat vet

A Kapuvár és környéki uradalmak a XVIII. század közepétől fogva fokozatosan épültek ki mezőgazdasági termelő üzemekké, és ezzel együtemben a lakosság szabadabb helyzete, bő szántói és kedvezőbb gazdálkodási lehetősége is szűkebb keretek közé szorult. Különösen Kapuvár és Garta került nehéz helyzetbe, hiszen az Esterházyaknak itt alakult ki egyik jelentős uradalma, a nagy kiterjedésű irtásföldek elvételével. A mezőgazdasági üzem alakítása lényegében itt is az úrbérrendezéshez datálható, hiszen egyrészt ekkor rótták a lakosokra, a házatlan zsellérekhez hasonlóan, a 18 napi robotot – ha kezdetben elég liberálisan is vették annak végrehajtását – és azonkívül – ami talán még lényegesebb – ez indította el az irtásföldek tömeges visszaváltását.

Mindenekelőtt, a mezőgazdasági termelőüzemek kialakítását megelőzően, az állattartás kifejlesztése érdekében a legelőket és réteket visszavéve alakították ki nagyszámú nyájaik és csordáik számára az allodiális legelőket. Ez könnyen meg is történhetett, hiszen a falvaknak nagyon kevés saját legelője volt és az ⁵¹is a fokozatos elszántások következtében állandóan fogyott, úgyhogy az állatok fenntartása érdekében az egyes helységeknek hatalmas irtáseredetű legelőket és réteket kellett bérelniük.

Kapuvárott pl. már az 1752-es összeírások szerint⁴¹⁽⁴⁶⁾ is „Pascuum insufficiens est, hinc illud Censu in Dominalibus Silvis Vitnyédiensibus 50 fl. Supplent...” De Gartára vonatkozóan is ugyanezt mondják az összeírások:⁴²⁽⁴⁷⁾ „Pascuum insufficiens et ideo quotannis jugalia et alia etiam minora pecora pter vaccas

mulgibiles erga Censum fnozum circiter 40. Vitnyédiensibus Incolis pstandum necessarium pasuum conducunt.” Legelőjük, mint egyik 1754-es panaszlevelükből kitűnik, még vonós állatainknak sincsen, és rétjük is csak parányi:⁴³⁽⁴⁸⁾ „A Tizenöt hosszú Forozást pedigh hogyan vehetnink véghez, holot nekünk legh Kiszeb magányos Pascuationk nintsen, azért is Kintelenítettünk vonyos Barmainknak Esztendőnkint nehéz szerzet pinzel más Helyseghetül füvellőt venni, Télen pedigh (Mivel Senkinek Közüllünk a Kisded Falu Rittyén kívül, tsak egy Kasza vágás sintsen) drága Pinzen Szomszéid Helyiségekből a’ Szénát megh Szerezni...” A kapuváriak száraz időben szántani szokták, már 1757-ben is, egyes kaszálóikat:⁴⁴⁽⁴⁹⁾ „...hogy pedighlen nimel kaszáló Riteinket ujonaid az elmult száraz Esztendőben föl szántottuk, – írják egyik panaszlevelükben – kiket is, ha az ár vizek büvelkednek abban köl hadnunk, és sem föld, sem Kaszáló Rét nem liszen...” De megtehették ezt a gartaiak is úgy, hogy pl. 1837-re csupán némi erdei legelőjük maradt:⁴⁵⁽⁵⁰⁾ „...az erdőben lévő legelőn kívül egy lábnyi legelő, vagy pedig egy kasza vágó Rét sem található az egész határunkban” panaszolják. E helységek tehát nagy legelőterületeket voltak kénytelenek bérelni⁴⁶⁽⁵¹⁾ „rész szerint az Erdőknek sűrüsige és a Fáknek Árnyika, részszerint pedig a lapányosabb fekvése, és a rajta megállapodó vizek miat alkalatlan, és a Garthai helység Marháinak számához képest öligtelen, aminek nyilvánosságos probája az is, hogy a panszkodó község más helységeken Legelőt bérelni kéntelenitetik...” E legelők hatalmas területeket foglaltak különben magukban; amint 1827-ben a helyszíni szemlére kiküldött höveji, himódi, és kisaludi lakosok is bizonyították⁴⁷⁽⁵²⁾ „a Gartai Község az 1771 Esztendő előtt a babóti Erdőket egészen a Kisaludi Határig Szabadon legeltette...” A kapuváriak csordája pedig a sorozatos földelvételek és legelő csonkítások után is, a höveji bírósági esküdtök 1857-es vallomása alapján⁴⁸⁽⁵³⁾ „mind ekkoráig – Szabadon Járhatott az Vitnyédi Rábáig és Semmi excessus eránto nem történt, mivel hogy exteruval is egiszlen Kapuvárii Uraimék tartják egisz Hövej Határtull fogva az Iharosson által Vidnyédi Rábáig – mi leg nagyobb, még az Kapuvári Marhák dillelőre is oda haitattak, ott volt az itató helyek, az Melyeért közöttük semmi helytelen viszázkodás nem történt, Kapuvári Vidnyédi Uraimék között...”

E hatalmas területekre kiterjedt legelők és rétek regulázása, csonkítása, összeszorítása volt az első lépés a földesúri alodizáció során, amikor is egyrészt, a szükséghez mérten, területeket is tudtak leszakítani, de a földesúri üzemek kiépítéséhez szükséges tőkét is biztosíthatták a bérek, árendák fokozatos emelésével. Az első földelvételek már elég korán megtörténtek, mégpedig a közeli és kellően kitisztított, és művelésbe állított földeket vették el, amelyek helyett ⁵²távolabbi bozótokat, irtani való területeket bocsátottak a lakosok rendelkezésére. Így a földesúri terület is fokozatosan gyarapodott, de a határ megművelhető, használható része is egyre nőtt. 1744-ben pl. már efféle „földcsereinek” lehetünk tanúi az egyik egyességlevélben, melyet az urasági tiszttartó adott ki ugyanez év július 8-án, és mint az egész földelvételek-irtási folyamat egyik jellemző dokumentumát érdemes lesz egész terjedelmében közölni:⁴⁹⁽⁵⁴⁾ „Kapuvárott lakozó Kovács Bognár Jánosnak lévén a’ M. Urasság Rétye, ugy mint fölső, és alsó Paragok közt egy darab Rétye, és mivel a’ M. Uraságh Parancsolattya az volt, hogy az ilyen Réteket el foglallya és ha bizonyos birták vala pénzül őket ki fizessem, mivel pediglen említett Kovács Bognár János az említett Réten nem első gazda, hanem ő is tsak mástul vette vala és Semminémü exceptio a vevisben nem vala, és így a’ Pénze le kellett volna tétetni neki, de mint hogy ő nem pénzt hanem rétet érette kívány vala, ezért adom föl az Hidászi határ vigén az Oslý Rábátul fogva hosszára a’ Bokonyi eré mellett egy darab bokrost, ugy hogy az Oslý határig hat id est 6. kaszásra valót irthasson, tisztithasson, és a fönt említett Rétye helyett felesigivel Szaikorits Ilonával és a’ két ágon lévő, és leendő Gyermekével egygyütt usualhassa, és hasznat belőle haithasson. A M. Uraságnak Semmi némü adót róla nem fog adni, méglen a többi Irtás Rétekről is a M. Uraság dispositiot nem tiszten, de a’ Város hozzá ha egyszer hasznát veheti, mint a’ másiktul Portziozni fogh. Hogy pedig az meg irt ki irtandó Rétet minden háborgatás nélkül birhattya, adom nékem concredalt Tisztház Petsétyével meg erősítettett Levelemet. In Arce Kapuvár die 8^a July 1744.

Hochszinger Mihály Tisztartó.”

A terheknek a fokozatos gyarapodását és a legelőkből való lassú kiszorulásukat pedig ugyancsak a kapuváriak egyik levele tárja elénk, melyet a vármegyéhez küldtek 1836-ban. Ebben többek között a következőket írják:[50\(55\)](#) „2. Régiebb időkben marháink az egész határban szabadon legelhettek, úgy nem különben a két rábaközi réten is tavasszal és ősszel két csordánk legelt egész hó leesésig: utóbb ugyan ezen két rábaközi rét legeltetéséért a M. Uraság által 100. szekér széna behordására szorítottunk; végre ugyan ezen helyre egy major épített, mellybe a birkák járván, még a körülötte fekvő réteink is marháinkra nézve alkalmatlanokká tétettek.

3. A nyári legelőre pedig azon észre vétetik, hogy marháink száraz időben a határba egész az egerig jártak, vizes időben pedig más Uradalomban voltunk kénytelenek az Uraságtul drága pénzen pascumot venni; utóbb arra szorítottunk az Uradalomtól, hogy saját legelőnket, mellyről valamint akkor úgy most is Contributiót fizetünk, pénzen vegyük meg, mi pedig nem akarván magunkét az Uraságtul megvenni, a Süttöri Uradalomra voltunk kénytelenek szorulni, melly idő alatt az érintett kapuvári legelőnk az Uradalom által holdakra törvénytelen felméréstetvén, szomszéd helységbelieknek tsekély árendáért kiadott; utóbb ezen Süttöri Uradalomban kibérlet legelőt ugyan ezen Uradalom a birkák szaporodása miatt magának megtartván, kénytelenítettünk haza szorulni, a hol minket a szükség az idegeneknek kiadott legelőnek drága megvételére szorított.

4. Voltak ugyan ennek előtte is a M. Uraságnak s v. sörtvései, mellyek egyedül az Iharosi erdőben, nem pedig a pascumon tartozkodtak, s még is ennek szüke miatt pénzes legelőre szorultunk; most már meg szaporodván az urasági sörtvések, saját legelőnket is annyira elfogják, hogy az tulajdon sörtvéseinknek is alig elegendő. – Így tehát mind a mellett, hogy pascumunkat drágán fizetjük, [53](#)annyire meg leszünk szorítva, hogy minden gazda legfellyebb egy tehenet tarthat.

5. Legfájdalmasabb ellenvetésünk az, hogy ekoráig állandós vonyós marhát, ha tsak a M. Uraságtul pascumot pénzen nem vettünk, nem tarthattunk; mert alig hogy gabonáink behordattak, azonnal taraink a M. Uraság birkáinak prédájával lettek...”

De Hövejen is arról panaszkodnak a lakosok, hogy az uraság ökor tilosukat akarja elvenni és helyette az addig is szabadon használt területből akarja ezt kijelölni.[51\(56\)](#)

Mindez a reguláció és csonkítás a XIX. század első évtizedeiben lett különösen súlyos, amikor a földesurak itt is, a gyapjúkonjunktúra következményeként, nagyszámú juhnyájukat neveltek az eddig sokszor közös területeken. 1835-ben pl. a kapuváriak kétségbeesett hangú levélben fordulnak a birkák pusztításai miatt a vármegyéhez:[52\(57\)](#) „Nem tsak ember emlékezetet felül muló, sőt talán azok üdöktől fogva se, miolta az Eleink a Kapuvári Mezővárost megszállották, a Birka Marhának szabad járása és legeltetése a határunkban nem volt... Történt azonban, hogy ezen Százados Törvényes szokásnak ellenére ez előtt egynéhány Esztendőkkel a Fő Méltóságú Herczegség a határ szélén az úgy nevezett Öntés Majort álltván fel...” nagyon megszorította birkáinak a számát, azonban azt ígérte, hogy azok csak a major körül legelhetnek. 1830-ban azonban a rétjeikre is ráhajtották, ezt azonban a főszolgabíró eltiltotta. 1834-ben újra legelőikre és rétjeikre hajtottak 7–8000 birkát Szent Mihály nap előtt két héttel. Pedig legelőjük oly sovány, hogy pótlásukra bérleni kellett az uraságtól. Ezért kéri újra a birkák eltiltását. De a sok pusztítással szemben tehetetlenek voltak, hiszen az alispáni rendelkezés következtében a birkákat be nem hajthatták, mivel úgymond maguknak bírái nem lehettek. „Azonban eők ezen utasítás után sem mentek senkihez panaszra – olvashatjuk most már a hövejiek ellen indított vizsgálati jelentést[53\(58\)](#) – hanem ön

határozatjoknál fogva ismét újra erőszakosan lehajtották, mind az alsó, mind a Felső mezzei vetésekről az uradalmi Birkákat, azt azonban, hogy ezt akkor rosszul tselekedték mái napon is előttünk elismerték...”

A korlátozásokkal egy időben folytak a földvisszavételek is, amelyek lényegében alapul szolgáltak az allodiális üzemek kialakítására. Az apróbb, mintegy előkészítő visszaváltások után a XIX. század elején indult meg az irtásföldek tömeges visszavétele. Kapuvárott pl. 1811-ben hatalmas területeket szakítottak ki a lakosok eddigi használatából, potom pénzen fizetve ki az irtással kapcsolatos fáradságaikat. A kapuváriak azonban – erejükhez mérten – ellenszegülnek a földrablásnak és évtizedekig nem hajlandók felvenni a földekért kiutalt csekély összegű irtáspénzt. 1828-ban pl. ez ügyben Horváth János városbíró a következőket jelenti a főbírónak:⁵⁴⁽⁵⁹⁾ „Parantsolatjának bé tellessítésére voltam azon Osly határban lévő Irtás és rétekről való földek iránt, azon Pénznek föl vétele felől azt értettem mind az Kapuvári és Garthai részről, hogy semmi kép sem akarnának azon Pénznek föl vételére rea állani, hanem annál inkább legnagyobb Esedezéssel és könyörgéssel vagynak, hogy ha érette más alább valót is kaphatnának, csak vég képpen ezektől meg vállalni nem akarnak...” A per hosszadalmasan elnyúlt és még 1837-ben is konokul kitarítottak amellett, hogy az irtásföldek árához nem nyúlnak, hanem elvett földjeik helyett újabb területeket ⁵⁴kérnek.⁵⁵⁽⁶⁰⁾ Csakhogy erre már nem kerülhetett sor, hiszen jelentős irtani való bozót-területek már nem álltak rendelkezésre, és a földesuraknak sem az volt a céljuk, hogy újabb szabad területekkel lekössék e helységek munkaerejét, hanem éppen az, hogy azt lehetőleg teljesen kibontakozó allodiumaik szolgálatába állítsák.

Ezzel viszont megkezdődött az eddig szabadabb jogú lakosok szomorú kálváriája, amelynek során nem csupán az élelmet adó külső földjeik nagy részétől fosztották meg őket, hanem a megmaradt földjeikben és a szűk keretek közé szorult életükben is érvényesülni kellett a földesúri akaratnak és életük új rendjében állandóan ott állt a zavaró, fenyegető új mozzanat, a földesúri kényszer.

Régi földjeik elvételével, illetve e földek megcsonkításával egyúttal megszűnt a határ régi rendje, művelése és eltűnt sok hagyományos szokás. A földesurak különösen kezdetben, szinte túlzottan védelmezték új birtokaikat és a régi használókat nagy óvatossággal és szigorral távoltartották tőle. A hővejek pl. 1825-ben arról panaszkodtak,⁵⁶⁽⁶¹⁾ hogy az uraság a rövidebb útjukat is megszüntette, amely erdején és vetései között vezetett, nehogy a vonós marhák a gyórói és dénesfalvi malomba jártukkor az út szélét leleghessék. Másfelé vezető hosszabb utat nyitott a régi, rövidebb helyett. Egy évtizednél valamivel később, 1837-ben pedig a vármegyén külön küldöttségnek „fiók választmány”-nak kellett foglalkoznia azzal a kérdéssel, hogy a víz melletti helységeknek az ekkoráig megmaradt és a réteken gyakorolt „hal szúrása” továbbra is érvényben maradhat-e vagy sem?⁵⁷⁽⁶²⁾ S igen jellemzően, az ügyben a következő végzetlen és eredménytelen pereskedésre utaló határozat született: „ha a halszúrás gyakorlatában lévő Helységek ezen szokásban háborgattanának Jussaikat Peres uton keressék”. Megnehezedett a legelő és a fű szerzése is, és amint a gartaiak 1837-ben írták, az uraság a legelőkért terhes szolgálatot és a gazhordásért is pénzt követelt:⁵⁸⁽⁶³⁾ „Már több esztendőkön valamint a múlt két esztendőkből is a Méltóságos Uraságtól (:mivel az erdőben a legelőnek szűk volta miatt marháink majd el vesztek:) kéntelenítettünk olyan füellőt a hol az előbbi esztendőben termett fű is fennállott bizonyos számu pénzen meg venni. Ugyan a mult 836^{dik} Esztendőben is kéntelenítettünk a Marháink részekre kért legelőért a Méltóságos Uraságnak terhes szolgálatokat megtenni, és majd minden esztendőn egy kis Gaz hordásért bizonyos summát le fizetni.” A földesúri földeket, melyek korábban a városbéliek használatban voltak, szigorú tilalommal zárták el még akkor is, ha abban kárt nem is tettek volna. A kapuváriak 1826-os forrongása utáni vizsgálat során garmadával kerültek elő az efféle panaszok. Horváth Pál pl. arról panaszkodott,⁵⁹⁽⁶⁴⁾ hogy „a’ Rétye a’ M. Uraság rétye mellett vagyon ’s gyűjtött, de a’ M. Uraság Rétyén a’ széna már harmad nap előtt fel volt

gyűjtve, 's az ökre oda által legeltek, mellyért Ispány Ur a' Leányát úgy megverte, hogy egy hétig fekütte az ágyat, szürét pedig elvette és hogy adja ki egy malaczkát vitt ajándékba, ki adván ugyan a' szürt, de még – is 1 ft. 30 xroat vett rajta.” Szabó Pál pedig azt vallotta,⁶⁰⁽⁶⁵⁾ hogy „a' Tojásan ülő Kotló Ludja ki repült a' kert alá a Méltóságos Uraság Gyöpére, 's Ispány Ur agyon lütte, 's kintelenített a tojásokat ki dobni.” A büntetések a nép megfélemlítése céljából történtek, egészen nevetséges indokkal. Varga János pl. azon panaszkodott az említett vizsgálat alkalmával,⁶¹⁽⁶⁶⁾ hogy ⁵⁵„midőn ökreit a szekérun a' M. Uraság kukoritzza földei közt haza hajtotta, belé kapott az ökor a' kukoritzába két izben 4 fl. vett Ispány Ur rajta”.

Mégis mindez a sok kellemetlenség csekély azokhoz képest, amit e hajdan szabad népnek a földesurak számára teendő terhes robotszolgálatok jelentettek. Az épülő allodiumokba az uraságok kíméletlen erőszakkal hajtották e kényszerű munkásokat, s ez a tény viszont az egész mezőgazdaság fejlődését fékezte, megakasztotta, hiszen a rendelkezésre álló munkaerő nagy részét lekötötte és magához láncolta a földesúri üzem, és a kényszerű munkában eltörődött, kedvüket veszített személyek már saját összeszorult földjeiken sem tudtak dolgozni a régi lendülettel – maradék idejükben. Így tehát közvetve a termelési kedv ellanyhulásával nagyobb kár következett be a dohánytermesztésben is, mintha a földesúr közvetlenül beleszólt volna e növény termesztésébe.

1960. XIV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Takács Lajos: A jobbágyrendszer megerősödése és a dohánytermesztés hanyatlása Kapuvár környékén / A robotmunka bénító hatása

A robotmunka bénító hatása

Az 1767-es úrbérrendezés a fenti helységeken is csak a lehetőségét teremtette meg a túlzott robotoltatásoknak. Kezdetben a földesurak igénybe sem tudták venni a rendelkezésre álló munkaerőt. Egyes szomszédos, ugyancsak Esterházy-uradalomhoz tartozó falvakban, ahol a bővebb kiterjedésű határ korábban módot adott az allódiális üzem kialakítására, már a XVIII. század második felében is jelentős robotszolgálat tapasztalható, így pl. az acsalagiak 1768-as és a pordányiak 1774-es contractusa szerint egyéb terheik mellett a lakosok kötelesek robotban az uraság számára meghatározott nagyságú földet megszántani.⁶²⁽⁶⁷⁾ A század végére viszont már a legtöbb helységben megkezdték a robotszolgálatok szigorú végeztetését, még a kisebb uradalmakban is. 1798-ban pl. a csornai prépostsághoz tartozó hövejiek – akik a későbbiek folyamán is valamivel humánusabb magatartást tapasztalhattak földesuruk részéről,

mint a nagy Esterházy-uradalom jobbágyai – emelnek panaszt a sok és jogtalan robotoltatás ellen: „1 Bölcsen tuggya azt a Ttes ur, – írják panaszlevelükben⁶³⁽⁶⁸⁾ – hogy mi alább irattak (:a mint is az Contractusunk bizonyittya:) nem Köteleztethetünk a hosszu fuvaron kívül a Mltghos Uraságnak Robotot Szolgálni mivel hogy a Robotot pénznel váltyuk fel s Árendát fizetünk...”

„2 Csornai Nemzetes Tisztartó Urunk Szüntetlenül hajtogattat robotra bennünket, Nyáron Széna Kaszálni, gyűjteni, Aratni Télen pedig öl fát vágni és minden egy egy Nap Számot kívánván tsak két garásával az Árendából le fizetni, vagy is le hajtani, igaz az, hogy a Mltgos Uraságnak kívánunk éjjel nappal fejet hajtani, és mindenekrül eleget tenni igyekezőnk, de a mi tőlünk nem lehet azt a M. Uraság sem kívánhattya s' nem is kívánnya, hogy tudniillik az Árendát is minden fertályba a mi esik meg fizessük, Robotot is Télen Nyáron Szünhetetlenül Szolgállyunk lehetetlenség, hát a mi magunk dolgát mikor tegyük, mikor szerezhettyük a Szükséges Portiot vagy a M. Uraságnak a kívántató Árendát ha jobb részét a Nyárnak robot nap számokban töltyük a mi több még.

3 Megh mondhatatlan kegyetlenséggel viseltetik hozánk emlétt Schendl Ferencz Tisztartó Urunk a Robot Nap Számunknak sürgetésében.” Legutóbb is, – mint írják – Polgár Ferencet ártatlanul, keményen megverette. E korban különben érdekes módon már viszonylag fejlettebb formáját találhatjuk az allodiális adminisztrációnak: a tisztartó pl. írásban rendeli ki a robotos jobbágyokat. ⁵⁶De ugyanakkor már bőven élnek a Hármaskönyvben kodifikált büntetéssel, a robotra ki nem állás esetén: a három nap levonással és a botozással.⁶⁴⁽⁶⁹⁾

A szabad hajdúhelyes kapuváriak és gartaiak robotra való fogása pedig valamivel később, a XIX. század húszas éveiben történt, a lakosság nem kis ellenállása és lázongása közepette.⁶⁵⁽⁷⁰⁾

A robotszolgáltatások e kellő mennyiségű sajátfölddel nem rendelkező, szabad lakosságnak különben nagy terhet jelentettek, hiszen sessiók híján a megélhetéshez szükséges élelmet szabad munkavállalással, mesterségekkel, napszámmal stb. tudták csak megszerezni. A robot pedig nem pusztán 18 vagy 52 nap elvesztését jelentette, hanem ennél sokkal többet: szétverte az egész eddigi munkarendjüket, sőt életüket állandó bizonytalanságba hozta, hiszen nem tudták napjaikat, hetüket kedvük szerint beosztani, mivel bármikor rájuk törhetett a robotra kirendelő urasági hajdú. Sokszor csak előző este, az utolsó pillanatban értesülhettek a másnapi munkáról, mely korán, napkeltekor kezdődött és nemhogy csak napnyugtáig tartott, hanem sokszor két-három napig is távol kellett dolgozniuk, miközben a már megkezdett saját munkájuk maradt, gazdaságuk romlott és munkavállalási lehetőségük egyre csökkent. Nem csoda, hogy a robotra való kirendelés hírére sokan elmenekültek, és némelykor a robotosok összeszedése holmi nyúl vadászatra hasonlított. És ha végül is a robotot megkezdhették, nem pusztán a robotosok voltak lekötve, hanem a munka a család más tagjaira is kihatott, hiszen az élelmet, ebédet a messze dolgozók után kellett hordani a család asszonyának, esetleg úgy, hogy közben a határ egészen más részén dolgozó családtagokat is elláthassa.

Érthető ezek után, hogy a robotosok nem nagy kedvvel, lelkesedéssel dolgoztak, hanem amint a máig fennmaradt kifejezés is mondja, munkájuk csak „naptóttés” volt. Azok a hőveji lakosok pl., akik saját földjeikben oly kiváló szorgalommal és gondnal nevelték a sok kézimunkát kívánó híres hőveji dohányt, a bánhegyi gazda véleménye szerint, akinek felügyelete alatt kellett 1800-ban robotolniuk, „...a Robotok szolgálatában szörnyű röstök... több ízben történt – amint a fenti gazda vallja tovább,⁶⁶⁽⁷¹⁾ hogy erő szakkal is el menni bátorkodtak, 's jelessen történt, hogy én Bánthegyi Gazda eleikbe állván el botsáttani nem akartam, de nyakasul felelvén ha Római Pápa eleibénk állana, még is el mennánk, a' Farádi Rétekről pedig a' Kaszálásból alattomban el szöktek, azon kívül ha egész helység Hövejről parantsoltatik, többnyire hét, nyoltz személy áll elől a' munkára némelykor pedig Hövei Helységből ha robotra parantsoltatnak, többnyire el maradnak...” De a vásárosfalusi lakosok is hasonlóképpen nyilatkoztak róluk:⁶⁷⁽⁷²⁾ „...díl Táibon érkeznek a Munkára úgy hogy Mindenkor tsak Dilután az ebidet el végezvén Szoktak a Dologban álloni onnand Pediglen ebéd után Midőn töb Napokra vannak a robota rendölve el Szoktak Menni...”

Az uradalmak a munkakedv hiányát, lanyhaságát a felvigyázók, csöszök, hajdúk szaporításával és durva magatartásával igyekeztek pótolni, csakhogy a bürokratikus apparátus növekedése nagyon is kétes értékű eredményt hozott. „Akár hány helyet tudok – írja Ploetz is 1845-ben a robotmunkák bürokráciájával kapcsolatban⁶⁸⁽⁷³⁾ – hol különös robotkezelő tiszt tartatik, ellátva írás-, hat-nyolcz és több hajdu 's csösszel”. Nehézkes volt a robotok regisztrálása, elszámolása is, amelyhez e nagy létszámú ellenőrző és végrehajtó személyzet kellett. ⁵⁷Általában kétféle gyakorlat alakult ki a robotmunkában: a protocollumba való beírás és a pecséttel, robotjegyekkel való ellenőrzés. Mind a kettőt megtalálhatjuk e vidéken is. A kapuvári uradalomban a XIX. század elején térhettek rá a robotjegyek, ún. bárcák használatára. De ezzel

kapcsolatban is, már 1826-ban „közönségesen azon panaszkodnak ezen zsellérjobbágyok, hogy a midőn estve későn a Robotrul haza jőnek, alig várhatnák, hogy vatsorára és a' nyugodalomra haza mehetnének, de Ispány Urnak olyan szokása vagyona, hogy ámbár ide haza légyen is, még is óra számra várakoztatja a fáradt népet, méglen nekik a' Roboth Bartzát ki adja.”⁶⁹⁽⁷⁴⁾ A 40-es évekre viszont a bárcák használatát megszüntették, és helyette a nehezkesebb robotkönyvbe, protocollumba való beírást rendszeresítették. Amint az egyik uradalmi levélben olvashatjuk,⁷⁰⁽⁷⁵⁾ a bárcákat az uradalom „azért törölte-el, mivel némelly lakosok a' tehetősebb gazdáknak bartzaikat eladták és azok robotra nem mentek, melly miatt az Uradalom nem tudhatta az öszveszámtáig ki tartozik robottal és ki szolgálta-le, 's a' miatt az illető Tisztség nem tudta kik legyenek robotra parancsolandók. Ajánlotta azonban az Uradalom, hogy minden lakosnak robot kiskönyvében a' hetenként szolgálendő robotot minden Vasárnap délután bé iratni fogja.” A szaporodó bürokrácia következtében a lakosok kérik a régi regisztrálási módot vissza, mivel, mint írják:⁷¹⁽⁷⁶⁾ „A' Robot el szolgálása után némel okok elő fordulhatása következtében gyakran meg történik, hogy annak bé írása elhallasztatik más napra, a' midőn pedig már a' szolgálónak kárára, bé nem vétődik 's irattatik, 's így sok károsodások történnek köztünk.”

A robotszolgálatok időnkénti elszámolása, a bárcák összeszedése és az uradalmi protocollumba való beírása, a computus alkalmával történt, amikor is nemcsak egész napjukat tétlen várakozással ácsorogták el, hanem az újabb bajokra, csalásokra, megaláztatásokra is sor kerülhetett. Ha bárcával számoltak, a vékony papírlap a szegényes parasztházban könnyen elkallódhatott, vagy mint pl. a kapuvári Bársony Andrásnéval történt,⁷²⁽⁷⁷⁾ „téli idő lévén az asztala megdagadott, három bartzáját nem tudta elővenni az asztalbul”. Ugyancsak a kapuváriak 1821-es vizsgálata idején tömegesen kerültek elő a robotbeírással kapcsolatos panaszok is.⁷³⁽⁷⁸⁾ Így pl. „Eözvegy Kertai Imréné Nagy Panna azon panaszkodik, hogy az Ispány Ur, Első Esztendei ide jövetelével 13 Robot Bartzáját fel vevén tőle ugyan, de a' kis könyvében be nem irván, hanem tsak a' többi Bartzák közé a kosárba vetette.” Vagy „Kováts György azon panaszkodik, – mint olvashatjuk – hogy a' midőn Ispány Urnak két Robot tzedulát beadott, a' kis könyvébe ugyan beírta, de az Robot-Prothokollumába nem, és ezután ismét ujra 7 napot kellett nekie szolgálni.” Vargyas György pedig azért emelt panaszt pl. „hogy midőn egykori Robot számvételkor Hét Bartzát vitt bé, és Ispány Urnak asztalyára le olvasta, erre Ispány Ur az felelte, hogy a' Város házánál fogja bé irni, 's ott fogván a' Bartzákat a' többi közé tette, de a' kis könyvébe sem a' maga Házánál bé nem írta sem a' Város Házánál...” Egyébként a computusok alkalmával került sor bizonyos egyezkedésre is a vármegyei kiküldött bevonásával, így pl. bizonyos hosszú fuvarok napra való átszámítására.⁷⁴⁽⁷⁹⁾

Az allodiális mezőgazdaságok építése, illetve a robotmunkák fokozott igénybevétele tehát gyökeres átalakulást hozott e helységeknek eddigi hagyományos **58**életében, és a régi nyugodtabb munkarendet, belső kezdeményezést, elrendezést, a földesúri hatalom beavatkozása felbontotta és az életet zaklatottá, bürokratikusá, áttekinthetlenné tette. A lakosok bújtak a munka elől, míg a földesurak újabb munkával büntetve őket, a végtelenségig szaporíthatták a terheket. Ez pedig akkor lett különösen terhes, amikor irtásföldjeik jelentős részét elveszítve, munkavállalásra kényszerültek, és ebben a földesúri önkény, a robotkötelezettség akadályozta őket. Elsősorban a nyári aratómunkáknak az akadályoztatása jelentett súlyos gondot a szegénységnek. 1836-ban pl. az uradalom a következőket hozta a kapuvári lakosok tudomására:⁷⁵⁽⁸⁰⁾ „Mező városunk szegényebb lakosi, kik jobbára részes aratással szereztek meg élelmöket, a' múlt évben is e czélbul felvállalt aratás alkalmával az alább megjegyzettek honn nem lévén, mint-hogy a' méltóságos uraságtul parantsolt aratási robotra meg nem jelenhettek, minden parancs után három egész bartzára büntettettek...” Ugyanakkor azonban még a következőket is kihirdették a lakosoknak:⁷⁶⁽⁸¹⁾ „Folyó évi június 12kén helybéli Tisztartó Ur olly hirdetményt küldött ki, melyben az aratásra meg nem jelenőket minden személyválogatás nélkül három napra leendő büntetéssel fenýíti, oda

értvén azt is, hogy kik házaikat a' részes aratás miatt elhagyják, abba távul léteben olyant helyheztessenek, ki a parantsulat alkalmával mindenkor helyt állhat." A gazdasági leromlással együtt járt belső életük demokratizmusának, függetlenségüknek visszaszorítása: a községi vezetőket, kik pl. Kapuvárott a földesúri terhek ellen foglaltak állást, leváltották és egy részüket a forrongás leverésekor börtönbe is zárták. Vitnyéden már korábban a földesúr embereinek kezei közé ment át a község vezetése. 1817-ben a három földesúri jelölt közül a bírót erőszakkal választatták meg, noha a nép egyiket sem akarta. Amint azt az 1821-es főbírói jelentésben olvashatjuk:⁷⁷⁽⁸²⁾ „...az 1817dik esztendei Birói választás alkalmatosságával némely Vittnyédi lakosok különösen pedig Szakáts József nem azért fenyegettek meg az Uradalmi Tisztség által, mintha a' Biróságra tsak egy bizonyos Személy neveztetett volna ki az Uradalmi Tisztség által és azt valamely büntetésnek fenyeétéke alatt el fogadni kényszerítették volna, hanem azért, mivel az Uradalom által a Birói hivatalra Candidált három Személyek közül (:mellyre az Uraságnak hatalma vagyon:) egyiket sem akarták Birónak elfogadni és így egyikre sem voksoltak." Az új vezetők, akiknek dicstelen feladataik közé tartozott a terhes robot-kirendelésekben való segédkezés, és a megemelt terhek behajtása, a földesúri hatalom árnyékában maguk is sorozatos jogtalansággal tették hírhedtté nevüket. Az ellenszegülőket és panasztévöket szigorúan büntették. „...Az Helység Birája Németh Ferenc és Varga János ösztönzésébül – olvashatjuk pl. az egyik vitnyédi panaszlevélben⁷⁸⁽⁸³⁾ – hogy a Helységbeli embereket meg rémítse, elsőben a Kiss Mátyást azért büntették hogy Istantziat vitt Sopronban, ezért kalodába tették reggel korán, azután tiz órakor mind Zsivánt vagy Gyilkost ugy késérték az Templomég Dobbszóval és azután tizenkettőt vertek reája és az verés után esmit kalodába tették azután eleresztvén 16 Garast fizetett zár pinzt...” Máskor, mint ugyanebben az instantiában olvashatjuk, az elbizakodott kiskirályok az ellenkezőket halállal fenyegették, de egyesek, mint pl. az egyik esküdt nem riadt vissza olyan apró családtól sem, hogy saját rossz szénáját kicserélje a beszolgáltatott jobb minőségűvel, amit aztán hosszú fuvarozgatás után végül is szegényszemre vissza kellett vinnie. A korábbi demokratikusabb életfeltételeket felváltó földesúri önkény alatt, tág ⁵⁹lehetősége nyílt a földesurat hűen kiszolgáló vezetőknek az efféle alantas cselekedetekre, hiszen a közösség ellenőrző szerepe, aktivitása erősen visszaszorult.

Mindennek a gazdasági és társadalmi átalakulásnak óriási hatása lett a korábban serény dohánytermesztőkre, akiknek éppen a kezdeményező kedvét, munkaszeretetét, lendületét szibbasztotta el a földesúri üzemek építésével és a fokozott szolgáltatással, robottal előálló új helyzet. „Azt már tapasztalatból tudhatjuk – írta a Magyar Gazda egyik cikkírója 1844-ben⁷⁹⁽⁸⁴⁾ – a' hol nincs robot, ott sokkal munkásabbak a' lakosok”, de ez fordítva is épp úgy érvényes. Mint Hetényi János a múlt század első felének egyik szakírója írta,⁸⁰⁽⁸⁵⁾ „...robotrendszerünk igen alkalmas arra, hogy a jobbágy elméjét homályban, érzelmeit dermedtségben, kedélyét lomhaságban, erkölcsét lustaságban, iparát bilincsben tartsa.” De különösen a munkaigényes növény, a dohány termesztésének voltak ellenére a jobbágyi terhek, melyekkel éppen a század elejétől fogva sújtották az eddig viszonylag szabadon élő lakosokat. A század 40-es éveiben az egyik szakírónak, Barcsaynak véleménye szerint⁸¹⁽⁸⁶⁾ „minthogy a' dohány igen sok munkát kíván, és pedig annak idejében”, a sikeres dohánytermesztésnek az a feltétele, „hogy a' dohánytermesztő parasztok *magokat a robot alól megváltsák*”. Kapuvárott és vidékén ezzel éppen ellentétes folyamat zajlott le: a szabad hajdúhelyes vagy az irtásföldekkel bőven rendelkező lakosságot kényszerítették a jobbágyi terhek viselésére és ezzel gátat vetettek annak, hogy a bonyolultabb munkával járó, intenzív művelésű dohányt a korábbi sikerrel termesszék. 1857-ben hg. Esterházy Pál sutba dobva pl. a kapuváriak minden eddigi privilégiumát, hetykén már azt írja az úrbéri törvényszéknek:⁸²⁽⁸⁷⁾ „A kapuvári mezőváros valamint eredetileg zsellér telepítvény volt, jelenleg is csak zsellérekből áll mint azt M. Theresiai Urbéri tábla eléggé tanusítja...”

S ha ez valójában nem is így volt, de a XIX. század közepére már erősen lekötött, adózó és robotoló nép lett a hajdan szabad lakosokból, akiknek a dohánytermesztése is megfeneklett és az új igényekhez képest nem fejlődhetett tovább. A Magyar Gazda egyik 1844-i cikkírója, a szanyi Nagy Ignác érdekes módon már nem is említi a kapuvári és gartai dohánytermesztőket, amikor a környék híres dohányairól szól, hanem csak a következő három faluról tesz említést:⁸³⁽⁸⁸⁾ Vittnyédről, Hövejről, Himódról. A század második felében pedig, amikor a monopóliumokat bevezették, a dohánytermesztés teljesen el is tűnt a vidékről.⁸⁴⁽⁸⁹⁾

Mindenesetre a szemtermelő jobbágyi gazdaságok közepette jelentős szerepe volt a szabadabb jogú, helységekben kialakult korai intenzív művelésű kapás kultúrának, mely a XIX. század elejéig a korai paraszti polgárosodásnak lett egyik kiindulópontja. Nem e dohánytermesztő személyeken múltott, hogy ez a polgárosodás nem tudott kibontakozni – mivel már csírájában megfojtották –, s a nemes törekvésű, intenzív kultúrájú népeket jobbágyi sorsra vetették.

1960. XIV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR

60 HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR

1960. XIV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Bors András: Entzbruder Dezső életregénye

Bors András: Entzbruder Dezső életregénye

A Történettudományi Intézet fiatal munkatársa, L. Nagy Zsuzsa, az 1918–1919-es évek dunántúli eseményeivel foglalkozó korreferátumában, épp Sopron hőseinek: Kellner Sándornak, Entzbruder Dezsőnek és Bors Lászlónak életével kapcsolatban ezeket írta: „A referátum csak igen röviden utalhatott a fiatal kommunista vezető gárda tagjainak életére, sorsára. A marxista történetírás adós azokkal a munkákkal, amelyek rövid, de gazdag életüket megvilágítják.”

Amikor Entzbruder Dezsőre, a Tanácsköztársaság bátor és igaz katonájára, a munkásmozgalom kiemelkedő alakjára és vértanújára vonatkozó emlékirásomat közreadom, ezt azzal a megállapítással

teszem, hogy az említett adósság még ma sincs leróva. Azonban örülnék, ha abból valamelyest törlesztem sikerülne.

*

Az édesapa, Entzbruder János 1887-ben, Sárvárrott kezdte meg működését, ahol korábban Gárdonyi Géza, (akkor még Cziegler Gézának hívták) a kiváló magyar író is tanított. Talán éppen ott lobbant fel benne „A lámpás” című regénye megírásának a szándéka.

Sárvárrott, a nyugati határvidék e történelmi levegőjű, káprázatos tündérvilágában, az ottani felekezeti iskola első emeleti tanítói lakásában látta meg először a napvilágot Entzbruder Dezső, 1894. július 30-án, és zsenge gyermekéveit is ott töltötte. Apja közvetlenül a felszabadulás előtt, 1945. március 5-én húnyt el, akkor csitult el már 25 éve gyötrődő, jóságos szíve. A sárváriak tanítójukat, aki beledi születésű volt, egy takácsmester fia – akár az egész Entzbruder-családot – rendkívül szerették, róla és róluk ma is a legnagyobb megbecsüléssel beszélnek. A tanács hatalom összeomlása után, mikor Pestre akarták áthelyezni, kijelentették, hogy igazgató-tanítójukat nem engedik el maguk közül, ha erre sor kerülne, a vonat elé mennek és a sínekre fekszenek. Sok tanítványa él még, akik emlékét nem múló hálával őrzik. A szegény emberek sorsával mindig együtt érző s érdekükben tudatosan cselekvő embersége tette oly népszerűvé. Gyönyörű orgonajátékára és bariton hangjára is sokan emlékeznek. A zene iránti rajongását hét gyermeke, és köztük a legidősebb, Dezső, tőle örökölte.

Az élénk kedélyű, értelmes kisfiú a község nincstelen mezítáblásaival barátkozott a legszívesebben. A „Práter” melletti várárokban sokat pandúroztak, természetesen mindig ő volt a kapitány. Ahogy édesapja nem tett különbséget a maga és a mások gyermekei között, Dezsőben is hamar kifejlődött az igazság iránti szeretet. Felismerte apja függő helyzetét és kiszolgáltatottságát a klérus uraival szemben, és tudott a szegény emberek nyomorúságáról, szenvedéseiről is. Sokszor mondta édesanyjának, az ő drága Anutájának: „Meglátja, én mindenki boldogságáért fogok harcolni, ha ezért meg is kellene halnom!”

61 Édesapjához a muzsika iránti szeretet ölelte a leginkább. A sárvári templom karzatán hallgatta érzelmeket, sejtelmeket felkavaró játékát, az orgona viharzását, dübörgését és el-elhalkuló szférahangját. Ilyenkor hatalmas energiák feszültségét érezte, az erőnek és szépségnek örvénylő hullámzását. Érdeklődését észrevéve, apja foglalkozni kezdett vele. Dezső hajlékony ujjacskái mind határozottabban siklanak a billentyűzet fölött, kibontakoznak együgyű kis gyermekdalok, s nemcsak játsszák együtt, hanem éneklük is őket.

A polgári iskola elvégzése után Pápara indult, a tanítóképző intézetbe, népnevelő lesz ő is, akár az apja. Petróczy József, ma a szombathelyi gyógypedagógiai iskola igazgatója, pápai tanulóéveiről ezeket közölte velem:

„Entzbruder Dezső, 1909–1913-ig volt a pápai képzőben diáktársunk. Már tanulmányainak megkezdésekor kivált közülünk éles judiciumával, de főleg érettségével. Sápadt arcú, szabályos szép profilú, nyulánk és karcosú fiatalember volt. Már mint elsős, mesterien zongorázott. Pápán hamar megismerték és hívták mindenfelé. – Lángoló hazaszeretetére és benne már akkor jelentkező internacionalista érzelmére, valamint forradalmi lelkiületére jellemző, hogy a tanítási órák végén, már a zongorához rohant és le sem ülve, a Rákóczi-indulót és a Marseillaise gyújtó akkordjait csendítette fel...

Harmadéves tanítójelölt korában elküldte a budapesti Zeneakadémiára, Siklóssy Albert professzornak, a saját zongorakompozícióit. Kurucz Dezsőnek, a volt pápai diáknak kicsit érzelmes verseit zenésítette meg. A professzor, akitől véleményt kért, válaszát ilyen megszólítással kezdte: «Kedves Kolléga!» – A kompozíciók színvonalas megoldásából arra következtetett, hogy egyik tanártársa fordult hozzá. – Dezső a választ és az igen dicsérő bírálatot boldogan, büszkén mutogatta nekünk.

A másik megtörtént eset a következő. Téli farsang idején, Basilides Máriát, a már ismert kiváló énekesnőt, meghívták Pápara egy jótékony célú hangversenyen való szereplésre. A művésznő szokásos kísérője megbetegedett, s a rendezőség már ismerve a tehetséges muzsikust, a tizenhét éves Dezsőt kérte fel, hogy ő kísérje a zongorán. Kitűnően el is látta feladatát. A szakértők akkori jóvondolése, sajnos, nem teljesedhetett,

mert a legmagasztosabb feladatnak, az emberiség boldogságának érdekében adta virágzó életét.

Tudott hangulatot, vidámságot kelteni maga körül. Mégis, mintha mindig valami 62bánat gyötörte volna. Tehetségének a tudata, elhivatottságának korai megérzése is jellemezte. Szerepet vitt köztünk, a régi, nagyhírű tanítóképző intézetben, mely haladó hagyományainknak szellemében a kiválóságok egész sorát nevelte fel. A tanári testület ilyen irányú munkája sokban hozzájárult a mi Dezsőnknek fejlődéséhez és forradalmár lényének kialakulásához.”

Tizennyolc éves, amikor 1913 nyarán, Pápáról tanítói oklevelével újra hazakerül. Testvéreivel van leginkább együtt, kirándulnak a közeli erdőbe, a rábapartra, a szőlőben dolgozgató édesapjukhoz.

Sokat foglalkozik ismeretelméleti kérdésekkel. Rousseau-ért rajong, Heine, Goethe, Schiller verseket olvas német eredetiben. Aztán Adyt és a Nyugat c. folyóirat modern magyar költőit. Az újságokban végigböngészi a friss zenei híradásokat, de a sárvári lehetőségeknek korlátozottságát egyre fokozottabban érzi. Halálosan únja a kisvárosi intelligencia konvenciókba menekő groteszk alakjait, a társadalmi struktúrában látja a hibát, amelynek megváltoztatásához határozott cselekedetekre lenne szükség. Mint égő seb a szíven, mindjobban gyötri örökös nosztalgiája a nagyvárosi fények után. Esténként a függőnyel elsötétített szobájában Chopinhez menekül, és a monoton esőcseppek kopogásán túl másnak szeretné tudni az életét...

Azon az őszen, édesapja iskolájában megkezdte ő is a nevelői munkát. A sárvári Joós László erre így emlékszik: „Mindig a szegény gyermekeket pártolta. Ötödikes voltam, elemi iskolás, amikor tanított. Könnyű volt megértenünk, mert jól magyarázott. De sokszor muzsikált nekünk, óra helyett, és népdalokra tanított minket. Bruder bácsi ezért többször meg is dorgálta. Igen szép, csengő hangja volt. Asztalán mindig friss virágok. – 1914 őszén, ezzel jött be hozzánk: fiúk, szomorú hírt kell közölnöm. Be kell vonulnom, nem tudom, ki tanít majd benneteket. Valamennyien ríttunk...”

Korosztályában az elsők közt, 1914. október 26-án vonult be Kőszegre, a 18-as honvédekhez és onnan később Sopronba. A kőszegi laktanyában, fiatal húsz évének viharai és kétségei közt, keserű lélekkel emlékezett zongorájára, amelyen az utoljára játszott Holdfény-szonáta után, talán éppen a nagy harmadiknak, az Eroica szimfóniának a kottáját hagyta nyitva... És tudta, hogy mindaz, amit az úri társadalom „rendnek” hisz és nevez, hamarosan tótágásra fordul. Ennek kicsit örült is, apjával vérrokon katonaiórságra, Kiszfaludra gondolva, aki poéta létére keményen verekedett a napóleoni háborúk idején, de beleúnt, hazajött hat év után és megcsinálta magyar földön az Aurorát. Sejtette-e, hogy az ő sorsára mennyire döntővé válik a másik, az 1917-es Aurórának ágyútűz villanása, amely az egész emberiség számára új hajnalt, új világot fog hírül adni?...

Az orosz frontról irogat hűgáinak meleg, a szeretettől szinte áttüzesedett leveleket, azokban is a zene a hangadó. Mít gyakoroljanak? Tanít, tanácsokat küld, a hűgáit, kis sárvári előadások szereplőit: Lolust, Pirit, Icut dicséri, buzdítja, „úgy játsszatok, ahogy Dezső bátya szokott!” – hangzik az öntudatos intelem. – 1915. szeptember 8-án írja: „Édes kis Lolusom! Most egymás után egész halom lapokat kapok tőletek. Igen szeretem őket elolvasni és el-elmosolygok a kis betűiteken, különösen Izukáéin. – Úgye, már iskolába jártok? Igen sokszor csókol: Dezső bátya.”

1916 nyarán ezredét Karánsebesre helyezik át és onnan küldik újra a frontra. A tények, a folytonos és növekvő élelemhiány, a hiábavaló nélkülözés, a sok háborús szenvedés mindinkább kicsíráztatják benne háborúellenes meggyőződését. De vállalja a közösség, a tömegek nehéz sorsát. A lövészárokharc, a kézitusák szörnyűségei, a sárban, szennyben töltött éjszakák, a fülsiketítő folytonos pergőtűzek és iszonyú

detonációk halálzenéje a közeledő, végső leszámolás harangját kongatják meg benne és csak acélosabbá edzik. A legkockázatosabb feladatokat vállalja, ha kell, félelmet arcán nem lát soha senki. Vakmerőségéről, bajtársi együttérzéséről, beosztottjaival való emberséges bánásmódjáról volt katonatársai tanúskodnak. 1916. szeptember végén kerültek fogságba, ezt a szüleinek írt néhány sorban adja hírül:

„Meine lieben Eltern! Ich bin gesund. Es geht mir ziemlich gut. Es schneit schon. Bis jetzt habe ich von Euch noch keine Nachricht. Iche küsse Euch Alle tausendmal, Dezső.” – És a lap alján: „Die ganze I. Kompanie gefangen geworden. – Von V/18. Bataillon, – Krasznofinksz, 63Gouv, Perm, Russlands. – 1916. okt. 4.”

A hadifogoly tiszt sokat tanult. A fogság napjait főleg a legénységbeliek között tölti. Dalárdát szervez, népdalokra, kórusművekre tanítja be. Ekkor ismerte meg Olgát, a fiatal forradalmár diáklányt. Kettőjüknek valóban regénybe illő tragikus szerelméről írt igen szép fejezetet Berzeviczy Gizella: Márianosza című börtönnaplójában. Olgával 1919 nyarán, Sopronban, mi is gyakran találkoztunk. Tudtuk, hogy Dezső után jött, akiről éppen az említett fejezetben elmondja, hogy a férje volt. Berzeviczy elvtársnő, a Szovjetunióból való hazajövele után, szóban is közölte velem, hogy egyik ismerőse találkozott Olgával valahol a Keleten, akkor egy katonai iskolában mint kiképző tiszt tanított. Milyen felemelő érzés lehetne Olga számára, ha férje hősiességének dokumentumai és késői elismerésének híre eljuthatna hozzá!

Entzbruder Dezső az 1917-es Nagy Októberi Szocialista Forradalomban, a Sopronban ma is élő volt vörösgárdistákkal, – többek között Rasztovics Józseffel – együtt harcolt az elnyomottak igazáért. Részt vett az agitátorképző tanfolyamon, és mint képzett marxista 1918 nyarán tudott hazajutni az ellenséges frontokon keresztül Magyarországra. Rövid időre meglátogatta családját Sárvárott, majd Sopronban jelentkezett a csapattesténél. Akkor kapta meg főhadnagyi rangját. Hazaérkezésére húgai élénken emlékeznek. Itt említem meg, hogy Rácskay Ferencné, Dezső húga: „Nápolyban kezdődött” című kítúnó regényében, melynek kéziratát nemrég olvastam végig, sok művészi invencióval és poézissal, frappánsan felvillanó fényekkel világítja meg hős bátyja életének epizódjait. Bár jutna el mindenki kezébe ez a könyv, mely komoly sikerre számíthat, hisz megszgye a regény, mely a múlt és jövő problémáival viaskodik, sok értelemmel, humorral és allegóriákban, de mindig igaz asszonyi szívvel és logikával.

1918 nyarán ismerkedett meg Dezső a bátyámmal, Bors László költővel és hírlapíróval. Innen és ezentúl, a muzsikus és a poéta, szépség és szenvedély kereső útján többé már nem egyedül, hanem egymásban is forradalmár önmagukra ismerve, az utolsó szívdobbanásig hűséges barátként folytatták harcukat az emberi jogokért.

*

Entzbruder Dezső az 1918-as, őszirózsás polgári forradalom idején a Soproni Nemzeti Tanácsnak és a sok huzavonával megalakított Katonatanácsnak tagja. Sok kemény harcot vívtak meg az ún. progresszív elemekkel és a mindig opportunus jobboldali szociáldemokratákkal szemben. De állták ezeket a harcokat mindvégig következetesen, jövőt látó tudattal, hiába próbálták őket leinteni azzal, hogy fiatalok és hevesek – az idő, a történelem mégiscsak őket és kommunista hitüket igazolta.

A fiatal művész-katona kiváló taktikai tudásával, a hadifogságban szerzett bolsevik tapasztalataival megalakítja a vasútbiztosító őrséget, fáradhatatlanul agitál a katonagyűléseken és az elmondott tények vaslogikájával a kommunista érzelmű katonáknak túlnyomó többségét, a soproni helyőrségnek 80–90 százalékát nyerte meg már akkor a mozgalomnak, a párt irányelveinek, az 1919 tavaszán kirobbant

proletárforradalomnak.

A Kommunisták Magyarországi Pártjának 1918. november 20-i megalakulását követő négy hónapon át, egészen 1919. március 21-ig Entzbruder Dezsőre és Bors Lászlóra – aki a KMP soproni bizalmija – súlyosodott Sopronban a proletárforradalom előkészítő munkájának terhe és felelőssége. Tudták és merték vállalni, Tűzcsóvák, világító fáklyák voltak ők ketten a téli, vaksötét, soproni éjszakában. A soproni proletárok forradalmasítása, a Tanácsköztársaság létrejöttéhez szükséges tömegbázis megteremtése az ő lelkes, erejüket nem kímélő munkájuknak volt az eredménye.

*

1919. március 21-én beköszöntött a forradalmi magyar proletariátus legszebb tavasza. Akkor, ha csak 133 napig is tartott ez a győzelem, de örökre elültette a szebb és boldogabb élet hitének palántáit a véres háború szörnyűségeitől megkínzott szegény embereknek a tudatába. A történelemírás leggyönyörűbb kifejezései sem alkalmasak annak az érzékeltetésére, vajon mi okozta az elnyomottak, a békére és boldogságra szomjúhozó nincstelenek akkor oly remegtetően bizakodó lélekfordulását?... [64](#) Ideológiai tudás, szocialista öntudat a munkásmilliók értelmében, vagy az ember örök reménye a vörös hajnal, a vörös csillag feljöttében a magyar égre? A beethoveni örök tavasz muzsikája a lelkekben, az emberatomok emberiséggé válásának kristálycsengésű zenéje!

*

Entzbruder Dezsőt, az 1919. március 27-én véglegesen megalakult soproni munkásdirektórium jelölése alapján Kellner Sándor, a Forradalmi Kormányzótanács soproni teljhatalmú politikai megbízottja, Sopron város és vármegye katonai biztosává nevezte ki. Ezt a beosztását a Hadügyi Népbiztosság 1919. május 2-i rendelkezésével jóváhagyólag megerősítette.

A Tanácsköztársaság fennállásának idején Entzbruder Dezső a néptől kapott megbízatását – Lenin elvtárs üzenetének szellemében – mindvégig hűségesen teljesítette. A nyugati határszélen éberem őrködött a forradalmi rend szilárdan tartása érdekében. Védelmi tervet dolgozott ki a bécsi ellenforradalmi komité részéről várható esetleges katonai támadás leküzdésére. Tudta, milyen halálos veszélyt jelentett volna a fiatal tanács hatalom szempontjából, ha nyugaton is létrejön egy agresszív katonai arcvonal.

Kiváló katonai szervezőmunkát folytatott, ennek eredményeképpen, a határon önként jelentkező osztrák munkás elvtársak közül több ezer főnyi vörös katonát beszervezett a magyar Vörös Hadsereg nemzetközi ezredeibe. Összeköttetést létesített a wiener-neustadti, a fischamendi osztrák repülőekkel, akik két hadirepülőgépet áthoztak és felajánlottak a Tanácsköztársaság védelmére, s akiknek közreműködésével pl. nagy mennyiségű cellonlakkot – akkor nélkülözhetetlen alapanyagot – tudott beszerezni a magyar repülőgép-ipar számára.

Állandó szoros kapcsolatban állt az osztrák kommunista elvtársakkal, s ezért is a bécsi álszocialista kormány 10 000 korona vérdíjat tűzött ki arra az esetre, ha őt élve vagy halva kézrekerítik. Tevékenységének jelentőségét az ellenforradalmi komité is felismerte, s utasította a soproni helyőrség reakciós érzelmű volt aktív tisztjeit, hogy tegyék el láb alól.

Forradalmi bátorsággal küzdötte le a belső ellenforradalmi zendüléseket, a lázadások színhelyére maga is kiment, hogy erélyes példaadásával és határozott intézkedéseivel azokat csírájukban elfojtsa. Az emlékezetes Sopron megyei júniusi ellenforradalom leverése, a ma már történelmi jelentőségű kópházi csata

győzelme is neki és vele harcoló vöröskatonáinak az érdeme, akiknek akkor üzent: „Sorsunk egy: együtt élünk vagy együtt halunk!”

A soproni Munkástanács és Intéző Bizottság ülésén rendszeresen részt vett, éles harcai voltak a megalkuvó jobboldali helyi vezetőkkel, akik forradalmi helytállása miatt őt fontos katonai pozíciójából eltávolítani igyekeztek. De azért is, mert a kommunista eszme minél szélesebb körű terjesztése érdekében a soproni propaganda-iskola tanfolyamán sikeres előadásokat tartott. A soproni KIMSz munkáját értékes tanácsaival eredményesen támogatta.

*

Minden percét kora reggeltől késő estig a közösség javára fordította, mint cselekvő forradalmár, páratlan művészi tehetségét és törekvéseit mellőzve. Egy esetben, 1919 nyarán adott nagyszerű nyilvános hangversenyt, amint ezt Horváth Sándor volt vasútbiztosító katonája, ma a Soproni Állami Szanatórium dolgozója elmondta nekem. Künn, Brennbergben, a bányászok számára tartott zenedélutánjukon együtt szerepeltek Rubinstein Ernával, az akkor tizenhat éves, de már kiváló hegedűművésznővel. Egyébként csak a késő éjszakai órákban gyönyörködtette művészi zongorajátékával a löverbeli, Borsmonostor utca 9. számú lakásán összejött legközvetlenebb elvtársai és baráti körét.

Emberi magatartásáért, lenyűgözően kedves modoráért, nyíltságáért, őszinteségéért is igen sokan szerették és feltűnően szép megjelenését, belső tisztaságát tükröző, gyönyörű két dióbarna szemének ragyogó tűző fényét nem lehetett elfelejteni...

*

A soproni Népházban 1919. július 26-án, a katonagyűlésen Dezső szólalt fel elsőként:

„Nem elégedetlenkedni kell, hanem még szilárdabban, még kitartóbban kell állnunk a Tanácsköztársaság mellé, hogy elérhessük végső nagy célunkat, az egyesülést az orosz proletariátussal. A városi munkásság kimondta, hogy Sopron munkásai fegyvert ragadnak és nem engedik, hogy ide a burzsoázia mégegyszer visszatérjen. Nem tűrik, hogy szabad proletárok szabad földjére, az ántánt imperializmus katonasága betörjön. Nem engedik, hogy mégegyszer a kapitalisták és a papok uralma alá kényszerítsék őket. Ehhez a határozathoz a proletariátus öntudatos osztályhadseregének is csatlakoznia kell. Sőt, mi nemcsak csatlakozunk, hanem kijelentjük, hogy a legnagyobb erőfeszítéssel és bátorsággal kiállunk a proletárhaza védelmére. A proletárdiktatúra itt tiszta és érintetlen marad, ha kell, akár az életünk árán is. Utolsó csepp vérünkig kitartunk a Tanácsköztársaság oldalán. Éljen a győzelmesen előrenyomuló magyarországi proletárhadsereg!”

*

Így következett el a százharmincharmadik nap. Augusztus 2-án, az esti órákban jutott el Sopronba az összeomlás híre. Bors Lászlóval együtt még próbálták megszervezni a végső helyi ellenállást, de javaslatukat elvetették.

Augusztus 3-án, kora reggel Pozsgai Géza főhadnaggal és Pali bátyámmal Savanyúkúton, ahol hivatalos ügyben voltunk, elindultunk a vasúti állomás felé, amikor az erdőszélen egy kocsi kiszállni látjuk Dezsőt, Lacit, Salzberger Sándort, a fiatal jánosházi gyógyszerész barátjunkt és Gantner Bélát. Akkor tudtuk meg a szörnyű hírt, ott búcsúztunk. Dezső főnök, keskeny ujjainak szorítását ma is őrzöm. Még egy utolsó ölelés, kézfogás és elváltunk. Másnap tudtuk meg, hogy a wiener-neustadti vasút vonalán mentek a

határ felé, amikor az erdőben rejtőző határcsendőrök rájuk törtek, akár az előttük járt Szamuely elvtársra és elfogták őket. Gantner Bélának, aki véletlenül hátrább maradt, sikerült elmenekülnie. Entzbruder Dezsőt rögtön, Bors Lászlót és Salzberger Sándort előbb Sopronba, s csak másnap hajnalban vitték át Szombathelyre.

Dezsőt öccse és húgai még meglátogatják a fogházban. Egy kis cédulát adott át nekik, édesapja részére az utolsó üzenetet.

Augusztus 22-én, ezt Urbán Lajos elvtárs – 1919-ben a sárvári direktórium elnöke, Urbán Ernő Kossuth-díjas író édesapja – monda el nekem: a szokásos körsétájukon, Dezső meglátva az egyik értük jövő tisztet az udvaron, azt mondta neki: „Urbán bácsi, nekünk már végünk van.”

A feldbachi különítményesek a fogházból kihurcolták őket és a huszárlaktanyába kísérték. Délután 2 órakor – hogy Sopronba viszik a három foglyot – elindultak velük az Acsád felé vivő úton, azzal az ürüggyel, hogy majd ott fognak vonatra szállni. Még közel a városhoz, a Tücsökmajornál levő kukoricás szélén megállnak. A három halálra vert, egymáshoz bilincselte fogolynak azt mondják a tisztí pribékek: „Forduljatok meg, fussatok, mi majd behúnyjuk a szemünket...” Még egy perc, éles fény és iszonyú dörrenés, és a három fiatal élet egymásra zuhan...

*

Még a fejfa elhelyezését sem engedélyezték. A temetésen csak Dezső édesanyja vehetett részt. A jeltelen sír mellett ült estig, gyötrő fájdalmában is egyenes tartással, egy antik tragédia szobraként. Keze zsibbadását sem érezte, a rögök elsimítása közben megszurta magát, a bekövetkezett vérmérgezés csaknem őt is elvitte. A soproni kommün fiatal hősei 40 évet át a szombathelyi temetőben feküdtek, Salzberger sírját nem is sikerült felkutatni.

1959. március 20-án, a szombathelyi és soproni Városi Pártbizottság kegyeletérzése Entzburger Dezső és Bors László hamvait kihantoltatja, és katonai pompával temeti el végső nyugalóhelyükre, Sopronban. A dolgozók ezrei kísérik utolsó útjukon a két mártír elkínzott testének maradványait, abban a városban, ahol példamutató harcaikat vívták és drága fiatal életüket áldozták a szocializmus jövőjéért.

*

A télbe forduló decemberi napon ismét csak azokra gondolok, Akik miértünk, valamennyiünkért hozták a legnagyobb áldozatot. A magyar kommunisták soha nem felejtetik el drága emléküket!

1960. XIV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Mollay Károly: A soproni szelídgesztenyések történetéhez Fejezet a soproni határ történetéből

66 Mollay Károly: A soproni szelídgesztenyések történetéhez Fejezet a soproni határ történetéből

Csapody István múltkoriban (SSz. XIII, 238–56) igen tanulságos cikkben foglalta össze a Sopron környéki szelídgesztenyésekre, őshonosságukra és történetükre vonatkozó eddigi ismereteket. Fejtegetései nyelvtudományunkat is érdeklik, hiszen a nyelvész számára *gesztenye* szavunk eredetének felderítése szempontjából lényeges, hogy a botanikusok egyre több érvet sorakoztatnak fel a szelídgesztenye

magyarországi, illetőleg nyugatdunántúli őshonossága mellett. A Csapodytól nem említett Kniezsa István ugyanis – aki *gesztenye* szavunk történetével legutóbb foglalkozott – azt állítja: ha a gesztenyefa nálunk őshonos, akkor más mint szláv eredetű aligha lehet. „A szláv származtatásnak azonban leküzdhetetlen hangtani akadályai vannak.”¹⁹⁰ Éppen ezért inkább arra hajlik, hogy a gesztenyefa nálunk mégsem őshonos, hogy a magyarság a gesztenyével, mint gyümölcscsel, kereskedelmi úton, esetleg olasz közvetítéssel ismerkedett meg.

A Csapodytól összefoglalt és kiegészített növényföldrajzi, flórafajlódástörténeti, paleoklimatológiai és ősnövényteni bizonyítékok alapján, az alsó-ausztriai gesztenyésekhez hasonlóan a hozzájuk szervesen csatlakozó nyugat-dunántúli gesztenyések őshonossága igazoltnak fogadható el. Mindez a nyelvész számára fontos fogódzót nyújt. Ebből a szempontból sem lényegtelen, hogy például a soproni szelídgesztenyésekre a Csapodytól idézett legrégibb, 1540. évi adatról korábbiak is vannak.

Házi Jenőtől 1936-ban közzétett soproni harmincad-jegyzékben, amely a soproni polgárok által a soproni harmincadhelyen 1483–1490-ig fizetett harmincadvámot tünteti fel, olvassuk, hogy 1487. szeptember 25-én Tanpeck Mihály „*ducit castaneam*” 3 forint értékben, amelyért 15 dénár harmincadot fizet (SoprOkl. II/4,325). Hasonlót olvasunk 1488. szeptember 23-ról Osterberger Farkassal, 24-ről Wiener Lőrincsel, október 13-ról pedig Márton kalmárral kapcsolatban (I. h. 331–2). A harmadjegyzék latin *ducit* 'szállít; führt' szava közelebbről nem jelöli meg, kivitelről vagy behozatalról van-e szó. A jegyzék írója ugyanis az *educit* 'kivisz' (halat, gabonát, viaszt) szót csak háromszor (I. h. 319, 322, 335), az *inducit* 'behoz', illetőleg *induxit* 'behozott' (lőweni, werderi és nürnbergi posztót, finom vásznat, darócposztót, vasat, kést, timsót, borkövet) szókat meg összesen csak ötször (I. h. 317, 319, 324, 336), különben mindig a *ducit* 'hoz; visz' vagy a *duxit* 'hozott; vitt' szót használja. Az 1483. és az 1486. évnél azonban külön feltünteteti a behozott árukat (posztó, darócposztó, finom és durva vászon, gyolcs, vas, kés, kulcs, szekerce, acél, timsó, kalap, kikészített állati bőr, viasz, bors, sáfrány stb.) és külön a kivitt (*exitus* 'kivitel' I. h. 319, 322) árukat (gabona, zab, viasz, méz, ökörbőr, liszt stb.). Az áruk és a kelezések összevetéséből megtudható, hogy egy-egy polgár mikor vitt ki és mikor hozott be árukat. Így például a fent említett Márton kalmár 1488. október 13-án *ducit castaneam*, október 15-én pedig *ducit pannum lodenn* (SoprOkl. II/4, 332). Mivel a darócposztó (*pannus lodenn*) csak a behozott áruk között szerepel, ebből következik, hogy Márton kalmár 1488. október 13-án gesztenyét *vitt ki*, két napra rá meg darócposztót hozott be. Ezért biztos, hogy a szelídgesztenyét már 1487-ben is kivitték Sopronból, azaz kereskedelmi, illetőleg élvezeti cikk volt. Mióta volt az s milyen mértékben, egyelőre pontosabban nem tudjuk. Mindenesetre érdekes, hogy a soproni tanács 1440. december 9-től 1441. március 12-ig élmezsi Erzsébet királynénak a városban tartózkodó udvartartását, de Moser Osvát polgármester igen részletes számadása gesztenyeről nem szól, pedig borókabogyó (*chranbitper*) kerül az udvarhölgyek asztalára (SoprOkl. II/3, 290). Buda városának jogkönyve, amely nem sokkal előbb készült ⁶⁷el, 154. artikulusában többek között felsorolja, hogy az ún. gyümölcsöskofák a budai piacon milyen gyümölcsöt árulhatnak: a borókabogyó itt is szerepel, de a gesztenye nem.²⁹¹ Nem fordul elő Zsigmond király 1425. évi februári soproni tartózkodásának és élmezésének költségeiről készült, töredékesen fennmaradt számadásában sem (I. h. II/2, 337–8), de tudjuk, hogy Pozsony városa 1419-ben Zsigmond ott-tartózkodásakor (febr. 5–márc. 5.) egy ízben gesztenyét (*chesten*) is küldött a király asztalára.³⁹² Ezek az adatok, ha szórványosak is, a fenti kérdésre nézve némi támpontot máris nyújthatnak.

Nem tudunk meg közelebbit a Sopronból kivitt szelídgesztenye mennyiségéről és áráról. Tanpeck Mihály, Osterberger Farkas és Márton kalmár 3–3 forint, Wiener Lőrinc 2 1/2 forint értékű gesztenyét visznek ki, amelyért 14–15 dénár, illetőleg 11 dénár harmincadvámot fizetnek. Összehasonlításként megemlíthetjük, hogy

például 40 köből zabnak vagy 48 köből árpának, illetőleg 20 köből rozsnak volt ennyi az értéke, illetőleg a harmincadvámja.

A Kovácsok utcájában lakó Tanpeck Mihály, akinek többek között Bánfalván malma is volt (Gb. 49)⁴⁽⁹³⁾, gesztenyén kívül 1486-ban és 1487-ben még lisztet vitt ki Sopronból (SoprOkl. II/4, 323, 326). Osterberger Farkasnak Szt. György utcai házában kívül ekkor még volt kertje a Halászkok utcájában, Weitengrund-, Höllersgrund- és Steiner-szőlője, továbbá szántóföldje, rétje és a mai Ógabonatéren halfiaztatója (SoprOkl. II/4, 318–30, 332–7. Wiener Gb. 50). A gesztenyén kívül egyszer 1489-ben még halat szállított ki a városból (SoprOkl. II/4, 333). Éppen halfiaztatója miatt állt hadilábon Márton kalmárral. Ennek szomszédos halfiaztatója már az Újteleki utcában volt, háza a Mészárosok utcájában, szőlője a Magerler-, a Tiefenweg-dűlőben és Meggyesen (Gb. 3, 28, 66, 70, 72, 76, 95–6, 195). A gesztenyén kívül mézzel, dióval, borkővel, viasszal, borssal, festékekkel, szurokkal, edényekkel, gyékénnyel, posztóval, vászonnal, vassal, ökrökkel és állati bőrökkel kereskedett (SoprOkl. II/4, 318–30, 332–7). Wiener Lőrincről meg ebből az időből csak azt tudjuk, hogy a negyedik fertályban lakik s 1489-ben 3 ökröt visz ki Sopronból (I. h. 404, 336).

Ezekből az adatokból nem derül ki, hogy az említett soproni polgárok vajon saját termésüket vitték-e ki vagy pedig másokét vásárolták-e össze. A felsorolt dűlőkben nem igen lehetett szelídgesztenyés, viszont az is igaz, hogy forrásaink e polgároknak nem minden ingatlanát említik. Csapody megállapítása szerint a szelídgesztenye Sopron határát ma dél felől Harkánál éri el: „Innen húzódik a Várisi-erdő felé, az Alsó- és Felső-Lövérekbe, Sörházdombra, Várhely alá, Kolostor-dombra, Alomhegyre, Páloserdőre, Sánchegyre. A sánchegy-i gesztenyések már Sopronbánfalvára vezetnek, majd még tovább, Ágfalva irányába.” A középkorban is lényegében ez a helyzet. A harkai határnak itt említett része 1389-től, Bánfalva 1296-tól, Ágfalva meg 1373-tól kezdve volt a város birtokában, mégis a szelídgesztenyével kapcsolatban a középkorban főleg a *Lewerberg*-dűlő és Bánfalva szerepel. Az előbbi azon a területen fekszik, amely Sopron várossá emelése (1277) előtt a soproni határőrszolgálatot ellátó királyi nyilazó lövészeknek, akkori elnevezéssel *lövőknek* vagy *lövéréknek* birtoka volt s mint ilyen – az ország határvidékein fekvő más ilyen rendeltetésű birtokokhoz hasonlóan – a *Lövő*, illetőleg a *Lövé* (rövid *ö*-vel!) nevet kapta.⁵⁽⁹⁴⁾ Ezt a területet IV. Béla (1235–1270), V. István (1270–1272) és végül 1277-ben IV. László csatolta a rajta levő település (falu) lakóival együtt Sopronhoz. A birtok nevét a Sopronba betelepülő németység átveszi és nyelvjárásának megfelelően alakítja. E nyelvjárásban minden ilyen helyzetű *ö*-hang helyén ekkor már *e*-hangot ejtenek, amely nyílt szótagban azután szabályosan megnyúlt.⁶⁽⁹⁵⁾ Így jött létre a nyelvjárásban ma is élő *lewe* ~ *lewer* ejtés. Az átvételt megkönnyítette, hogy a betelepülő németység nyelvében ⁶⁸élt egy *lewer* ‘domb’ szó, amely bajor nyelvjáróterületen, így Ausztriában is számos földrajzi névben megvan.⁷⁽⁹⁶⁾ A hallott magyar *Lövé* nevet könnyű volt egyeztetni ezzel a német szóval (népetimológia). Erre enged következtetni az így létrejött német dűlőnév első, 1390. évi adata is, amely a lövéri dombok aljában egymás mellett álló, együttesen másfél telkes házokról szól: „von anderthalben gehäwseyden untter den *lebaern* gelegen nebeneinander” (SoprOkl. I/1, 230),⁸⁽⁹⁷⁾ A XV. századtól a dűlő a *Lewerberg* nevet viseli (1423: *Leberperg* SoprOkl. II/1, 27) s forrásaink tanúsága szerint erdő, gesztenyés, szőlő, szántó és gyümölcsös volt benne. A Várisi-erdőt nem számították hozzá⁹⁽⁹⁸⁾, de hozzátartozott bizonyára a fent felsorolt gesztenyés terület egészen Bánfalváig.¹⁰⁽⁹⁹⁾ Így a mai Alsó- és Felsőlövérek¹¹⁽¹⁰⁰⁾, majd az ezután következő dombok¹²⁽¹⁰¹⁾, ezek azonosításához azonban a középkori adatok nem elégségesek. A *lewer* szó a soproni nyelvjárásban azóta csak ezeken az emelkedéseken található gyümölcsökertet jelenti, amelyhez lényeges elemként a gesztenyefa is hozzátartozik.¹³⁽¹⁰²⁾ Az itt művelt szőlőkről először 1423-ban hallunk, a szántóföldekről 1458-ban, az erdőről (*holcz*) 1468-ban, a rajta átmenő és Bánfalvára vezető országútról

1482-ben, a gyümölcsösökről 1538-ban.¹⁴⁽¹⁰³⁾

Gesztenyések forrásainkban először 1518-ban szerepelnek: Bläswetter Osvát pátricius (1489–1518) hagyatéka körül támadt perben 1518. augusztus 27-én az özvegy Katalin asszonyé lesz „ain *kestengarten* gelegen oben am waldt” haszonélvezetül, felerészben tulajdonául, másik felét pedig fia, Bläswetter János neukircheneri pap kapja meg (GedB. 181–2). Az özvegy másodszer Schwarzentaler Kristóf városi jegyzőhöz (1518–1544), utóbb bécsújhelyi polgárhoz ment feleségül s a gesztenyés egyik fele ezért van Katalin asszony halála (1520) után második férje nevében. A gesztenyés másik fele – nyilván az érvényben levő elővételi jog alapján – Schützner Pál (1521–1543) pátriciusé lesz, aki Bläswetter Osvát testvérének, Máténak a leányát vette el feleségül. Schützner Pál városi bírósága idején, 1528. december 21-én vetik alá kínvallatásnak az elfogott Pöschl Márkot, aki beismeri, hogy hatodmagával Schützner Páltól kétízben összesen közel két mérő gesztenyét, *bei II metzen kesten* lopott *bei nacht vnd tag* (SoprOkl. I/7, 340).¹⁵⁽¹⁰⁴⁾ Schützner Pál halála után, 1544. május 2-án fia, András, akkor már a csehországi Neuhaus polgára, eladja a maga bekerített gesztenyését (*khesstenpaumbgarten... mit rain vnd march vmbfangen*), amely mellett a felső végen az említett Schwarzentaler Kristóf, az alsó végen András testvérének, Rozinának ⁶⁹és János timár özvegyének a gesztenyése fekszik: mindezek a gesztenyések pedig *im Khesstenwallt* vannak (Gb. 270). Az itt említett János timár gesztenyéséről már 1530-ból tudunk, amikor szomszédja, Braun Kelemen a Szentlélek-kápolna Szent Péter és Pál oltárának javadalmától 45 bécsi dénárfont kölcsönt vesz fel és zálogul gesztenyését, *khestenpaungarten am Khestenwalld* köti le, amely János timaré és a mohácsi csatában elesett Sägrer János királyi familiáris még vitás gesztenyése között feküdt (Pb. 206). Ez a *Khestenwalld* véleményem szerint a 24 katasztrális hold nagyságú bánfalvi Gesztenyés, amely előkelőbb és hivatalos *Kastanienwald* elnevezését¹⁶⁽¹⁰⁵⁾ nem is olyan régen nyerhette, hiszen a *Kastanie* szó a németben aránylag új, V. századi átvétel és dél-német nyelvtérületen csak Luther Márton írásai révén vált ismertté.¹⁷⁽¹⁰⁶⁾ Ebben az esetben természetesen nem áll meg az a névmagyarozat, hogy a Gesztenyés „gesztenyével *beültetett* erdőrészt”¹⁸⁽¹⁰⁷⁾, mert itt őshonos erdővel van dolgunk. A bánfalvi Gesztenyésre tehát már 1518-tól kezdve van adatunk, ha a fent említett s Bánfalván malommal bíró Tanpeck Mihályra vonatkozó 1487. évi adat nem tartozik ide.

Ha a fenti 1488. évi adatokat nem tudjuk a soproni határban fekvő *Lewerberg*-dűlőhöz kötni, akkor az utóbbinak gesztenyéseire az első biztos adatunk 1535-ből való: Ölbeck Vid szabó, aki másodszer Eisen Zsigmond budai polgárnak leányát, Margitot vett el feleségül, augusztus 27-én Margit asszonynak többek között elmóringol 1/8 *Leberperg*-szőlőt és egy gesztenyést: *aines khesstenwallts im Leberperg*, amely Murr János földje és egy közút (*ain freie straß*) között fekszik (Gb. 196). Ugyancsak második feleségének móringolta el gyümölcsösét Kolbenhofer Máté soproni polgár, amiről 1540. május 21-én kelt végrendeletében emlékezik meg: „Ich hab auch merernennter meiner lieben hausfrawen vermorgengabt mein paumbgärtl im Leberperg, darin *khessten* vnd annder paumb steen” (SoprOkl. II/2, 132). 1541. szeptember 10-én kelt végrendeletében pedig Raidl Mihály soproni polgár, a városplébános testvére feleségének többek között visszaadja a házassági szerződésben annak idején a férjnek lekötött gesztenyést a mellette levő szőlővel együtt: „ain thail weingarten samt ainem *khestenpängertlen im Leberberig*” (I. n. 163).

A Csapodtól is idézett 1540. évi adat végül a Váris-hegy gesztenyéseire vonatkozó legrégebb feljegyzést tartalmazza.¹⁹⁽¹⁰⁸⁾ Ezzel teljessé válik a kép, amit Sopron középkori gesztenyéseiről rajzolhatunk.

Az itt előadottakból a soproni határ középkori tótenetének egy fejezete bontakozott ki. A soproni szelídgesztenye gazdaságtörténeti vonatkozása;²⁰⁽¹⁰⁹⁾ az újkori adatok összegyűjtését is szükségessé teszik. Az újkori adatokból még sok részletkérdés megoldását várhatjuk. Csapody például – helyesen – rámutat

arra, hogy a soproni szelídgesztenye a lajtamészköves Szárhalmi- és Dudlesz-erdővel szemben a gneisz- és csillámpalás alapkőzetű s fent tárgyalt területet részesíti előnyben, amely a noriciumi flórajárás peremén helyezkedik el. Az 1786/1787. évi soproni telekkönyv azonban éppen a laitaicumi flórajárás területén, a Szárhalmi-erdő szomszédságában levő Kronberg-dűlőben említ gesztenyést: *Kesten Baumgarten in Kronberg*.

Ez a ma 0,48 hektár kiterjedésű gesztenyés [70](#)azonban – Csapody István szíves közlése szerint – a benne levő almafák és szilvafák, valamint vasas anyag-, illetőleg kavicsos talaja miatt telepített lehet. Érdemes volna kideríteni, ki és mikor telepítette ezt a gesztenyést. Ezzel a soproni gyümölcstermesztés történetének eddig teljesen ismeretlen részletére derülhetne fény. E tekintetben Thirring Gusztáv kítűnő könyve [21\(110\)](#) jó kiindulópontul szolgálhat.

1960. XIV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Mollay, Karl: Zur Geschichte der Ödenburger Edelkastanienwälder.

Mollay, Karl: Zur *Geschichte der Ödenburger Edelkastanienwälder*.

Im Anschluß an den lehreichen Artikel von Stefan Csapody über die Edelkastanienwälder in der Umgebung von Ödenburg (Ödenburger Rundschau XIII, 238–56) deutet der Verf. die Angaben, die wir über die Ödenburger Edelkastanienwälder bis zu den 1540-er Jahren kennen. Diese Angaben runden sich zu einem Kapitel aus der mittelalterlichen Geschichte der Ödenburger Gemarkung ab.

1960. XIV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Dömötör Ákos: A nagycenki pimbortánc

Dömötör Ákos: A nagycenki pimbortánc

Bene István a SSz 1959. évf. 175. lapján ismerteti a nagycenki lakodalom egyik érdekes részletét: a pimbor kikérését. Bene nem írja le a szokást teljes egészében, csupán utal a kikérés menetére, de magát a részben verses mondókát pontosan közli. Mivel Nagycenken 1958. augusztusában lakodalmi szokásokat gyűjtöttem, Bene közléseit néhány részlettel tudom kiegészíteni Süte Imréné 88 éves, Fekete Istvánné, Völgyes Mihályné 64 éves és Rex Jánosné 62 éves paraszttasszonyok közlései alapján.

Nagycenken a pimbor kikérés ma is a lakodalom egyik színes, fontos és érdekes mozzanata. A lakodalmas háznál addig nem vacsoráznak, míg a pimbor ki nem kéri azokat a legényeket, akik a vőlegény barátai, de a vőlegény nem hívhatta meg a lakodalomra őket, mert nem tartoznak a rokonsághoz vagy közeli ismerősökhöz, vagy azért, mert vagyoni helyzete már nem engedett meg több vendéget. A pimborosoknak a vacsora kezdete előtt joguk van elmenni a lakodalmas házhoz és néhány táncot eljáráni a menyasszonnyal és a koszorúslányokkal. A pimborosok ezért ajándékot is kapnak.

A pimborosok vezetője a legügyesebb legény, a pimbor kikérő, aki a verses köszöntőt hibátlanul el tudja mondani és rögtönözni is tud a násznagy csípkelődő megjegyzéseire. Amikor a pimborosok hangosan kurjongatva megérkeznek a lakodalmas házhoz, erőteljesen kopognak, hogy figyeljenek rájuk, majd az engedély megadása után belépnek az udvarra. Manapság csupán kézzel kopognak, de valamikor nemegy olyan legény volt, aki hasábfával verte meg az ajtót. A pimborosok vezetője nemzeti színű szalaggal

átkötött botot tart a kezében.

A pimborkikérő hangos köszöntését a násznagy a házból fogadja, majd a lakodalmas néppel együtt kijön az udvarra, hol ekkorra a pimborosok karéjban állnak. Ekkor a pimborkikérő versben elmondja a pimborosok kívánságát (Bene pontosan leírta), mire a cigányok rázendítenek arra a nótára, amely így kezdődik: „Eljött a nagycenki legénység apraja és nagyja...” Ezalatt a násznagy átadja a pimbort, mely tulajdonképpen egy szép lakodalmi kalinkó, melynek a közepére egy egészben sült kakas van téve. Régebben a pimborosok egy üveg bort is kaptak fejenként, újabban azonban pimborpénzt kapnak a bor helyett, ami rendszerint 100–200–300 Ft.

Ekkor a pimborkikérő egy fiatalabb legénykének adja oda a pimbort és beáll a pimbortáncosok közé. Ő táncol a pimborosok közül először a menyasszonnyal. A pimbortánc 5–7 táncot jelent. Ha lejár 71a pimbortánc, a vőlegény és a lakodalmas nép figyelmezteti a pimborosokat, mire azok illendően elvonulnak a kocsmába, hol nagy versengés közepette kés és villa nélkül fogyasztják el a sült kakast, meg a kalinkót. Aki ügyes, annak jut a kakasból elég, a lassúbb mozgásúnak csupán kalinkó marad. Utána áldomást isznak abból a pénzből, amit a vőlegény násznagyától kaptak.

Egy lakodalmi kalinkó általában 1–2 kg fehér lisztből, 1/4–1/2 kg cukorból, 2–4 dkg élesztőből és 15–30 dkg vajból készített, meleg tejjel melencében dagasztott és kelesztett kalácstésztából készül. A gyúródeszkára öntött, megkelt tésztából 3–4 hosszú ágat sodornak, ezeket ügyesen összefonják „copfliba”, mint a haját, és az egészet karikába hajtják. A fonatok a sütés után egyberagadnak, csupán a közepén marad egy nem nagyon nagy lyuk: éppen befér a sült kakas, melyet rozmaringágakkal díszítenek fel. Az egész kalinkót egy sima, sodort, vékonyabb tésztazállal kerítik be. A cenkiek a kalinkó fonataira ún. rózsákat is ragasztanak; ezek lapos, sodort, kerek tészta darabok, amelyeknek a szélét csipkésre vagdoszák. Egymásra több-kevesebb rózsalapot is helyeznek, hogy a rózsa kisütés után szépen és telten kinyíljen. A kalinkót a kemence fenekén szokták kisütöni, nem tepsiben.

A 90-es években, a századforduló körül a pimborkalinkót egy nagy boros kulacs szájára húzták, színes szalagokkal rákötötték, a közepére tették a rozmaringágak közé a sült kakast, úgy adták át a pimborkikérőknek. Ma csupán a kalinkót és a kakast adják át természetben. A *pimbor* szó Nagycenken manapság magát az ajándékot jelenti; nem is gondolnak arra – a borral való kapcsolatára –, hogy valamikor a szónak *pintbor*, *pintesbor* alakja, s „kimért bor, korcsmai bor, folyó bor” jelentése volt. (Vö. SSz 1959. évf. 171. l. 22. jegyzet és 262. l.)

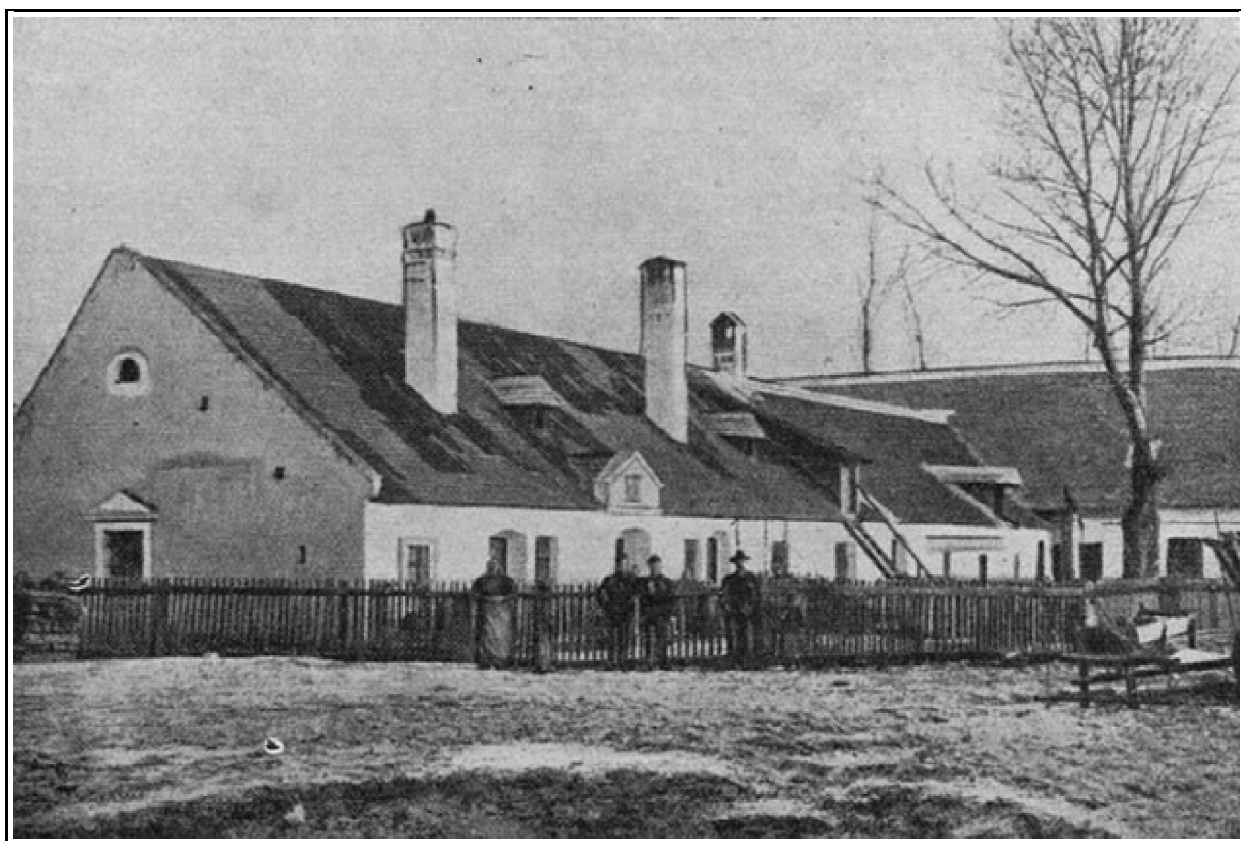
Minden nyom arra mutat, hogy ez a szokás régebben tulajdonképpen két külön mozzanatból állt, s a Rábaköz, sőt Nyugat-Magyarország területén általános legénycéh szertartásaiból került a lakodalmi szokások közé. Kiss Lajos nemeskéri szolgabíró járása területén 1847. december 31-i kurrensében elrendeli, hogy „nincs helye a helységekből házasság útján kiviendő lányok miatt a vőlegényektől *pintbor* vagy egyéb fizetés kívánásának, úgy szinte azt, hogy lakodalmas háznál egyet táncolhassanak...” (Csenár János: Ősze János Kurrens könyve. SSz 1959. évf. 260. l.) A nagycenki pimbortánc lakodalmakban ma is élő érdekes szokása azonban azt mutatja, hogy a *pintborváltság* és a (*hivatlan*) *legények tánca* céhszokásból lakodalmi-családi szertartássá alakult, mely a vőlegény cimboráitól és a legénykedéstől való búcsút fejezi ki azokkal a jelképes tevékenységekkel, amelyek valamikor a legénycéhből való kiválásnak az egész falusi közösség által való jog elismerését jelentették. (Vö. Iváncsics Nándor: Legénycéh nyomai egy petőházi népszokásban. SSz 1959. évf. 169–174. l.)

Csatkai Endre: Korai újsághírek Liszt Ferencről 1840 előtt

Mikor 1828-ban Liszt Ádám és fia, Ferenc útlevele lejárt, a helytartótanács Sopron megyét hivatalosan felszólította, tegyen jelentést, hazatértek-e apa és fiú. A megye kiadta a kérdést Kulcsár István szolgabírónak, aki jelentette, hogy „a közhírek” szerint az apa külföldön meghalt, a feleségének és fiának „mostani Holléte nem tudatik.” A megye tehát – egy évvel a kérdés elhangzása után – értesítette a helytartótanácsot: „semmi bizonyos nem tudatik.”¹⁽¹¹¹⁾

Igaz, hogy senki sem próféta a hazájában, de akkoriban már Lisztet világhírré emelte művészete, mégis a látszat szerint nem tudtak róla Magyarországon. Az 72alábbiakban néhány újságközleménnyel kívánjuk bizonyítani, hogy igenis 1838-ig is, amikor Liszt maga is nagy érdeklődéssel fordult a hazai események felé, és utána kiépült holtig tartó nagy vonzalma hazánk iránt, egy-egy híradás felhívta a figyelmet a külföldön diadalt-diadalra halmozó művészre.

1820-ban játszott először Liszt Sopronban, mint kilencéves csodagyermek, majd Pozsonyban, és 1823-ban mutatkozott be Pesten. Erről a hangversenyről (a Hét választó fejedelem szállóban, a Váci utcában) a Haza és külföldi tudósítások című lap két száma is megemlékezik, továbbá a Vereinigte Ofner-Pesther Zeitung is ír róla.²⁽¹¹²⁾ Egy adalék azonban elsikkadt eddig a kutatók szeme elől; ugyanis a Tudományos Gyűjtemény c. havi folyóirat a mondott év nyolcadik füzetében a 122. lapon a Jelenségek című rovatban egy második bemutatkozásról közöl hírt:

Liszt Ferenc doborjáni szülőháza

„Azon Sopron Vármegyei tizenegy esztendő Ifjatskáról *Liszt Ferentzről*, a kit mint ritka tehetségű Fortepiáno játszót a Magyar Ország Ujságok érdeme szerént megditsértek, T. T. P. Reinthaller még e következőt jelenti: „Május 19kén 1823 egy estvéli multságban számos jó Barátok körében (a hol a Redactor maga is jelen volt) eljátszotta a jeles Fortepiano játszó Liszt Ferentz, nem tsak a maga tulajdon fantáziáját a legnagyobb könnyüséggel és készséggel, hanem a Musika esmérők legnagyobb bámulására Weber C. M. Momento Capricciosoját is op. 12 prestissimo tempóban a papirosról le olvasta, azután játszotta az Ifju művész Reinthaller Variatiójit G ből, mellyekből a themát két Variatioval együtt az előjegyzett hang nembben, a többit pedig az Adagioval és Codával Fisbe általtéve a szónak tökéletes értelmében eljátszotta. Ezen víg estvéli multságot befejezte az esmeretes Rákotzi marsával, és Csermáknak Lavottának és Biharinak Mohaupt Ágoston által kiadott Magyarjaival bele kevervén a maga kellemetes Fantáziáját, mindnyájoknak tökéletes bámulására.” Mi ezen örvendetes jelentést azon szíves kívánással fejezzük be, hogy az Ifju művész magát akár mint ditsértetik is soha el ne bizza, hanem a valódi Geniehez illő szerénységgel napról napra nagyobb tökéletességre törekedjék, ⁷³hogy a külföldön is Hazájának betsületére lehessen.” A cikket Th betűvel a szerkesztő, Thaisz András jelezte.

A Tudományos Gyűjtemény a rákövetkező évben, 1824-ben is megemlékezik Lisztről. Úgy látszik, azért figyelemmel kísérték a külföldi lapokat nálunk. „Mi a pedantizmus” című cikk a 12. kötetben a 69. lapon ezeket írja: „Az Afrikaiak... a prücsök fülsértegető lármáját is kellemes és andalító muzsikának tartják, a mellynél szeretnek elaludni. Olly elragadtatással halgatják ők a prücsök-zörgést, mint Europa nagyobb városaiban a hires Catalanit, Londonban Miss Wilsont, legujabban pedig a remek elméjü Liszt hazánkfiját,

kit a Londoni Ujság-levelek párnélkülvaló nevezettel tiszteletnek.” Csillag alatt olvashatjuk: „L. Magyar Kurir 1824. I. Félést. 404. lap. Nincs-é méltó okunk nekünk Magyaroknak örvideni, midőn Liszt Párisban és Londonban, Ferenczy³⁽¹¹³⁾ pedig Rómában mutogatják, mit tehet a magyar elme?”

Ha Sopronban és Sopron megyében, ahol Liszt első szárnybontogatását láthatták, valaki nem a hivatalos közegek útján akart volna a fiatal művész további sorsáról érdeklődni, akkor a Tudományos Gyűjtemény 1829-es évfolyamában található adatokat. Akkoriban Sopronhorpácson élt Mátray Gábor, neves zenetörténészünk, még Rothkrepf néven és a folyóiratban értékes adatközlést kezdett a magyar zene múltjáról és jelenéről. A harmadik szám 75. lapján olvasható: „Liszt Ferenc, mintegy 15 esztendő, s már nagy Compos, és Klavirista; egy pár esztendő előtt, minekutánna Pesten, Pozsonban, Bétsben híres Concerteket adott, Párisba s Londonba utazott. Párisban 1825. Oct. 17-én adatott első Operája e tzim alatt Don Sancho, ou le chateau d’amour.” Mátray 1830-ban a folyóirat negyedik kötetében kiegészítő jegyzetet hoz a „külföldre szakadtak”-ról: „Liszt Fer. született Sopron vármegyében Rajdingon, hol atya Esterházy Hertzeg uradalmi Tisztje, nagyattya ugyan Sopron Vármegyében Sz. Györgyön oskola mester:⁴⁽¹¹⁴⁾ később Hertzegi uradalmi tiszt s Magyar volt.⁵⁽¹¹⁵⁾ Ferentz már 11. esztendő korában Bétsben 1823. játszott, s hogy Bétsben magát tökéletesíttse és külföldre mehessen, tsak némelly Magyar Fő urak adakozásából eshetett. Atya ki későbbben vele utazott 1827. Aug. utolján megholt Frantziaországban a tenger mellett Boulogneban mintegy 50-dik esztendejében.⁶⁽¹¹⁶⁾ Wiener Theater Zeit. 1828. Nr. 8.”

Végre a Tudományos Gyűjtemény 1831-es évfolyamának első kötetében is van ugyan említés Lisztről, de itt már úgy tetszik, a feledés homálya megkörnyékezte, nevét nem írják helyesen. A cikk címe: „A Felső Magyar Országi Musikai Egyesületnek meg ismertetése”, írója Ujfalussy Mihály, ennek az egyesületnek szatmári tagja. Műkedvelő hegedűs Lisz János szatmári kirurgus ebben a zenekarban, elnöke Fáy István, aki később Sopronban 1846-os hangversenye alkalmával beszéddel köszöntötte Lisztet, idősebb korában felváltva élt Sopronban, lányánál Meskónénál és Fülesen. Erről a kirurgusról írja a cikk a 115. lapon: „attyafia ama Párisban elhiresedett ifju Lisznek.”

1960. XIV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Ambrus Béla–Kupa Mihály: Sopron megye papírszükségpénzei

74 Ambrus Béla–Kupa Mihály: Sopron megye papírszükségpénzei

Sopron megyében¹⁽¹¹⁷⁾ csak 1916-ban jelentek meg az első papírszükségpénzek, ezek is csak a megyébe telepített hadifoglytábor kiadványai. Magánszükségpénzek kiadásáról sem ezelőtt, sem azóta nincsen tudomásunk. Ezt a jelenséget a jegy kibocsátó bank közelségével, illetőleg a megfelelő mennyiségű és minőségű pénzellátottsággal lehet magyarázni.

A csaknem kizárólag orosz legénységi állományú hadifoglyok részére felállított sopronnyéki hadifoglytábor az egyetlen papírszükségpénzt kibocsátó hely az egész megyében.

Az első világháború alatt kiadott valamennyi hadifoglytábori pénz a Nemzetközi Vöröskereszt Szervezet Stockholmba összehívott konferenciájának köszönheti létét. 1916-ban ugyanis valamennyi hadviselő fél – kiegészítendő az 1906. évi genfi, valamint az 1899. évi első és 1907. évi második hágai konferencia hadifoglyokra vonatkozó intézkedéseit – megegyezett abban, hogy a hadifoglyok jóléti intézményeket alapíthatnak és ezeket az intézményeket – megfelelő ellenőrzés mellett – maguk igazgathatják. Ezek a jóléti intézmények jogot kaptak arra is, hogy saját belső használatukra szükségpénzeket bocsássanak ki,

amennyiben a fogolytartó állam ilyenekkel nem látja el a hadifogolytáborokat. Oroszország kivételével valamennyi hadifogolytartó állam maga látta el a hadifogolytáborokat belső használatra alkalmas szükségpénzekkel.

Így keletkezett Sopronnyéken is az 1916. június 16-i keltezéssel ellátott 2, 10, 20 filléres, 1, 2, 10, 20 és 50 koronás címletekből álló szükségpénzsorozat.

Ezt a sorozatot is, mint a legtöbb magyarországi hadifogolytáborpénzt, a budapesti „Globus” Nyomdai Műintézet remekelte. Minden kétséget kizáróan megállapíthatjuk – és ezt a nemzetközi szakkörök is elismerik –, hogy a magyarországi első világháborús hadifogolytáborpénzek minden tekintetben a legjobban sikerült és legszebb ilyen nemű papírszükségpénzek.

A sorozat egyes címletei álló téglalap alakban – kivéve az 50 koronást –, többszínű kétoldalas offset nyomással készültek. A szükségpénz egyik oldalán magyar, másik oldalán német szöveg van.

A fekvő téglalap alakban készült 50 koronás szövege a következő:

„50/Cs. ÉS K. HADIFOGOLY-TÁBOR SOPRONNYÉK / ÖTVEN KORONA / EZ ÖSSZEG EGY RÉSZÉT KÉPEZI A HADIFOGLYOK RÉSZÉRŐL / A TÁBORPARANCSNOKSÁGNÁL LETÉTBE HELYEZETT VAGYONNAK. / SOPRONNYÉK, 1916. JUNIUS 16. / Hirschler Oblt. PÉNZTÁRBIZOTTSÁGI TAG. Pirkner Obst TÁBORPARANCSNOK. Lukcsics LETÉTKEZELŐ.” (Valamennyi facsimile aláírás.)

A szükségpénz felső szegélyén a következő figyelmeztetések olvashatók:

„CSAKIS A FOGOLYTÁBORBAN ÉRVÉNYES” és „A TÁBORI PÉNZEK UTÁNZÁSA HADBÍRÓSÁGILAG BÜNTETTETIK.”

Mindkét oldal színezése és mintázata megegyezik; a pénzdarab alsó szegélye felett van elhelyezve az 1916-ban rendszeresített ún. közös kis címer.

„50/K. u. K. KRIEGSGEFANGENENLAGER / SOPRONNYÉK / FÜNFZIG KRONEN / DIESER BETRAG IST EIN ANTEIL DES BEIM LAGERKOMMANDO / ERLIEGENDEN GUTHABENS DER KRIEGSGEFANGENEN. / SOPRONNYÉK, JUNI 1916. / Hirschler Oblt. KASSAKOMM. MITGLIED. Pirkner Obst. LAGER KOMMANDANT. Lukcsics DEPOSITEN VERWALTER.” (Valamennyi facsimile aláírás.)

A német szövegű oldalon is a felső szegélyen vannak elhelyezve a következő figyelmeztetések „GILTIG NUR INNERHALB DES KRIEGSGEFANGENENLAGERS” és „DIE NACHMACHUNG DER LAGERGELDER WIRD KRIEGSGESETZLICH BESTRAFT.” A sorozat- (SERIE) és sorszámozás (No) is a német oldalon van elhelyezve.

Mindkét oldalán „GLOBUS” BUDAPEST olvasható a jobb alsó sarokban.

Az 50 koronás fehér papíron barna keretben 76-es középdíszítéssel, világoskék alapnyomással és fekete nyomással készült. Keretmérete 135 × 89, teljes mérete 144 × 97 mm.

75A sopronnyéki hadifogolytábor szükségpénz-sorozata.
Az 50 K-ás hátlap

Az értékjelzésen kívül valamennyi címlet szövegezése azonos, természetesen más tördelésben, mert a többi címlet álló téglalap alakban készült.

Az összes többi címleten csak két aláírás (facsimile) szerepel és az aláírók egyike sem azonos az 50 koronás pénzjegy aláíróival. Nevezetesen táborparancsnokként Niemeček Gral és pénztárbizottsági tagként Fischer Oblt neve olvasható.

A 20 koronás fehér papíron középkék keretben és középdíszítéssel, világosbarna alapnyomással és fekete nyomással készült. Keretmérete 84×148 , teljes mérete 90×150 mm.

A 10 koronás fehér papíron sárgásbarna keretben és középdíszítéssel, világoszöld alapnyomással és fekete

nyomással készült. Keretmérete 76 × 128, teljes mérete 80 × 135 mm.

A 2 koronás fehér papíron szürke keretben és középdíszítéssel, szürkészöld alapnyomással és fekete nyomással készült. Keretmérete 63 × 108, teljes mérete 68 × 113 mm.

Az 1 koronás fehér papíron lila keretben és középdíszítéssel, világoszöld alapnyomással és fekete nyomással készült. Keretmérete 63 × 108, teljes mérete 68 × 113 mm.

A 20 filléres fehér papíron zöld keretben és középdíszítéssel, világosbarna alapnyomással és fekete nyomással készült. Keretmérete 57 × 98 mm, teljes mérete 64 × 102 mm.

A 10 filléres fehér papíron téglavörös keretben és középdíszítéssel, sárgásbarna alapnyomással és fekete nyomással készült. Keretmérete 52 × 82, teljes mérete 60 × 90 mm.

A Hangya Fogyasztási Szövetkezet visszaváltó jegye az 1920-as évekből

A 2 filléres, hadifogolytábori használatra fehér papíron világosbarna keretben és középdíszítéssel, szürkéslila alapnyomással és középkék nyomással; hadsegélyező célokra pedig fehér papíron téglavörös keretben és közé díszítéssel, világoszöld alapnyomással és fekete nyomással készült. Mindkettő keretmérete 55 × 68, teljes mérete pedig 60 × 73 mm.

Az imént említettük már, hogy ezeket a pénzdarabokat a sopronnyéki hadifogolytábor használatára készítették ugyan, de a hadiözvegyek, hadiárva és hadirokkantak segélyezésére, gyűjtőknek és mindenkinek, aki megvette – eladták. Hogy a nem rendeltetésszerű használatra forgalomba [77](#)hozott pénzdarabok megkülönböztethetők legyenek a hadifogolytáborban használtaktól, és így visszaélés ne történhessék, az ilyen hadsegélyező célokra eladott pénzjegyeket a sorozatszámuknál „MS” (Museum-Serie

vagy Münzen-Sammler) jelzéssel látták el.

Érdekessége e sorozatnak az, hogy csupán a már egyenesen gyűjtői célokra készült 2 filléres pénzjegyet látták el a „MS” jelzéssel, más sopronnyéki MS jelzésű címlet ezideig nem került elő, pedig biztos tudomásunk van²⁽¹¹⁸⁾ arról, hogy ezeket a pénzdarabokat is árusították hadsegélyező célokra.

Valószínűen ez a hiányosság, illetve megszüntetésére való törekvés eredményezte azt, hogy a fogolytábori használatra készült arabs sorozatszámú pénzjegyeket „KRIEGSGEFANGENENLAGER / SOPRONNYÉK / DEPOSITENVERWALTUNG” szövegű szárazbélyegzővel, illetőleg a táborparancsnokság címeres körbélyegzőjével kellett megkülönböztetésül ellátni.

Végezetül meg kell még említenünk, hogy római sorozatszámú 1 és 2 koronás hadifogolytábori pénzeket is ismerünk, amelyek egy része kerek lyukkal, az arabs sorozatszámúak egy része pedig egy, illetőleg két lyukkal van ellátva. Azt hisszük, hogy nem csalódunk, hogyha arra gondolunk, hogy ezeket a pénzjegyeket gyűjtői célokra akarták annak idején forgalomba hozni, de mivel a gyűjtők vonakodtak a nem ép példányokat átvenni, így kerülhetett sor a fogolytábori pénzdaraboknak a már ismertetett módon való megkülönböztető megjelölésére.

Meg kell még említeni a szükségpénz igen tág fogalomkörébe helyezhető Hangya Fogyasztási Szövetkezetnek az 50, 100, 500, 1000, 10 000 és 20 000 K-ás címletű (120 × 75 mm) visszaváltó jegyeit. Az ország összes Hangya Fogyasztási Szövetkezet üzleteiben használták és a helyi gumibélyegzővel látták el. A Hangya a saját üzletkörének bővítését célzó értékjegyeit áru ellenében beváltotta, tehát érték, pénzjegy szerepét játszotta. Csornáról 1000 K-ás és Fertőendréről 50 és 500 K-ás címlet ismeretes. Minden bizonnyal a többi érték is forgalomban lehetett, de ezeket még nem ismerjük.

1960. XIV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Kubinszky Mihály: Egy helytörténeti tanulság

Kubinszky Mihály: Egy helytörténeti tanulság

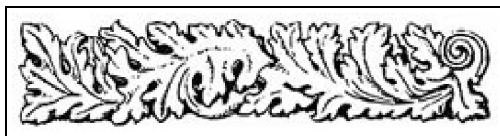
Sopron város fejlődése már korábban megtorpant, mint az első világháborút követő területi változások bekövetkeztek, melyek a város határszéli helyzetét kialakították. Sokan a fejlődés megakadásának egyik okát a Baubank bukásában jelölik meg. Ez azonban nem lehetett a döntő tényező, mert ha Sopron városában beruházások, ipartelepítések, építkezések jövedelmező vállalkozásokat jelentettek volna, akkor bizonyára azonnal jelentkezett volna a Baubank helyett egy másik tőkecsoport, főleg miután ez a bankcsőd a századforduló utáni évekre, az első világháború előkészítésének konjunktúrájára esett. A megtorpanás – mely a XIX. sz. végétől, ill. a századfordulótól érezteti hatását – okát más eseményben, körülményben kell keresnünk. A közlekedési hálózatban elfoglalt helyzet már évezredek óta befolyásolta a települések fejlődését, a tizenkilencedik század óta e téren a döntő szó a vasútépítés volt. Noha a XIX. sz. helytörténetének feldolgozása még távolról sem befejezett, mégis valószínűsíthető, hogy Sopron város a vasútépítéseknel került abba a kedvezőtlen helyzetbe, mely további sorsát lényegesen befolyásolta. Budapest és Bécs között a legfontosabb vasúti összeköttetés Pozsonyon át haladt. A teljes egészében csak 1885-ben megnyílt, akkor még másodrendű ⁷⁸jelentőségű győri vonal is elkerülte városunkat. Sopron és Pozsony között az összeköttetés csak később valósult meg (1897), és a nagy kerülőkön haladó szárnyvonal alig elégítette ki a gazdasági fellendülés szempontjából hozzáfűzött reményeket. A legfontosabb Sopront érintő Déli Vasútvonal jelentősége Adria–Bécs viszonylatban messze a semmeringi vonal mögött maradt.

Sopron tehát a vasútépítések során Pozsony, Győr és Szombathely mellett kisebb jelentőségű vasúti gócpont lett, s ez a körülmény főleg a XX. sz. első felében a fejlődést gátló, kedvezőtlen helyzetbe hozta a várost.

A XX. században a gépjárműközlekedés rohamos fejlődése következtében a vasúti forgalom mellett már az úthálózatban elfoglalt pozíció is megint döntő fontosságú lesz, Magyarországon szükségszerűen a nagy útépitések korszakának kezdetén állunk, amint ez a második ötéves terv úthálózat- és gépkocsiforgalom-fejlesztésre vonatkozó tételeiből is kiviláglik. Nemzetközi bizottságok nagy vonalakban már kijelölték azokat az útvonalakat, melyek korszerű, széles, egy- vagy kétforgalmi sávós betonutakkal az európai átmenő forgalmat lesznek hivatottak lebonyolítani. Magyarországot többek között az E 5 jelű London–Bécs–Isztambul útvonal érinti, mely a tervek szerint Győr–Sopron megyénél lép be az országba, s Budapestet érintve Szeged körül halad tovább Belgrád felé. Szó esett ezenkívül egy kisebb jelentőségű nemzetközi útról is, mely észak-déli irányú, s a Dunántúlt a Balaton érintésével szelne át.

Az E 5 jelű út pontos nyomvonala ma még nincs eldöntve. Általános jellegű térképek tervezett nyomvonalát nagyjából a hegyeshalmi vasútvonallal azonosítják. Ha viszont az út Sopronnál lépne be az országba és innen vezetne Győrön, Tatabányán át Budapestre, akkor Bécs–Budapest szakasza ugyan kb. 40 km-el meghosszabbodnék, ezzel szemben már jelenlegi számítások szerint is Sopron és Győr között közel 100 000 lakossal több kerülne közvetlen közelébe, vonzásterületébe, a hegyeshalmi vonalvezetéssel szemben. Tekintettel arra, hogy a Bécs–Sopron–Győr vonalvezetés Ausztriában Eisenstadt tartományi székhelyet érinthené, és a Fertő sűrűn lakott nyugati partvidékét is bekapcsolná, a külföld bizonyára nem emelne kifogást a kerülővel szemben, különös tekintettel arra, hogy ez Bécs és Sopron között az említett balatoni útvonal külön vonalvezetését takarítaná meg. Ha még kiemeljük azt, hogy a népgazdaságnak kulturális, idegenforgalmi és nem utolsó sorban a fejlett soproni és Sopron környéki iparra való tekintettel gazdaságilag is jelentős érdekei fűződnenek egy ilyen irányú vonalvezetéshez, akkor reálisnak és indokoltnak látszik a soproni társadalom erőfeszítése, mely az *E 5 jelű európai útvonal közeli években kiépítésre kerülő Bécs–Győr szakaszának nyomvonalát Sopron érintésével kéri kijelölni*. Egy a MTESZ-ben megrendezett ankéton ezt a gondolatot felvették és azt a Városi Tanács magáévá tette.

A helytörténet tanulságai gyakran használhatók fel a jövő alakításánál. Sopron város a kapitalizmus múlt század végi szakaszában a vasútvonalhálózat kiépülése során igen hátrányos helyzetbe került. Most – közel egy évszázaddal később – a gépjárműforgalom részére épülő korszerű és nemzetközileg is jelentős útvonalak építése során olyan alkalom, lehetőség nyílik meg, melynek kiaknázása a város és a megye érdekeit egyaránt szolgálná. Nem tartozhatik a helytörténetírás feladatkörébe, hogy műszaki részletekbe és gazdasági számításokba bocsátkozzék, ez a szakirodalom feladata. Jelen közlemény csak a gondolat szélesebb körű felvetését és ismertetését kívánta szolgálni.

1960. XIV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Tilkovszky Lóránt: A „Boozi borüzéri részvényes társaság”

79 Tilkovszky Lóránt: A „Boozi borüzéri részvényes társaság”

A napóleoni háborúk időszakának konjunkturális viszonyai közt Széchényi Ferenc gazdálkodásában is igen jelentékeny szerepet kaptak a különböző spekulatív vállalkozások. Gabonát, gyapjút, bort vásárolt össze óriási mennyiségben a kistermelőktől, hogy kedvező időpontban nagy haszonnal dobhassa piacra.

A legnagyobb haszonnal a borspekuláció kecsegtetett, mert a bor ára állandóan és számottevően emelkedett. Érdekes volt tehát a vállalkozást újabb és újabb tőkebefektetéssel egyre szélesebb alapokra helyezni. Széchényi Ferencnek 1810-ben 6408 váltóforintja fektült a borüzletben. 1814-re már ennek több mint ötszörösét fektette be. 1819-ben érte el tőkebefektetése a legmagasabb szintet, a 38 000 váltóforintot. (Ebbe még nincs beleszámítva a hordók 6000 váltóforintnyi értéke.)

De ezzel nem elégedett meg. A rokonság köréből igyekezett a vállalkozáshoz társakat szerezni, akik a borüzletben fekvő tőkét a magukéival is növelnék. Mindenekelőtt testvérhúgát, özvegy Desfoursné Széchényi Borbálát szólította fel részvételre, aki 1811 és 1818 között összesen 15 664 váltóforint tőkebefektetéssel járult az üzlethez. Példáját a Desfours-család számos tagja követte, s a legidősebb Széchényi-fiúnak, Lajosnak felesége, Clam-Gallas Alojzia is hozzáadta a maga 18 000 forintját. Így a 20-as évek elejére már összesen 122 600 váltóforint fektült ebben a „kereskedési intézet”-ben.^{*(119)}

A részvényes üzlettársak befektetett tőkéjük után évi 6 %-os kamatot, és a nyereségből osztalékot kaptak. A nyerség egy részéből „kölsönző pénztárt” létesítettek, amelyből 6 %-os kamatra rendszeresen kölcsönöztek. 1826–27-ben a súlyos adósságokkal küzdő Széchényi István ezt a hitelforrást is igénybevette, összesen 3344 ezüst forint erejéig.

A „borüzéri társaság” ügyvitelének irányítását Széchényi Ferenc kizárólagos joggal fenntartotta magának. A társaság inspektora Pilát Frigyes, jegyzője Fürst Károly volt. A Társaság nagy felvásárlói hálózattal dolgozott. Évente sokszáz akó siklósi, villányi, cserkúti, zákányi, szekszárdi bort fuvaroztattak fel bérben Bozra, a Fertő melletti kis zsellérfaluba, ahol „a speculatioira kirendelt pintzék” voltak. A cenki, csokonyai, marcali Széchényi-uradalmak saját majorátusi, hegyvám- és dézsmaborai is a „spekulációba” adattak. A Társaság üzletfelei elsősorban cseh- és morvaországi, valamint sziléziai kereskedők voltak; de természetesen bécsi és soproni kereskedőkkel is kapcsolatban állott.

A bozi borspekuláció fénykora 1814–1816-ban volt. Széchényi Ferencnek például 1816-ban 24 972 váltóforint nyeresége volt 32 241 váltóforint tőkéje után! A következő évtől kezdve azonban a nyereség rohamosan csökkenő tendenciát mutat. 1820-ban – halála évében – már csak 3000 váltóforint nyeresége volt az immár 38 000 váltóforintra növelt tőkéje után.

Ezután – 1824-ben bekövetkezett haláláig – az özvegy irányította a borspekuláció ügyeit. Ekkor még a Széchényi-fiúk, Lajos, Pál és István is reménykedtek a vállalkozás fenntarthatóságában. Amikor azonban az egészségük gondja rájuk maradt, inkább szabadulni igyekeztek tőle. Egyre válságosabb helyzetbe jutott ugyanis a vállalkozás; a kamatok és osztalékok fizetése elmaradt; a Desfours-családhoz tartozó részvényesek tőkepenzeiket kezdték visszakövetelni és perrel fenyegetőztek.

1826. augusztus 28-án „csódtárgyalásra” jönnek össze a spekulációban érdekelt felek. Liebenberg Jánosnak, „a bózi borspekuláció ideiglenes felügyelőjének” a való helyzetet leplezetlenül feltáró jelentése alapján ki is mondják a vállalkozás felszámolását. Megállapítást nyert, hogy a részvénytársaság vagyona – részben borokban, részben készpénzben, részben kintlévőségekben – 82 472 váltóforint; a részvényesek

által befektetett 122 600 váltóforint tőkével szemben. A spekulációba befektetett tőkék jelentős része tehát elveszett „a borok árának leszállta által.”

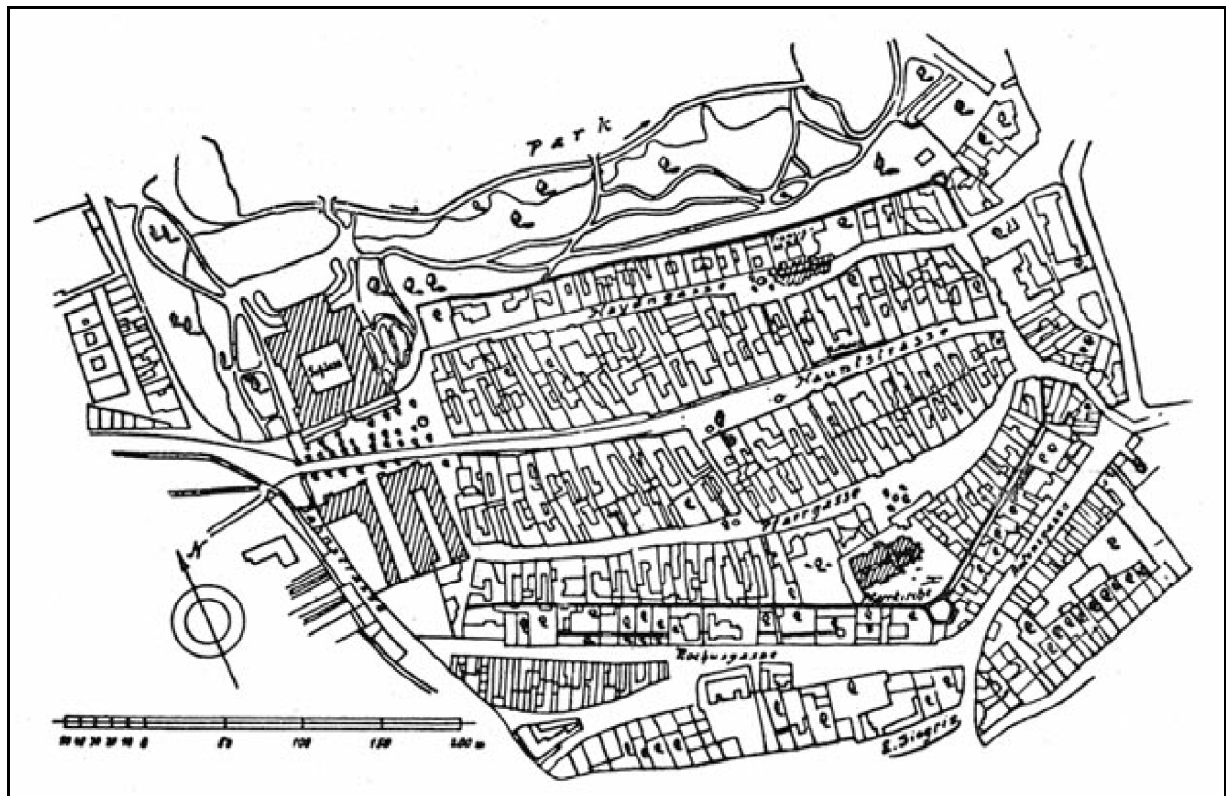
A feloszló bozi borspekulációból a Széchenyi-familiát illető tőkepénz megállapítása [80](#) és a testvérek közti elosztás ügye az 1828. október 16-i cenki családi tanácskozás alkalmával Széchenyi István feladatává tétetett. Ő a „spekulációs fundus” felosztásával reá eső részt 1833 decemberében a Sopronban felépítendő családi levéltár költségeihez való hozzájárulásként átadta Pál bátyjának, akit az atyai végrendelet a levéltár gondviselésére kötelezett.

A „bózi borüzéri részvényes társaság” története magában véve is érdekes; ezt azonban tovább fokozza az a körülmény, hogy – több évtized múltán – nagy energiával dolgozott e vállalkozás felújításán – a döblingi Széchenyi! Az erre vonatkozó, eddig javarészt ismeretlen adatok összefoglalása azonban egy újabb kis közleményt érdemel.

1960. XIV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Dümmerling Ödön: A kismartoni középkori vár

Dümmerling Ödön: A kismartoni középkori vár [1\(120\)](#)

Burgenland, de egyben a középkori Magyarország egyik legnagyobb szabású, ma is fennálló várkastélya a kismartoni Esterházy kastély, amelynek magja a középkorból maradt fenn.

1. Kismarton térképe

Jelentősebb oklevéllel nem igazolható [81](#)feltevés szerint a Gut-Keled nemzetség birtokában levő Kismarton már az Árpádok korában, mint „castrum” szerepelt. [2\(121\)](#)

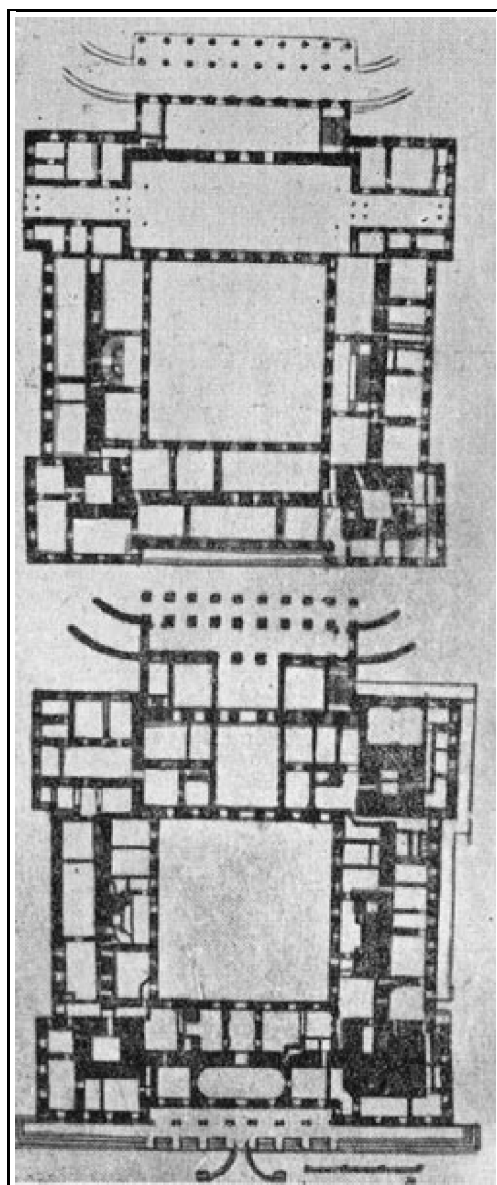
1675-ből való adat szerint [3\(122\)](#) a mai várkastély helyén Giletus Miklós 1231-ben egy kisebb várat építtetett, amely építkezéshez állítólag a hunok által lerombolt „Kézmavár” köveit használták fel. [4\(123\)](#) E várról azonban semmi közelebbi adatunk nincs.

A Giletus-család tulajdonából a XIV. század elején a város a Kanizsai család kezébe került. [5\(124\)](#) A Kanizsaiak – Nagy Lajos király engedélye alapján – 1371-ben a várost kőfallal vették körül s ugyanakkor a város északnyugati sarkában várat is építettek. Így a mai várkastélynak alapjait tulajdonképpen Kanizsai István rakatta le 1371–73 körül. [6\(125\)](#) 1373-ban már várnagyáról is megemlékeznek. [7\(126\)](#)

1392-ben Kanizsai István – Zsigmond király jelenlétében – itt tartotta esküvőjét, tehát ekkor a vár már teljesen készen állhatott. [8\(127\)](#) Ezek alapján a középkori vár építési idejét az 1371–1392. évek közé helyezhetjük.

1440-ben Albert osztrák herceg, [9\(128\)](#) 1445-ben Eyczinger Konrád, [10\(129\)](#) 1451-ben III. Frigyes császár, [11\(130\)](#) 1463-ban Sybenhirter János, [12\(131\)](#) 1477-ben Mátyás király, majd fia, Corvin János s ennek halála után Szapolyai János a vár birtokosa. [13\(132\)](#)

1491-ben II. Ulászló király és Frigyes császár közötti szerződés értelmében Kismartont közigazgatásilag Ausztriához csatolják. [14\(133\)](#)

2. Kismarton.

A kastély földszinti és emeleti alaprajza. Rados Jenő felvétele.

1493–95 között Preusching Henrik,[14\(a\)\(134\)](#) 1508-tól pedig császári várnagyok uralják a várat,[15\(135\)](#) amely már 1503-tól 1533-ig a Fürst család kezén van.[16\(136\)](#) E család kihalása után az erőszakos Weispriach Jánost[17\(137\)](#) [82](#)1570 körül ismét császáriak váltják fel, akik Ernő főherceg részére, az alsó-ausztriai kamara költségén a várat némileg meg is nagyobbították.[18\(138\)](#)

1610-ben Leonhard Helfried von Meggau a kismartoni várkapitány.[19\(139\)](#)

1622-ben Rudolf király a magyar Esterházy Miklósnak 400 000 forintét zálogbirtokként átengedte a sérült kismartoni várat, illetve uradalmat.[20\(140\)](#) A vár e korabeli állapotáról Révai Lászlónak 1627-ből való leírásából meríthetünk némi képet, amely szerint egy tűzvész megfigyelése alkalmából a vár eróműveinek

egy része beomlott.[21\(141\)](#)

Az Esterházyak kismartoni birtoklása ekkor még nem volt teljesen zavartalan; erre mutat az is, hogy 1636-ban ismét Meggau a várkapitány.[22\(142\)](#) 1647-ben[23\(143\)](#) Kismartont, Fraknóval együtt visszacsatolták Magyarországhoz. 1649-ben Esterházy Miklós fia, László 62 000 forint ráfizetésért örökadományként megkapta Kismartont,[24\(144\)](#) s fia Pál, a későbbi herceg és nádor gondolt először arra, hogy méltóságának megfelelően rendbehozassa és kiépíttesse a kismartoni várat.[25\(145\)](#) E nagyszabású építkezést 1663-ban Carlo Martino Carlone bécsi építőmester tervei szerint kezdték el, majd Carlonének 1667-ben bekövetkezett halála után a tervezési munkákat is, az addigi kivitelezők Antonius Carlone és Sebastiano Bartoletto folytatták, s 1672-ben az átépítést be is fejezték.[26\(146\)](#)

E nagyszabású lombard-toscán jellegű építkezés a vár középkori képét teljesen megváltoztatta, anélkül azonban, hogy a középkori alaprajzi rendszerét megszüntette volna. Ugyanis a munkálatok lényegileg abból állottak, hogy a középkori négyszögű várat egy menettel körülépítették, meghagyván a kiépített várkastély belső részének a középkori várat.

Ez átépítéssel – mint tárgy körünkön kívül esővel – itt behatóbban nem foglalkozunk, csak rámutatunk arra, hogy ekkor nyerte a négy saroktorony hagymasisakos barokk tetőzetét, amelynek emlékét több XVII. századi metszet őrizte meg számunkra. E metszetek szerint még szabályozott vizesárok veszi körül az egész várat. Ugyanakkor vesztették el az udvari homlokzatok is középkori jellegüket.

Az 1683. évi török hadjárat a várkastélyban nem tett jelentős kárt.[27\(147\)](#) Az 1704–1711 közötti kuruc harcok, ha nem is vonultak el nyomtalanul a várkastély felett, mégis komolyabb károk ekkor sem történtek.

A XVIII. században lényegesebb változásról nincs adatunk, ami azzal is magyarázható, hogy az Esterházy család székhelyét 1766-ban az újonnan épült, s a kor ízlésének és követelményeinek jobban megfelelő Eszterházára tette át.[28\(148\)](#)

A várkastély történetében jelentősebb változás csak 1794-ben, Miklós herceg alatt következett be. Miklós herceg ugyanis a klasszicista szellem hatása alatt a kismartoni várkastélyt nagystílusú elgondolás alapján kívánta átépíttetni. E nagyszabású építkezés terveit Charles Moreau, francia építésszel készítette el, míg a kivitelezés feladata. Ehmann hercegi építőmester [83](#) vezetésére bízott.[29\(149\)](#) E valóban fejedelmi elgondolású építkezésnek – amely lényeges változtatást eredményezett volna a középkori épületben – a közbejött francia háború vetett véget s csak az elgondolás egész kis része valósulhatott meg.[30\(150\)](#)

3. Kismarton. Feliratos, címeres kő a kastélyban

E klasszicista kori építkezéssel – mint közvetlenül tárgykörünkhöz nem tartozóval – szintén nem foglalkozunk, csak utalunk arra, hogyha ez megvalósulhatott volna, akkor alaprajzilag is a középkori részletek teljesen megsemmisültek volna, s mindössze csak a négyszögű, körülépített udvaros alaprajzi elrendezés maradt volna meg. Homlokzatilag elvesztette volna a barokk Carlone-féle kiképzését, viszont nagyvonalúság, tömegelosztás szempontjából, a két oldalszárny felépítésével sokat nyert volna.

4. Kismarton. 1616-ból való metszet

Ez építési periódus munkáiról Csaplovits 1821. évi leírásából értesülünk,³¹⁽¹⁵¹⁾ ami ⁸⁴ szerint 1805-ben fejezték be az északi homlokzat 10 oszlopos hatalmas nyitott csarnokát, a mögötte levő nagyterem kiépítésével együtt. Emiatt lebontották az itteni két nagy, középkori maggal bíró tornyot, mégpedig egészen az alapokig. E munkálatoknak esett áldozatául a többi tornyoknál is a barokk sisakos tetőmegoldás, hogy helyet adjon a mai lapos sátoztetőknek.

A XIX. századeleji építkezéssel lényegében le is zárulnak e várkastély különböző építkezési periódusai.

1919-ben Kismarton ismét osztrák fennhatóság alá került.

A várkastély történelmi és építéstörténeti adatainak ismertetése után – a rendelkezésünkre álló viszonylag kevés adat alapján – kísérletet teszünk a középkori várnak építészeti leírására.

A nagyszabású, Moreau által átalakított angol stílusú park szélén, a város kissé emelkedett pontján álló mai várkastélyból vajmi kevés az, amiből középkori eredetére következtetni lehet.

A várkastély középkori eredetének megállapításához szemügyre kell venni egyfelől jelenlegi alaprajzát, valamint a különböző kori meglévő metszeteket is.

Elég egy pillantás a város egyik legrégebbi, 1778-ból való térképére, hogy a várkastély középkori négytornyú jellegű elrendezésére következtethessünk. (1. kép.)

Ugyanezt látjuk, ha a jelenleg kétemeletes – illetve helyenként az I. és II. emelet közé iktatott félemeletet is figyelembe véve – három emeletes várkastély földszinti és első emeleti alaprajzát szemléljük. (2. kép.)

Lényegében a várkastély egy szabályosnak vehető négyszögű udvar körül épített, négy saroktornyú vár.

A jelenlegi földszinti alaprajz világosan mutatja, az erőteljes, hatalmas méretű délkeleti, délnyugati és északkeleti saroktornyokat, míg az északnyugati toronynak ma már nyoma sincs. Illetve, ha csak a Nagy Virgil által közölt³²⁽¹⁵²⁾ alaprajzi részleteket azonosan mind az északi oldalra vonatkoztatjuk, úgy az északnyugati toronynak tömör falteste a pincében még ma is megvan.³³⁽¹⁵³⁾

Az első emeleti alaprajzon már csak a déli oldal két toronyalaprajza látható, mert a földszinten még meglévő északkeleti toronynak emeleti része a Moreau-féle átépítésnek áldozatául esett.

A meglévő toronyrészek, az eredeti tornyokat különböző méretűeknek tünteti fel. A délkeleti a legerőteljesebb, közel mintegy 10 méteres oldalhosszakkal. Ennél valamivel kisebb az északkeleti s ahhoz hasonló közelálló méretű, de részben vékonyabb falvastagságú a délnyugati torony. A negyedik, az északnyugati torony legalább is pincészerinti méreteiben az utóbb említetteknel nagyobb méretű, de nem éri el a délkeleti torony méreteit.

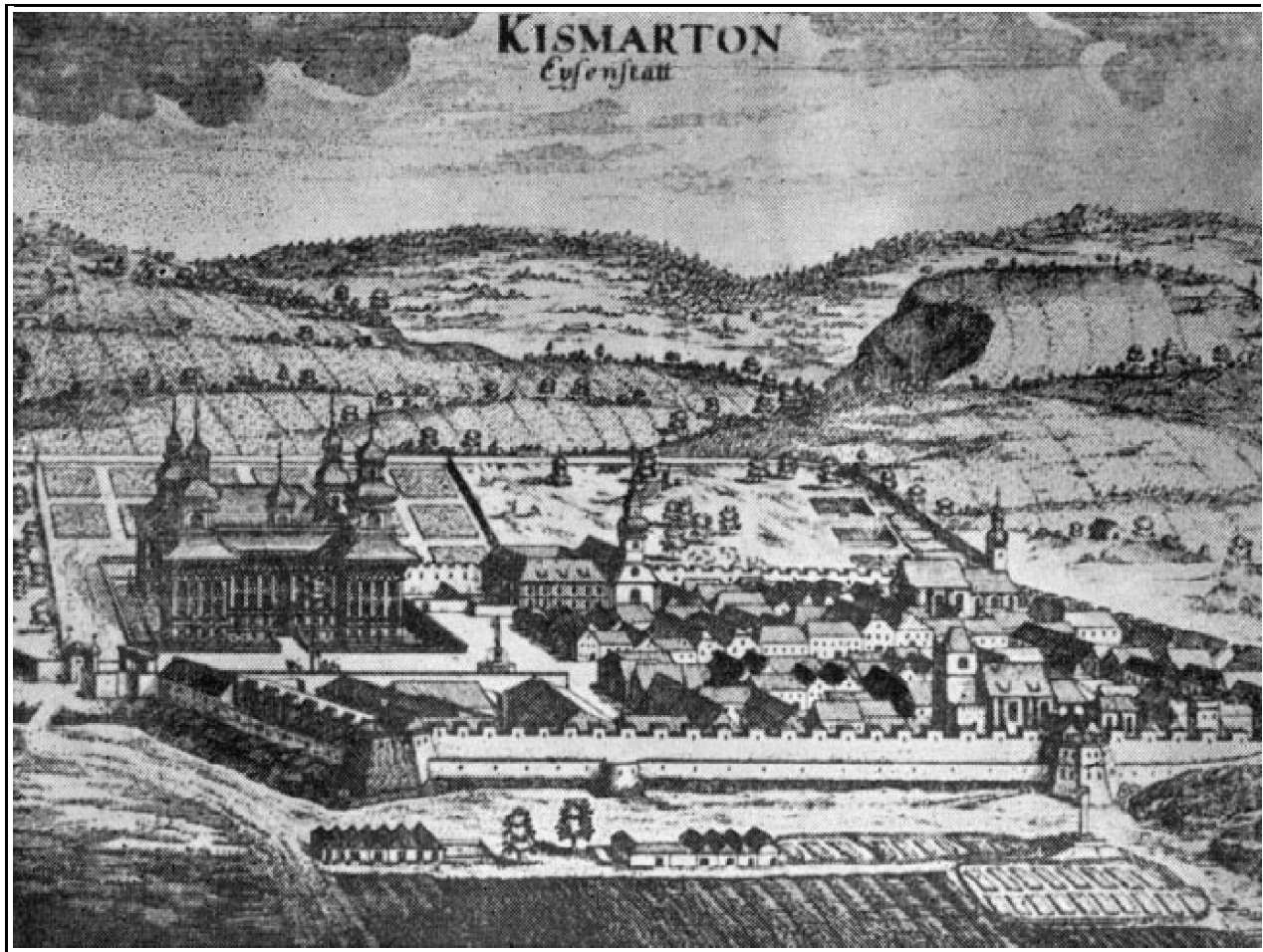
A tornyok között, körülbelül azok belső oldalainak közepe táján, alaprajzilag jelenleg a déli, keleti és nyugati oldalon vastag fal látható mind a földszinti, mind az emeleti alaprajzon. E vastag fal volt az egykori középkori vár külső fala, amely az északi oldalon, még a pincében is áldozatul esett a Moreau-féle 1794–1805 közötti átépítéseknek.

Az elmondottakból látható tehát, hogy a saroktornyok a várnégyszög tömegéből igen erőteljesen kiugrottak, hasonló módon, de még nagyobb kiüléssel mint a tatai várnál.

Minden valószínűség szerint a jelenlegi, mintegy 23 m oldalhosszakkal bíró (Diósgyőrött az északi oldal 26

m) belső udvar körfalai, amelyek lényegesen vékonyabbak, mint a középkori vár külső falai, mégis a középkorból eredhetnek s így 1–1 traktusos szárnyat képeztek úgy, mint a diósgyőri, illetve zólyomi váraknál. Tekintve, hogy a diósgyőri és zólyomi vár a XIII–XIV. század alkotása, nem kizárt, hogy a XV. századi, tehát a kismartoni várral egyidős tatai várhoz hasonlóan Kismartonban is volt a belső udvaron körös-körül falazott, belső körfolyosó. E körfolyosót azután, az udvart nagyobbítandó, a Carlone-féle átalakításkor bonthatták le. Erről a tényről könnyen lehetne meggyőződni egy az udvaron végzendő ásatással. E feltevést igazolja az is, hogy az általános szokás szerint az emeleti helyiségek körbefutó körfolyosóról voltak megközelíthetők. Igaz, ez nem zárja ki azt, hogy esetleg konzolokra helyezett körfolyosó ne lett volna, mint pl. Diósgyőrött, bár ez utóbbi megoldás inkább a korai XIII–XIV. századi építkezéseknél volt szokásos. E megoldás lehetőségéről viszont esetleg az udvari homlokzatvakolat részbeni leverésével lehetne tájékozódást nyerni. Végeredményben tehát a belső udvari akár lábas-, akár konzolos körfolyosóról csakis helyszíni kutatás alapján lehetne meggyőződni.

Az előzőekben ismertetett négytornyú várat építették körül a XVII. században Carlone tervei szerint – barokk stílusban – egy traktusos résszel. Ezzel a megoldással megőrizték a középkori várépület magot, ami viszont csak az új alaprajz szerves kialakításának rovására történhetett. Így az új alaprajzban sok a kényszermegoldás, ami különösen a lépcsőházak szűkös – korlátolt falak közötti – kialakításában, valamint a középkori saroktoronyok megvilágítatlan helyiségeiben jelentkezik legszembetűnőbben. Mindezek azonban bizonyítják, hogy a középkori vár főfalainak rendszere s azok jelentős része ma is megvan a barokk köntös alatt.

5. Kismarton. A barokk-kori kastély

Amennyire a vár alaprajzi és külső tömeg-elrendezési megoldását rekonstruálni tudjuk, addig a vár belső elrendezéséről azt lehet mondani, hogy semmiféle adattal nem rendelkezünk s a későbbi különféle átépítések és beépítések miatt még csak következtetéseket sem tudunk levonni. A későbbi új falemelések, régi falbontások, régi falnyílások elfalazásai, új rendszer szerinti falnyílás törések a tájékozódást teljesen lehetetlenné teszik. Csak régi rajz előkerülésével, vagy helyszíni vakolatleverésekkel – ami az épület jó állapotban levő használt volta miatt lehetetlen, de meg a később kori értékes kiképzések megsemmisülésének elkerülése miatt sem engedhető meg – lehetne esetleg bizonyos megállapításokat tenni. Különösképpen érdekes lenne a keleti oldal megkutatása, hisz az általános gyakorlat szerint e szárnyban helyezkedett el a középkori kápolna is. Természetesen nem lenne érdektelen a középkori lovagterem helyének megállapíthatása sem. Kérdés, hogy a kutatások egyáltalában érdemleges eredményt hoznának-e, mivel az északi szárny középkori része a klasszicizmuskori átépítéskor teljesen megsemmisült. Jelenleg még az sem állapítható meg, hogy a mostani 86várpalotának melyik oldalán volt a középkori kapu bejárata s tulajdonképpen az egész külső várról teljesen tájékozatlanok vagyunk.

E sok negatív megállapítás mellett, jelenleg középkori részlet csak a vár pincéjének kiképzésében és toronylépcsőinek egyes szakaszaiban ismerhető fel, késő gót jelleggel. A délkeleti torony külső falában az

egyik földszinti helyiségben egy késő gótikus – XV. század második feléből való – minusculás feliratú, címeres, meglehetősen kopott állapotban levő kő van elhelyezve. A 2,20 m hosszú és 1,10 m széles kő felső részén „Maria Hilf (?) felírás olvasható, alatta „anno...” s két sorban, több címer is van, közöttük a Kanizsai-család címere is. A kő eredeti helye, rendeltetése ismeretlen. (3. kép.)

Az elmondottakból látható, hogy a középkori vár alaprajzi kialakítása tekintetében meglehetősen tájékozatlanok vagyunk, sajnos azonban, hogy ennél még sokkal kevesebb az, amit a középkori vár külső kialakításáról tudunk. A külső kialakítás tekintetében nem érdektelen a rendelkezésünkre álló régi metszeteknek áttanulmányozása.

Egyik legrégebbi metszet, amely még a kismartoni vár középkori kialakítását mutatja a Reisacher Almanachjában 1562-ben megjelent fametszet.³⁴⁽¹⁵⁴⁾ Igen jelentős a Braun–Hogenberg-féle műben³⁵⁽¹⁵⁵⁾ megjelent Hufnagel Jakab-féle rézmetszet 1616-ból. (4. kép.) Az „Eisenstadium” feliratú kép tulajdonképpen a várost ábrázolja kelet felől, s ennek háttérében látható a középkori kialakítású vár keleti és kis részben északi oldala.

E kép még a barokk kor átépítése előtti állapotot tünteti fel s így számunkra sok tanulsággal szolgál.

Első, ami a képből kitűnik, a vár négytornyú volta. A hegyes sisakú tetőkkel ellátott négy torony különböző nagyságú és kialakítású. A délkeleti torony erőteljes voltával uralja az egész várost és lényegesen nagyobb terjedelmű, mint a másik három torony, s így e kép is igazolja az alaprajz tanúságát a délkeleti torony terjedelmesebb voltát illetően. Feltűnik a képen az északkeleti torony, amely köralaprajzúnak van ábrázolva. Az alaprajz meglévő adataiból nyilvánvaló, hogy itt a rajzoló önkényes változtatásával állunk szemben. Ily irányú eltérés hasonló metszeteknél nem ritka, s így ezek értékelésénél mindig megfelelő óvatossággal kell eljárunk azért, hogy téves adatokra ne következtethessünk.

A nyugati tornyok közül az északi kissé vastagabb mint a déli, ami ismét az alaprajz ismertetésénél említett adattal összhangban áll.

A tornyok erőteljes kiugrása meglehetősen háttérbe szorítja a közöttük levő épületrészeket. Ez épületszárnyak alig valamivel alacsonyabbak a saroktornyoknál s pártázatos lezárásúak. A szintek száma – amennyire a metszeten levő növényzettől megállapítható – a földszintet is beleszámítva, négy emeletsorból áll, de nincs kizárva, hogy a legfelső szint már egyben a padlásér.

A metszeten a délkeleti torony mellett s a keleti szárny középrésze előtt alacsonyabb épületrészek látszanak, amelyek valószínűleg a középkori külső várhoz tartozhattak. Sajnos – amint arról már volt szó – a külső vár kialakítására nézve semmiféle konkrét adat nem maradt fenn. Tény, hogy a középkorban a közös birtokos miatt – a város és a vár szoros kapcsolatban volt egymással s így nincs kizárva, sőt valószínű, hogy a középkori külső vár és a város védőművei szerves összefüggő egészet képeztek. Erről győző meg bennünket egy, a város falait – amelyek részben még ma is állanak – feltüntető térkép (1. kép) vizsgálata is, amelynél világosan kitűnik, hogy a várost kerítő északi és déli falak egészen a várig húzódnak. A városfalaknak, illetve várfalaknak a vár körüli kialakítását ma már nem igen lehet ásatás nélkül meghatározni, tekintve, hogy a XVII–XIX. századi várépítések, bővítések, parkkialakítások miatt e részen s legalábbis földfeletti részük teljesen megsemmisült.

A kismartoni várkastélynak közismert metszetképe Matthias Greischertől, a ⁸⁷XVII. századból való.³⁶⁽¹⁵⁶⁾ Matthias Greischer 1670 körül valóban Kismartonban élt, s így a metszet hitelességéről kétség nem lehet. E metszet tulajdonképpen a várost dél felől mutatja. A vár itt már, részletes kidolgozásban, a barokk átépítés

utáni várkastély alakzatot tünteti fel. (5. kép.)

Hasonló ábrázolású s kizárólag a várkastélyt két képben is feltüntető metszet 1680-ból „Arx Kismarton”, illetve „Prospect, Arcis Kismarton” felirattal, amelyek egyfelől ortogonális, másfelől délkeletről axonometrikus képben tüntetik fel a várkastélyt. E metszetek kidolgozása teljesen azonos az előbb említett M. Greischer-féle metszettel, s így egy készítőre kell gondolnunk.

Sajnos e két legjobb metszet a középkori várról már nem sokat mond, csak a négyszögű udvar körül épített, négy saroktoronyos kialakítású eredetet igazolja, s az épület körüli szabályozott vizesárok emlékezetet az egykori vízzel telt várárookra.

Összegezve az elmondottakat, a középkori kismartoni várat az alábbiakkal jellemezhetjük: Szabályos négyszögű belső udvar körül kiépített, síkföldi vár, amelynek négy külső sarkát, a várnégyszögből erőteljesen kiugró hatalmas méretű saroktoronyok erősítik. A kihansúlyozott saroktoronyok között legalább kétemeletes összekötő épületszárnyak pártázatos lezárásúak s valószínűen egy traktusból állottak, amelyeknek megközelítése bizonyára a belső oldalon körbehúzó, vagy lábas vagy konzolos folyosótól volt lehetséges.

Végül a kismartoni várat összehasonlítva a többi középkori eredetű, hazai, négy saroktoronyos várainkkal – amely összehasonlítás kizárólag csak magára a várpalotára szorítkozhat – azt állapíthatjuk meg, hogy a kismartoni vár a saroktoronyok a négyszögű tömegéből való erőteljes kiugrásával a XV. századi várak közé sorolható s a tatai várkastéllyal mutat rokonságot. Annál valamivel korábbiak látszik s a XIV. századvégi építésével középhegyet foglal el a XIII–XIV. századi diósgyőri–zólyomi s a XV. századeleji tatai négy saroktoronyú várak között, ahol már a saroktorony kiugrása mellett a támpillérek alkalmazása is jelentkezik.

Középkori váraink között a négy saroktoronyú várak igen jelentős helyet foglalnak el, amelyek lényegében azonos rendszer alapján épültek ki, s épp e tiszta elrendezésükkel kiválnak a hasonló, kevésbé szabályos kiépítésű hazai és külföldi várak sorából is.³⁷⁽¹⁵⁷⁾

1960. XIV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Somfai László: Haydn ünnepségek Fertődön

Somfai László: Haydn ünnepségek Fertődön

„*A magyar Versailles...*” – Néhány hét leforgása alatt osztrák, cseh, német, szovjet, svájci, amerikai újságok, folyóiratok lelkes hangú beszámolóí révén a fertődi volt Esterházy-kastély úgyszólván visszahódította azt a legendás hírnevét, mely több mint másfél évszázaddal ezelőtt fogant, midőn egy francia utazó a barokk stílusú kastélyépítés legnagyobb remekéhez: Versailles-hoz hasonlította, annak pompájával vetekedőnek nevezte az Esterházyak rezidenciáját. A kastélynak, parkjának, színházainak az a már legendává lett pompája, gazdagsága, mely életrehívójának „pompakedvelő” Miklósnak († 1790) működése alatt kivirágzott, a múlt század folyamán fokozatosan elhalt, elvesztette csillogását. A felszabadulás előtt egy belülről ugyan fényűzően berendezett, de kívül megkopott kastély fogadta a látogatót. A második világháború eredményeképp különösen az épület középső része lett lassú pusztulás martalékává, a híres „Sala Terrena” és az 88. emelet két egymásba nyíló nagy, gazdagon díszített terme.

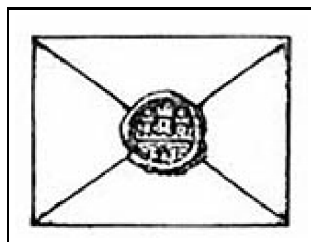
Kormányzatunk s az illetékes szervek támogatásával már az 1958-as esztendőben elkezdődött a kastély

restaurálása, mely első fázisként az épület külsejét, valamint a középső rész termeinek többségét visszaállította eredeti pompájába. Eléggé nem hangsúlyozható annak a ténynek jelentősége, hogy a restaurálás művészi irányítása dr. *Rados Jenő* professzor szakavatott kezébe került. A látogató számára külön élmény az épület külső festésének, a színek összeválogatásának harmonikus, a stílus lényegét hamisítatlanul tolmácsoló kompozíciója, *Rados Jenő* terve. De a belső restaurálás során is lépten-nyomon őszinte örömmel töltötte el a számos külföldi és hazai vendéget az egyes megoldások igényessége, melynek következtében helyenként szinte múzeumba illően válik szét szemünk előtt a közel kétszáz éves eredeti alak máig épen maradt része a most végrehajtott pótlástól. Nem festékekkel helyettesítette *Rados Jenő* az aranyfüst-díszítések hiányzó részét, nem festett erezetű mű-márvánnyal a csorbult nemes márványt, hanem tudományos értékű gonddal, egyszerűséggel, „jelzésekkel” töltötte ki a veszendőbe ment részleteket.

A részben már újjászületett kastély „premierje” szeptember 20-a volt, midőn az ezekben a napokban Budapesten ülésező nemzetközi Haydn-konferencia résztvevői, a szomszéd Ausztria jelentős létszámú küldöttsége, és az ország minden részéből összegyűlt hallgatóság tudományos, művészi eseményekben gazdag nap keretében jelképesen „birtokába vette” a pompás műemléket. Néhány meghatódott nyilatkozat nyomán döbrentünk rá igazán, hogy mennyire most vált csak közkinccsé ez a nagyszerű kastély. *J. P. Larsen* (Kopenhága) és *E. F. Schmid* (Augsburg) professzorok, a kastély egykori muzsikusanak, *Joseph Haydn* zenéjének régi, világhírű kutatói, akik már többször jártak Magyarországon, most léphettek át először Eszterháza küszöbét.

Szerencsés alkalmat adott az újjáépített kastély nemzetközi bemutatkozására a *Haydn emlékévé*. A hazánkban több mint 3 évtizeden át működött nagy osztrák zeneköltő halálának 150. évfordulóján a fővárosban és vidéken egyaránt jelentős, és zenei életünk hírnevét a külföld előtt öregbítő események sora zajlott le. Ezeknek az ünnepi heteknek – minden résztvevő egyöntetű megállapítása szerint – a fertői nap volt a legfeledhetlenebb napja. Azzá tette mindenekelőtt a környezet, a kastély lenyűgöző látványa, a nagy gonddal összeválogatott belső berendezés és maga az emlékezés, Haydn hétköznapijainak, fényes zenei estéinek, muzsikájának közelsége. A nap zsúfolt programjából a délelőtti, tudományos események között kiemelkedett *Karl Geiringer* (Boston) érdekes előadása, mely az Eisenstadtban legutóbb napvilágra került Haydn-művekről számolt be. Stílusos keretet adott a tudományos ülésnek a három termet megtöltő Haydn-kiállítás (az Orsz. Széchényi Könyvtár Zeneműtár dolgozóinak munkája) és a Liebner-trió kis rögtönzött hangversenye: megszólaltatták „pompakedvelő” Esterházy Miklós kedvenc hangszerét, a *baryton-t*, melyre Haydn másfél százánál több művet alkotott. A Liebner János kezében megszólaló hangszer jelenleg a Nemzeti Múzeum tulajdona, az a példány, melyen Haydn hercegi gazdája maga is muzsikált.

Délben az osztrák küldöttség előtt a Tátrai vonósnegyes játszott Haydn-muzsikát, s ezzel kezdetét vette a nap második, még nagyobb nyilvánosság előtt zajló része. Délután a kitűnő akusztikájú kastélyudvarban csendült fel Haydn utolsó oratóriuma, a *Négy évszak*. Szimbolikusan éreztük azt az összefogást, mely a zeneileg magas színvonalú előadást létrehozta. A soproni pedagógus-kórust és a Fertői Állami Gazdaság énekkarát a győri filharmonikusok zenekara kísérte, a szólisták (*Werner Mária*, *Réti József*, *Antalfy Albert*) és a karmester (*Erdélyi Miklós*) pedig a fővárosból jöttek, hogy közös erőfeszítéssel, sok próbával méltó előadásban tolmácsolják Haydn remekművét. (Hogy fáradásuk nem volt eredménytelen, azt bizonyítja, hogy a szept. 20-i nap nyomán már tervezik a jövő évi többnapos fertői „fesztivál” programját!) A Haydn dallamait dudoló látogató azzal az érzéssel hagyta el Eszterháza kastélyát, hogy ismét gazdagabbak lettünk, és hogy nincs messze az idő, midőn a „magyar Salzburg” művelődési életünk zárandokhelye, pompás zenei fesztiválok színtere lesz, ahová évenként visszavágyik, ki csak egyszer is láthatta.

1960. XIV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI LEVELESLÁDA

89 SOPRONI LEVELESLÁDA

1960. XIV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI LEVELESLÁDA / Uzsoki András: Paúr Iván levél a győri múzeumban

Uzsoki András: Paúr Iván levél a győri múzeumban

A győri Xantus János Múzeum helytörténeti irattárában van egy érdekes levél, melyet a soproni múzeum egyik alapítója, Paúr Iván írt Rómer Flórisnak, a győri múzeum alapítójának. Az 1862. július 19-én keltezett levélben „győri füzetek”-ről ír Paúr, ezek tulajdonképpen a Ráth Károly és Rómer Flóris által szerkesztett „Győri Történelmi és Régészeti Füzetek.” A levél eredeti szövegét itt közöljük:

„Sopron Jul. 19. 1862.

Szeretett Barátom!

Igazán leköteleztél az iványi köeső¹⁽¹⁵⁸⁾ tárgyában hozzád adott levelemre gyorsan adott szíves válaszoddal – tudod, hogy a nagy Urak nyughatatlanok és várni nem szeretnek, azért én az ily kérdéseket hamar szoktam legombolítani.

Irod haragszol rám Te is Ipolyi is mások is, szegény mienk! soha se haragudjatok hanem inkább sajnáljátok elnémult bajtárstokat. Azt, mi be fog következni, ha Sopronban lakom egyszer, jó előre be láttam, azt t. i. hogy leszek archivariusi hivatalnok, de nem többé Paúr Iván. Török hahotára fakadt és hiunak bémált, fajt és mentem a Döblingi oroszlányt felkeresni, mint kívánta, barlangjában.²⁽¹⁵⁹⁾ Gyürky, Toldy³⁽¹⁶⁰⁾ Pesten marasztottak, más ember meg nem törődött velem s iranyommal és el mentem „Auf nimmer Wiedersehen.” hanem nem hitték.

Azt is emlited hogy a győri füzeteket miért nem gazdagítom parányi forgácscsal leg alább, irodalmi tárházamból – tárházam? ilyen legfelebb faragó béresi félszer hol nem dolgozom a művész vésővel esztergályozva, hanem szerszámfát idomitva a vonószeken, hol azután nem kerül a fürtös forgácscból, hanem csak szákás tűzre való hulladékból.

Azonban megvallom nem is tudom, hogy a győri füzetek f. 1862 évre is megjelenének, mert Január 27

napján Ráth Károly urhoz adott levelemben, abban, melyben a Széchenyi féle levél facsimiléjét is kértem, a beküldött pénzek így állanak, mint eltett másolataimból látom:

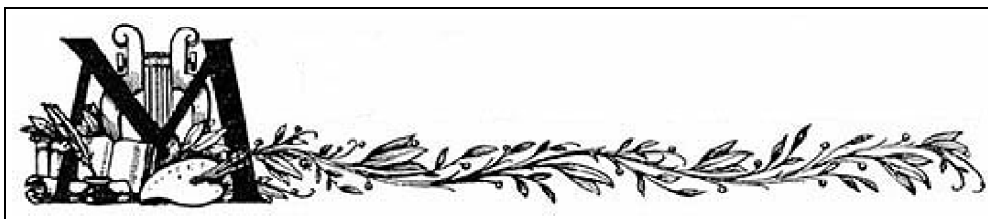
a IV. füzet 16 pld:	12 f.	80.	
Ostffy Istvántól	1.	80.	17 Ft.
Paúr előfizetés	–		
1862 évi folyamra	2.	40.	

Én tehát ha munkatárs nem is de előfizető volnék, és ha a vállalat megfenekelnék a – részvétlenség zátonyain valóban sajnós veszteség a közre.

Már most ölelve csókolva Téged vagyok

igaz hived Paúr Iván

P. S. Légy kegyes az ide fektetett levelet kézre küldeni.”

1960. XIV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK

90 MEGEMLÉKEZÉSEK

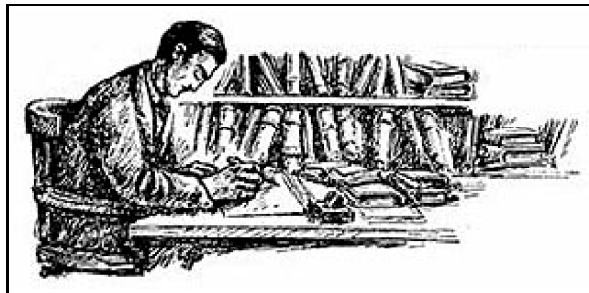
1960. XIV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / MEGEMLÉKEZÉSEK / Csatkai Endre: Kolb Jenő 1898–1959

Csatkai Endre: Kolb Jenő 1898–1959

A múlt év utolsó negyedében érkezett meg messzi idegenből Kolb Jenő művészettörténész halálhíre és mélyen elszomorította régi barátait és mindazokat, akik ismerték nagy érdemeit Sopron ismeretté válása körül.

Kolb Jenő 1898-ban született Sopronban; apja kereskedő volt és minden módot megadott, hogy a rendkívül korán már nagyon tehetséges ifjú minél jobban tökéletesíthesse magát: a reál iskola végzése mellett számos

idegen nyelvet tanult és kiváló előmenetelt mutatott a hegedülésben is. 1916-ban érettségizett és azonnal bevonult katonának. Az első világháborúban súlyosan megrokkant, és számos nehéz operáció révén volt csak megmenthető az életnek. A világháború befejezte után művészettörténetet hallgatott Münchenben, majd Bécsben szép eredményekkel, azonban apja halála folytán haza kellett jönnie és helyállania támasz nélkül maradt anyja és húgai mellett. Az 1920-as évek soproni kulturális életben nagy szerepet játszott: zenei téren hathatós részt vett 1925-ben a modern zene ismertetésére rendezett négy nagy hangverseny előkészítésében, maga is rendezett hangversenyeket, így Bartók Bélát már kiérett művészként ő hozta el Sopronba. Szerepelt irodalmi előadásokkal a Frankenburg-körben, számos értékes cikket írt a helyi lapokba, a Sopronvármegyében évekig ő volt a „Vasárnapról vasárnapig” rovat vezetője, amelyben a helyi és nagyvilági eseményeket bírálhatta. 1930 táján meghívást kapott Budapestre a Somló könyvkiadóhoz. Itt szinte elsőnek adta ki Heimler Károly soproni főjegyzővel együtt a „Soproni képeskönyv”-et és annak olcsóbb változatát, a „Szép Sopron”-t. (1932.) Mindkét könyvnek óriási szerepe volt a városunk iránt való érdeklődés nagymértékű kialakulásában. A régi játékkártyákról szóló könyve a magyar nyomdatermékek közt ma is vezet. A Somló cégtől az Új Idők kiadóvállalat hódította el, itt elsősorban az Új Idők folyóiratban jelentetett meg egy nagyobb ismertetést Sopronról és a vállalat kiadásában megjelent 24 kötetes lexikonban tömörségében is vonzó színekkel adta a Sopron címszó alatt a város leírását. A Soproni Szemlében sem keressük hiába a nevét, abban is több művészettörténeti cikke olvasható. 1944-ben a fasiszta rémuralom őt sem kímélte; a németországi haláltáborból nagybetegen szállították át Svájcba a háború befejeztekor. Minthogy lakását Budapesten minden értékes könyvével elpusztította a bomba, nem jött haza, hanem több évi svájci üdülés után, visszaszerezve egészségét, Izráelbe költözött, ahová a telavivi múzeum vezetésére hívták meg. Nemcsak magát ezt az intézetet emelte magas polcra, hanem az izráeli festők szervezését is vállalta, előadásokat tartott, úgyhogy az ország művelődésének kiváló faktoraként emlegették. Hirtelen halála óriási részvétet keltett, a Sopronba érkező újságtudósítások szerint temetése páratlanul nagy tömegeket mozgósított, és Sopronban is, amely városért oly igen sokat tett, sokan emlékeztek meg mély gyásszal korai haláláról.

1960. XIV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / AZ OLVASÓ KÉRDEZ – AZ OLVASÓ KÖZÖL

91 AZ OLVASÓ KÉRDEZ – AZ OLVASÓ KÖZÖL

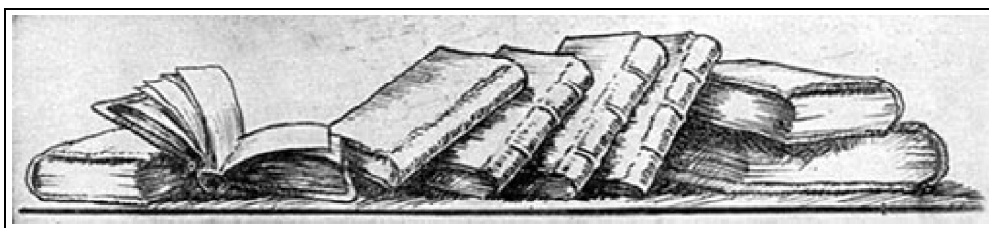
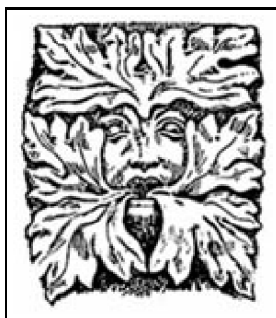
1960. XIV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / AZ OLVASÓ KÉRDEZ – AZ OLVASÓ KÖZÖL / 33. Török

rabváltás Pórládonyban (1661.)

33. Török rabváltás Pórládonyban (1661.)

A SSz 1959. évi első számában Kovács József cikke a rabszolgaság kései megnyilatkozásairól szól Sopront illetően. A Századok 1868-as évfolyamában felújításra érdemes adat van róla, hogy miképpen játszott bele az akkor Sopron megyéhez, ma Vas megyéhez tartozó Pórládony község a magyar történelemnek eme szomorú szakaszába. Budán, a Csonkatoronyban várakoztak a sínylődő magyar foglyok az esetleges kiváltásra és nyilván, hogy izeneteiknek nagyobb legyen a megbízhatósága, még külön pecsétjük is volt. Úgy, ahogy Kovács cikke is említi, a rabok összessége 1661 körül kezességet vállalt Adorján Tót Péterért, aki falujába, Ikervárra ment, hogy összeszedje a kívánt váltságdíjat. Amint azonban a Bakonyba ért, ott a túskevári Tompa Márton kifosztotta és nemcsak hogy megölte, de még a lábát is levágta, hogy annál kevésbé lehessen megismerni. Igaz, hogy a gyilkost elfogták a magyarok, fel is ajánlották a legyilkolt fogolyért cserébe a töröknek, de ebbe nem mentek bele a budai kontyosok és a foglyok összességén követelték továbbra is Adorján Tót Péter váltságdíját. A gyilkost tehát kivégezték és birtokát a Csonka-torony lakóinak ajánlották fel, mégpedig Pórládonyban házhelyet, Czinber Ferenc hajléka mellett, erdőrészt a Tompa-testvérek birtoka mellett és másfél hold földet Tompa János és Bán János birtoka között. A rabok nevében Posgay András mint a „rabok gazdája”, talán fogolytárs, 1661. május 4-én eladta mindezt Bakody Istvánnak, miről is okirat készült. Ez a Bakodyak leszármazottjához, Hetyéssy László soproni líceumi tanárhoz került később és ő adta ajándékba Nagy Imre sopronkereszturi származású kiváló történétíróknak, aki a Századokban közzétette, mint rendkívül ritka érdekességű okmányt.

László Ernő

1960. XIV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC

1960. XIV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Csatkai Endre: A soproni műgyűjtés története. Bp. 1958. Múzeumok Központi Prop. irodája. 24 lap + 6 képes tábla.

Csatkai Endre: A soproni műgyűjtés története. Bp. 1958. Múzeumok Központi Prop. irodája. 24 lap + 6 képes tábla.

Ismertetésemet szokatlan módon egy személyes jellegű vallomással kezdem. A soproniak jórésze gyűjtő – én is az vagyok. Mindent gyűjtünk: soproni vonatkozású nyomtatványokat, ún. Soproniensiákat, képeket, bútorokat, röviden: a soproni élet emlékeit. A számon tartott nagyobb gyűjtemények mellett gyakran látható a soproni otthonok meghitt hangulatú szobáiban egy Reschka-látkép, egy Zoller-óra, vagy olyan bútorok, melyek használati tárgyból váltak műtárggyá. Ezek a kis gyűjtemények szinte jellemzőbbek a soproniak gyűjtőszenvédélyére, mint az ismert nagyobb. És ezeket az emlékeket tiszteletre méltó ragaszkodással őrzik a családok nemzedékről-nemzedékre.

Ezért okozott nekem is, de minden gyűjtőnek nagy örömet Csatkai Endre új könyve: A soproni műgyűjtés története. Úgy érzem, a szerző maga is szereti ezt a témát, mert művészettörténeti munkásságában újra és újra visszatért hozzá. Kutatásait először 1928-ban írta meg átfogó tanulmányban: Műpártolás, műgyűjtés Sopronban címmel (Magyar Művészet soproni száma). A műgyűjtők történetének ismertetését a XVI. Laziussal római sírkövek feliratainak gyűjtőjével kezdi, és Holl Jenő szép vedutáinak ismertetésével zárja. Ezt a témát bővíti tovább a szerző újabb tanulmánya: Könyvgyűjtők, régiséggyűjtők a régi Sopronban (Soproni Szemle 1938.) Többet ad ez a tanulmány, mint amit a címe ígér, ez is a soproni műgyűjtés vázlatát adja, csak előtérben a könyvgyűjtés története áll.

Csatkai Endre új könyvében. A soproni műgyűjtés történetében nemcsak két említett tanulmányának adatait kapjuk, hanem újabb kutatásainak eredményeit is.

A szerző először a műgyűjtésről beszél általában, ebbe állítja bele a soproni gyűjtés történetét. A nagy gyűjteményeket már kezdettől fogva kettősség jellemzi: a gyűjteményekben nemcsak műkincseket, hanem különlegességeket, ritkaságokat, egyszóval kuriózumokat is találunk. Így kerül például a Faut-krónikában is gyakran emlegetett Ferdinánd főherceg gyűjteményébe páratlan értékű ötvöstárgyak mellé Judás kötele. A hiszékenység másik csodálatos eseteként így díszíti Berry herceg gyűjteményét Szent József jegygyűrűje és Szűz Mária tejfoga. Különös ez a hiszékenység, mivel az ilyen ereklyéken már Boccaccio, a renaissance írója is gúnyolódott. Ilyen példákat olvasva értjük meg Boccaccio Hagymás testvérének sikerét, aki egy pávatollat Gabriel arkangyal tollaként mutogatott, és faszéndarabokat adott el ereklyeként, állítván, hogy azon Szent Lőrincet sütögették a pogányok.

Számos példát hoz Csatkai a polgári kuriózumokról, az ősök csontjairól. Az oldalcsontokkal, lábszárcsontokkal való büszkélkedés és ennek megverselése úgy látszik európai jelenség lehetett. A díszes leltárt egy óriás zápfogról szóló versikével toldhatom meg, amely Ausztriában volt olvasható a megtisztelt

mammutcsont mellett:

*Schaut hier, schaut hier, der Backenzahn
Von unserem Riesen – Ur – Urahn!
Jeht blieb uns winzigem Geschlecht
Der kleine kaum noch mundgerecht...*

(Közli Tasnádi–Kubacska: A mondák állatvilága 183. l.).

A soproni műgyűjtőkedvet a szerző a kiterjedt könyvgyűjtésből származtatja. Vittnyédi Istvánra, Zrínyi prokátorára pl. nagyon is jellemző, hogy egyetlen hadizsákmánya 93a török harcokból a könyv. A város régészeti leleteire, rómaiakori emlékeire ugyan már a XVI. századi Lazius felhívta a figyelmet, az első gyűjtő azonban csak a XVII. század végéről ismeretes: Barth Konrád ev. lelkész.

Barth Buda Recepta c. beszédében antik érem-gyűjteményéből is közöl néhány darabot. Barth különben is gyűjtőhajlamú ember volt. Legalább az ő beszédéből, a Das Oedenburgische Rath-Haus-ból ismerjük renaissance városházánk Lackner Kristóftól származó feliratait, melyek az 1676-os tűzvészben nyomtalanul eltűntek.

A gyűjtők köre egyre bővült. Dobner, Deccard, Torkos stb. neve azonban inkább adat csak, mert gyűjteményükből alig jutott valami napjainkig. És itt felmerül az olvasóban a tanulmány nyomán az a gondolat, hogy sok gyűjtemény élete gyakran a tulajdonos életével együtt zárul. Meller Béla soproni gyűjtő írja gyermekeiről, hogy ők már modern emberek, akik apjuk gyűjteményét csak porfogónak tartják. („...sie sind moderne Leute, wohnen in modernen Wohnungen und betrachten „das Gerümpel für unwillkommene Staubfänger“ (Erlebtes und Erdachtes 5. 1.).

A közömbösségről, mely a soproni műkincseket pusztította, saját élményem is van. 1948-ban találtam az utcán, a Sas téren Kossuth Lajos Lóskai Fidél soproni bencés igazgatónak dedikált fényképét. Ma a Múzeum 48-as gyűjteményében van. A műkincsek vándorlása is szegényítette városunkat, ez történt pl. 1819-ben, amikor Széchényi Ferenc elszállította könyveit a Nemzeti Múzeumba, vagy Szalay Ágost gyűjteménye nagy számban olvasztotta magába a soproni céhemlékeket.

A szerző tanulmánya szép ellenpéldát is hoz: Amerikában élő földinket, Scholz János csellóművészt, aki 1948-ban szép barokk rajzgyűjteményt és Soproniensiákat ajándékozott szülővárosának. A könyv tanulságos része a nagy soproni gyűjtemények története, a városi múzeum, a Storno- és Zettl-gyűjtemények kialakulása. Jó képet kapunk a műgyűjtés sorsáról a két világháború közti időből is.

Csatkai Endre új könyve a soproni műgyűjtésnek úgyszólván teljes képét adja. Remélhetőleg egyszer még sorát ejti az egyéb kiterjedt soproni gyűjtési ágaknak is, amilyenek po. a természetrajzi gyűjtemények (Torkos, Gallus, Ocskay) vagy Thier Lászlónak újabb, magában páratlanul álló bibliográfiai gyűjteménye.

Kovács József

1960. XIV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Horányi Mátyás: Eszterházi vigasságok. Bp. 1959. Akadémiai Kiadó. 269 lap

Horányi Mátyás: Eszterházi vigasságok. Bp. 1959. Akadémiai Kiadó. 269 lap

Az európai Haydn-év kiadványai között messzire kiemelkedik a fenti című könyv; kitűnő szolgálatot tesz a világ színe előtt a magyar könyvkultúrának, és egyúttal számot ad Haydn-kutatásunk magas szintjéről. Címéül Bessenyei Györgynek 1772-ben megjelent versét választotta a szerző, de a munka jelentékenyen többet ad a ma Fertődnek nevezett kastély ragyogó életénél, beleszövi Kismarton hercegi udvarának színházi és zenei mozzanatait is. Így a magyarországi színháztörténetet hatalmas lépéssel vitte előre. A könyvből megtudjuk, hogy e téren nagy visszamaradás uralkodik, ugyanis – míg a városi színházak élete (Pécs, Sopron, Győr, Pozsony, Makó stb.) – eléggé tisztázott, a főúri színházakról vajmi keveset tudunk. Pedig ezek szinte előkészítik a városokéit. A főúri színpadok személyzete nem játszott egész éven át és így a szünetekben, ahogy Pozsony és Sopron színháztörténete mutatja, a nagyobb igényű városokat keresték fel. A feloszlott kastélyszínpadok dekorációi a városi színházak kelléktárába kerültek sokszor. A szerző e tárgyú adatait szabad legyen a soproni példával kiegészítenem: ide kerültek a Festetichek díszletei. (SSz. 1942, 93. lap).

A munka tehát úttörő jellegű, mert teljességgel feltárja mintegy hat évtized főrangú színjátzását, mégpedig óriási adathalmazzal, amely egy teljes élet munkájának eredményével is felér, ámbar a szerző a fiatalabb, nagyon sok jóval biztató nemzedékhez tartozik. A korábbi anyag fölényes ismerete nem tántorította el a tudományos [94](#)forrásközlés kívánalmától: minthogy ugyanis az adatok zöme eddig hozzáférhetetlen volt, az egyébként számos idevágó cikk és tanulmány szerteszórva jelent meg, mind Magyarországon, mind Ausztriában, de természetesen csak egy-egy részletkérdést ragadva meg, Horányi munkája mindezt felhasználva a teljesség igényét kielégíti. Egyes esetben páratlan kutató szerencse is kísérte, mint po., amikor *Alsókubinban* fedezte fel a *kismartoni* Maurer díszletfestő vázlatkönyvét.

A munka ott kezd Nyugat-Magyarország zenei életének festését, amikor az Esterházy-család 1620 körül megjelenik és gazdagodni kezd. 1715-ben Kismartomból egy cantata előadásának híre maradt fenn, míg a következő évről Széchenyi György levele említ operaelőadást („valami operák is lesznek, kire a hg. és hg-asszony sokakat invitált”). A nagy fordulatot 1761 jelenti, Haydn szerződtetése. Kismartomból nemsokára átkerül a zenei élet súlypontja Eszterházára és bár az 1770-es évek után nagyobb ünnepek nincsenek, a színházi és zenei élet annál jobban mélyül. A kapcsolatok Sopronnal igen erősek a közös szintársulatok révén. Majd Eszterházán alkonyodik be és ismét Kismarton a középpont, egy ideig még Haydnal, majd Hummellal. A francia háborúk vége felé azután kilobban ott is az élet.

Amint érintettük, igen sok a soproni vonatkozás, de nemcsak a fővonalban, óriási adathalmaz vár azokra, akik a soproni nyomdászattal foglalkoznak, hiszen az eszterházi előadások szövegekönyveit városunkban nyomták.

Hatalmas képanyag segíti az embert az adathalmaz átdolgozásában, igen sok színes kép, még az is előfordul, hogy a képet színpadi díszletsor módjára ki lehet emelni. A szöveg olvashatósága vetekszik a szép nyomással. Hogy egy-két értelemzavaró hiba is belecsúszott, az az általános képen nem ront, de ha megemlítjük, azért történik, hogy a várható második kiadásban ne ismétlődjenek. Így a 20. lap két fatális hibát hoz. Esterházy Pál nádorról van szó (1635–1713) és vele kapcsolatosan egyszer 1792-es, egyszer 1762-es évszám szerepel. A 26. lapon pedig Rössler Sebestyén helyett Kösstler irandó, a cirkalmas barokk betűknél persze könnyű hibásan olvasni nevet, de itt Elssler muzsikusz apósáról, tehát Elssler Fanny kismartoni dédapjáról van szó.

Az Akadémiai Kiadó igen kedves formát adott a könyvnek, ízléses borítólapot, tán egy kissé borsos árat is (140 Ft).

Csatkai Endre

1960. XIV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Házi Jenő: Die kanonische Visitation des Stefan Kazó, Archidiakon von Eisenburg/Vasvár im Burgenland-Teil des Komitates Eisenburg in den Jahren 1697–1698. Eisenstadt. 1958, 277 lap.

Házi Jenő: Die kanonische Visitation des Stefan Kazó, Archidiakon von Eisenburg/Vasvár im Burgenland-Teil des Komitates Eisenburg in den Jahren 1697–1698. Eisenstadt. 1958, 277 lap.

Házi Jenő forráskiadványával a burgenlandi tartományi levéltár által kiadott „Burgenländische Forschungen” című sorozatnak immár a 37. kötete jelent meg. A sorozat minden egyes kötete nemcsak helytörténetírásunkat, hanem általában a magyar tudományosságot is érdekelheti. Házi Jenő kötete a Szombathelyről származó Kazó István vasvári főesperesnek (egy ideig Sopronban is volt egyházi javadalma) 1697/1698. évi Vas megyei egyházlátogatási jegyzőkönyvéből a ma Burgenlandhoz tartozó 214 községre vonatkozó részt közli. Az egész jegyzőkönyv, amelynek latin nyelvű kézírata 801 lapos folio-kötetet tesz ki, egyúttal Vas megye legrégebb népszámlálását tartalmazza, s így a történeti statisztika elsőrendű forrása. Mint ilyent ismertette Házi Jenő a Történeti Statisztikai Közlemények 1957. évi első számában. A most megjelent szövegkiadványból azonban kiderül, hogy az egyházlátogatási jegyzőkönyv a művészettörténet, a néprajz és a nyelvtudomány, a pedagógiatörténet, sőt a gazdaságtörténet számára is becses adatokat tartalmaz. A kötetet ebből a szempontból bővebben a Magyar Történelmi Társulat folyóiratában, a Századokban ismertetem. Ezen a helyen csak arra szeretnék rámutatni, ha megjelenhetne a jegyzőkönyv magyarországi része is, a XVII. századvégi egész Vas megye ismertetését kapnánk kézbe. Az egykori Sopron megyének ilyen régi ismertetése nincsen, de az 1830–1847. évekből kéziratban fennmaradt Drinóczy Györgynek „Böngészet Sopron Megye ismeretéhez” című munkája, amely – mint a megye eddig ismert egyik legrégebb leírása – értékes gazdaságtörténeti és néprajzi stb. adatainál fogva ugyancsak megérdemelné a kiadást és a feldolgozást.

Mollay Károly

1960. XIV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRON BIBLIOGRÁFIÁJA (1958.)

SOPRON BIBLIOGRÁFIÁJA (1958.)

**1960. XIV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRON BIBLIOGRÁFIÁJA (1958.) / I.
TERMÉSZETTUDOMÁNYOK**

I. TERMÉSZETTUDOMÁNYOK

Adatgyűjtők: Csapody István, Csatkai Endre, Faller Jenő, Gyulay Zoltán, Thirring Lajos

Rövidítések: SSz: Soproni Szemle. VUH: Volk und Heimat. BglHbl: Burgenlaendische Heimatblaetter.

Ambrus Béla: Állatföldrajzi vizsgálatok Sopron és környékének gubacsfaunájában. Állattani Közlemények. 1958. 3–4. füzet.

Aumüller, Stefan: Der Wiessstorch in Ungarn und in Österreich. BGLHBL. 1958. 3. sz. (Farád, Nagylozs említése).

Ákos László: Soproni kutatók. Látogatás az ERTI kísérleti állomásán. Erdőgazdaság és faipar. 1958. 8. és 9. sz.

Béky Albert: A Tanulmányi Állami Erdőgazdaság ismertetése. Sopron, 1958. 54 l. + 1 térkép.

Csapody István: A százötven éves Főiskola. Erdőgazdaság és faipar. 1958. 8. sz.

Csapody István: A Farbenkraut, azaz festőfű. SSZ. 1958. 3. sz.

Dominek István: Ismét a Fertőn. Természetjárás. Jún. sz.

Firbás Oszkár: A soproni erdők történetéből. Erdőgazdaság és faipar. 1958. 1. sz.

Guglia, Otto: Die burgenländischen Floragrenzen. BGLHBL. 1958. 3. sz.

Győrfi János: Adatok a valódi fürkészdarázs-félék (Fam.: Ichneumonidae) gazdáinak ismeretéhez. Erdészettud. Közl. 1958. 1. sz.

Győrfi János: A Diprion-fajok és károsításuk Magyarországon. Erdőmérnöki Főiskola Közleményei. (1957. 2. sz.). Megjelent: 1958.

Győrfi János: Levéltetvesző fürkészdarázsak Sopron környékéről. SSz. 1958. 4. sz.

Haracsi Lajos–Igmándy Zoltán: A fekete csertapló (*Xanthocrous obliquus* B. et G.) előfordulása magaskörísen. Erdőmérnöki Főiskola Közleményei. (1957. 2. sz.). Megjelent: 1958.

Igmándy Zoltán: Sopron és környékének gombái. I. Polyporaceae (taplófélék). SSZ. 1958. 2. sz.

Jávorka Sándor: Kitaibel Pál élete és botanikai munkássága. M. T. A. biológiai csoportjának közleményei. 1958. 2. sz.

Jávorka Sándor: Paul Kitaibel i jeucsenyije vengerszkij florü. Dokladii earubjezsnüch ucsenüch. 1958. I.

Kárpáti Zoltán: A nyugat-dunántúli – burgenlandi flórahátárvonalokról. Botanikai Közlemények. 1958. 3–4. füzet.

Kárpáti Zoltán: Die Beziehungen zwischen natürlicher Pflanzendecke und gartenbaulicher Produktion in der Umgebung von Sopron. Acta Agronomica. 1958. 4. füzet.

Kárpáti Zoltán: A természetes növénytakaró és kertészeti termesztés közötti összefüggés Sopron

környékén. SSZ. 1958. 3. sz.

Kárpáti Zoltán: Kitaibel Pál emlékének megünneplése. SSZ. 1958. 2. sz. – Botanikai Közlemények. 1958. 3–4. sz.

Király Jenő: Dr. Manninger Vilmos. SSZ. 1958. 2. sz.

László Ernő: Terem-e még a soproni erdőkben festőfű? SSZ. 1958. 3. sz.

Maar, Margit: Volksmedizin aus dem alten Ödenburg. BGLHBL. 1958. 3. sz.

Metlesich, H.: Abermals ein zerstörtes Juwel mitteleuropäischer Flora. VUH. 1958. 1. sz. (*Juncus maritimus*, Fertő, Sopronbánfalva, Mexikópuszta).

Proszk János: Kitaibel Pál, mint kémikus. M. T. A. biológiai csoportjának közleményei. 1958. 2. sz.

96 *Réthy Antal*: Kitaibel Pál, az úttörő geofizikus. M. T. A. biológiai csoportjának közleményei. 1958. 2. sz.

Roth Gyula: A száraló erdőről (Hansági erdők, Hidegvízvölgy). Erdészettudományi Közlemények. 1958. 1. sz.

Varga Lajos: Az Erdőmérnöki Főiskola szerepe a talajbiológiai kutatásokban. Erdészettudományi Közlemények. 1958. 1. sz.

Vendel Miklós: Teleptani megjegyzések a Kecsképaták völgyében található kvarc ipari célra való felhasználásának kérdésében. SSZ. 1958. 1. sz.

Tasnády–Kubacska András: Kitaibel Pál a magyar föld felfedezője. M. T. A. biológiai csoportjának közleményei. 1958. 2. sz.

Névtelen: A Főiskola Botanikus Kertjében. Erdőgazdaság és faipar. 1958. 9. sz.

Névtelen: Botvay Károly. Erdőgazdaság és faipar. 1958. 10. sz.

Névtelen: Látogatás a Tanulmányi Erdőgazdaságban. Erdőgazdaság és faipar. 1958. 2. sz.

Névtelen: Beszámoló Kitaibel Pál születésének 200. évfordulója alkalmából a M. T. A. és az ELTE által rendezett ünnepélyről. M. T. A. biológiai csoportjának közleményei. 1958. 2. sz.

1960. XIV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRON BIBLIOGRÁFIÁJA (1958.) / II. TÁRSADALMI TUDOMÁNYOK

II. TÁRSADALMI TUDOMÁNYOK

Aggházy Mária: Az Esterházy-család síremlékszobrainak modelljei. Bulletin du Musée National des Beaux arts. 1958. 13. szám.

Aggházy Mária: Régi magyarországi faszobrok. Bp. 1958. Akadémia. A 71. táblán vitnyédi származású

Piéta az esztergomi prímási gyűjteményben.

Ambrus Béla–Kupa Mihály: Sopron papirospénzeiről. SSz 1958. 1. szám

Antal Károly: Sopron. Jelentés a „Múzeum-város”-ról. Magyar Ifjúság. 1958. VII. 12.

Ákos: Az „Erdő a festészetben.” Beszámoló a soproni kiállításról. Erdőgazdaság és faipar. 1958. 10. szám.

Babics András: A vasasi kőszén-bányászat a feudalizmus korában. Pécs. 1957. „A szakmunkásokat... Sopron vidékéről toborozták.”

Balogh István: A soproni színház és Debrecen. SSz 1958. 3. szám

Becht Rezső: A soproni Vasas Művészeti Együttes első 12 éve. SSz 1958. 7. sz.

Berecz Dezső: Ágoston Ernő (1889–1957.) SSz 1958. 1. szám

Berecz Dezső: Móricz Zsigmond Sopronban. SSz 1958. 2. szám.

Berzy András: Kossuth Lajos ismeretlen levele Horváth Mihályhoz. Az egri pedagógiai Főiskola Évkönyve. IV. Eger 1958 Hungária. (Kossuth nézetei a kismartoni Albach ferences barátról.)

Bodnár Éva: Erdő a magyar festészetben. Múterem. 1958. 12. szám. (A soproni kiállításról)

Bodolay Géza: Adatok a soproni Magyar Társaság szabadságharc előtti életéről. Irodalomtörténet, 1958. 2. szám

Boronkay Pál: Soproni műemlékvédelmi munkák. Műemlékvédelem. 1958. 1. szám

Csapody István: A százötven éves főiskola. Erdőgazdaság és faipar. 1958. 8. szám

Csapody István: Hozzászólás a soproni Előkapu 11. számú ház kisboltjának kérdéséhez. SSz 1958. 1. szám

Csapodiné Gárdonyi Klára: Széchenyi Júlia emlékkönyve a Széchenyi Könyvtárban. SSz 1958. 4. szám

Csatkai Endre: Angeli Henrik soproni gyermekkoráról. SSz 1958. 3. szám

Csatkai Endre: Adatok a soproni 1847-es tudósgyűlés emlékérmének történetéhez. Num. Közlöny. 1958–9. (2 képpel)

Csatkai Endre: A soproni Liszt Ferenc Múzeum az 1957. esztendőben. SSz 1958. 3. szám

Csatkai Endre: A soproni műgyűjtés története. Múz. Közp. Prop. Iroda. 1958. 24 lap + VI. tábla

Csatkai Endre: Eine Zeichnung zu einem Ödenburger Goldschmiede-Meister-Stück aus dem Jahre 1958. Acta historiae artium. 1958. V. kötet

(Folytatjuk)

1960. XIV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HIRDETÉS

HIRDETÉS

Városunk lakosságának minden igényét kielégítik
AZ IPARCIKK KISKERESKEDELMI VÁLLALAT
SZAKÜZLETEI

Közkedvelt a
SOPRONI SÖRGYÁR
készítménye

A KIVÁLÓ
VILÁGOS SÖR,
BARNA SÖR,
KINIZSI SÖR.

A soproni
Élelmiszerkiskereskedelmi Vállalat

fűszer,
csemege,
édesség,
dohány,
tej és hús
boltjai

a város minden pontján egész nap a vásárlóközönség szolgálatára állnak.

Sopron és vidéke
körzeti

Földművesszövetkezet
mezőgazdasági szakboltja:

Ötvös utca 3. sz.

A korszerű mezőgazdasági termeléssel kapcsolatos szerárúk, kisgépek, védőszerek, műtrágya stb.
A szőlőgazdaság kellékei, hordók, prések, szőlőzúzó, permetezőgépek, burgonyazúzó stb.

Soproni Építőipari és Épületkarbantartó Ktsz.

Központi telep és iroda:

115

Kossuth Lajos utca 5 – Telefon: 10-58 és 10-59

Üveges részleg:

Lenin körút 22 – Telefon: 17-29

Vállal
kőműves
ács
tetőfedő
épületasztalos
szobafestő
mázoló
címfestő
dukkozó
üvegező
üvegcsiszoló
kályhás
parkettás
munkákat

Soproni Asztalos- és Faipari Ksz.

Sopron, Vitnyédi u. 13 – Telefon: 12-73

Asztalos, festő, mázoló, játék, kárpitos, javító, iparművész részlegeivel a lakosság szükségleteinek kielégítésére a legmesszebbmenőkig rendelkezésre áll

Készít:

hálószobát, kombináltszekrényt, rekamiét, sezlont, konyhabútort és mindennemű egyéb lakberendezési tárgyat, egyéni megrendelésre, elsőrendű minőségben és ízléses kivitelben

vállal:

címtáblafestést, bútormázolást és mindennemű javítást

Játék és iparművészeti készítményei minden alkalomra nagy választékban kaphatók a Soproni Kiskereskedelmi V. üzleteiben

**Győr-Sopron megye
Idegenforgalmi Hivatala**

Sopron, Ógábonatér 8. Telefon: 20-40

Kirendeltségek:

Győr, Városi Tanácsház. Telefon: 25-90

Mosonmagyaróvár, Lenin út 60. Telefon: 66-30

Kirándulások

előkészítése, program összeállítása, szervezése

Szállásbiztosítás:

szállodában – turistaszálláson – magánhelyen.

Ellátás és csoportos étkeztetés biztosítása.

Különvonatok és autóbusz különjáratok indítása.

Városismertetési séták rendezése szakképzett vezetőkkel.

Városkörnyéki és megyei autóbuszkirándulások szervezése.

Utazási- és menetjegyirodák (IBUSZ)

Soproni Diákszálló

Ferenczi János u. 2. – Telefonszám: 22-28

Szállásigények idejében bejelentendők az

Idegenforgalmi Hivatalhoz

Soproni

Posztó- és Szőnyeggyár

Sopron, Baross út 24

Gyapjúsövetek

takarók

műszaki szövetek

bútorszövetek

szőnyegek

Soproni Húsipari Vállalat

Sopron

Telefonszámok: 20-88, 20-89 és az üzlet: 26-75

**A Soproni Húsipari Vállalat dolgozói
jóminőségű hentesáruk készítésével járulnak hozzá
az élelmiszeripar fejlődéséhez.**

Hátulsó utca 2–4. szám alatt
a Húsipar Húsüzletében naponta friss hentesáru kapható bőséges választékban

Soproni pamutipar

Sopron, Selmeci utca 15–17 szám
Telefon: 20-90 szám

Pamutszövőgyár

ELZETT Vasárugyár Zárgyár

Sopron, Csengeri utca 30–32

Gyártmányai:

zárak,
ajtó- és ablakpántok,
épületvasalások

Soproni Fésűsfonalgyár

Gyártelep:

Sopron, Ágfalvi út 4. szám. Távbeszélő: 10–50

Budapesti iroda:

Budapest, V., Szent István tér 16. sz. – Távbeszélő: 328–722

Autóalkatrészgyár V.

„Rába” gyáregysége
Sopron, Batsányi u. 15

Gyártmányai:

Személy- és tehergépkocsi alkatrészek,
„Rába” motor, futómű, kapcsolóművek,
Csepel 130–300 futómű és csörlóművek

Fémlemezipari Művek

Soproni Tű- és Késáru Gyáregysége
Sopron, Csepel utca 3

Soproni Tűgyár

termékei:

különféle tűárak
kárpos díszszeg
cipőkarikák
fűzőszemek
bőrszegecsek

Lövői Késgyár

termékei:
háztartási kések
zsebkések
ipari kések
mezőgazdasági gépkések
különféle kéziszerszámok

Soproni Ruhagyár

Sopron, Rákóczi utca 6
1950–1960

10 éves működése alatt
gyártmányaival:
női-, lányka- és baby-ruháival
bel- és külföldi igényeket
egyaránt kielégíti

Saját laboratórium
Saját tervezés

Tartsa pénztét takarékpénztárban!

A takarékbetét kamatozik, bármikor minden előzetes felmondás nélkül felvehető!

*Bővebb felvilágosítást ad az Országos Takarékpénztár fiókja,
Sopron, Lenin körút 98, valamint bármelyik postahivatal*

Kevés pénzért sokat nyerhet!

Lottózzon

Totózzon

a soproni totó-lottó irodában

Sopron, Lenin körút 88

Soproni Járműgyártó Szövetkezet

Központi iroda:

Rákóczi u. 27. – Telefon: 17-26

Szjgyártó üzem

Lenin körút 90. – Telefon: 21-18

Lószerszámok, kézitáskák, bőröndök, bőrárak készítése, javítása

Motorjavító üzem

Botond utca 10 – Telefon: 23-25.

Megbízható, gyors, biztos szerviz

Bognár-, kovácsüzem

Rákóczi utca 27

Kézikocsi szekér, fejsze, ekekészítés, javítás, lópatkolás, autókarosszéria készítés

Tisztaság: fél egészség

Saját egészsége érdekében látogassa a több káddal bővített, hőlégfürdővel, központi fűtéssel korszerűsített

Városi Fürdőt

Fürdővállalat

Soproni Fodrász Szövetkezet

korszerűsített, higiénikus termeiben

gondos és

figyelmes kiszolgálás.

A Soproni Állami Gazdaság

Kékfrankos

Leányka

Muskotály

palackozott márkás borai

a korszerű soproni szőlőtermelés eredményei.

Soproni Háziipari Szövetkezet

Mértékutáni kötöttáru üzlete

Torna u. 1. – Telefon: 14-53

Női- és férfi pulóverek – Kuligánok kötése

gyapjú és pamut fonalakból

Szolgáltató részlege

Lenin krt. 94. – Telefon: 21-79

Szemfelszedés – Himzés – Előnyomás

Nylonharisnya átkötés

minőségi munkával!

Takarékoskodjunk a gázzal,

akkor kisebb lesz a gázszámla és jobb lesz a gáznyomás!

Felvilágosításért és panasszal forduljunk

a Gázműhöz

Táncsics Mihály u. 12. Telefon: 25-10

A Soproni Szálloda és Vendéglátó Vállalat

figyelmes kiszolgálással és jó ellátással szeretettel várja kedves vendégeit

Üzemei:

Pannónia Szálló és Étterem:

80 szobával, központi fűtéssel a város reprezentatív vendéglátó üzeme

Turista Szálló és Étterem:

A Lővérek gyönyörű fenyőerdői között fekvő erdei szállójával és éttermével közkedvelt üdülő- és kirándulóhely

Kertvárosi Vendéglő:

a kertváros kedvelt kirándulóhelye, árnyas kerthelyiséggel

Alpesi Vendéglő:

a Lővérek nyári vendéglátó üzeme

Deák Étterem:

a város legszebb helyén, tágas kerthelyiséggel, elsőrendű tánczenével

Gambrinus Étterem:

a patinás belvárosban, elsőrendű konyhával

Várkapu Eszpresszó:

I. osztályú táncos szórakozóhely a város főutcáján

Fórum – Gyöngyvirág – Ciklámen – Pettyes

cukrászda, elsőrangú cukrászsüteményeivel, fagyaltkülönlegességeivel és minőségi eszpresszókávéval

Büfék és italboltok a város legkülönbözőbb helyein és strandokon

Látogassa meg üzemeinket!

É. M.

Soproni Épületasztalosipari Vállalat

Hazánk legkorszerűbb épületasztalosipari nagyüzeme

Gyárt:

mindenfajta ajtót, ablakot
és egyéb felszereléseket

Gyártelep:

Sopron, Terv u. 2.
Telefon: 17-55, 10-70

**Soproni Vas- és Szerelő
Kisipari Szövetkezet**

Vállal:

rádió javítást,
gyermekkocsi javítást,
bádogos vízszelési,
lakatos, esztergályos, géplakatos,
villanyszerelő, motortekercselő

munkákat

Sopron, Ógabona tér 16.

Soproni Fémtömegcikk Kisipari Szövetkezet

vállal

edényjavítást, mindennemű bádogosmunkát,
nikkelezést, hegesztést, lakatos- és esztergályozási munkákat.

Központi telep:

Sopron, Rákóczi utca 39. szám.

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

* Lásd: SSz 1957, 156. lap. Winkler: Sopron városfejlesztési programjáról.

2 (Megjegyzés - Popup)

* Lásd: SSz 1956, 74–77. lap.

3 (Megjegyzés - Popup)

* Entz Géza: Műemlékvédelem Sopronban. 1956, 360. lap.

4 (Megjegyzés - Popup)

* Képét lásd SSz 1956, 80. lap.

5 (Megjegyzés - Popup)

* A tanács összevonásaival megváltozott az állandó bizottságok száma is.

6 (Megjegyzés - Popup)

Soós Imre: Ősi családok Sopronmegyében. Sopron, 1940, 190.

7 (Megjegyzés - Popup)

Conscriptiones 1752 Soproni Állami Levéltár (a továbbiakban SÁL).

8 (Megjegyzés - Popup)

Közgy. jk. 309–313/1796, SÁL.

9 (Megjegyzés - Popup)

Közgy. Jk. 1527/1816. SÁL.

10 (Megjegyzés - Popup)

Vörös Károly: Az 1826. évi kapuvári parasztmozgalom, Soproni Szemle, 1955, 3–4. sz. 81–85.

11 (Megjegyzés - Popup)

Urbarialia. No 66, 9/6, Himód, SÁL.

12 (Megjegyzés - Popup)

U. o. és v. ö. Soós I. i. m. 176.

13 (Megjegyzés - Popup)

Csornai prép. m. lt. 53/IV/9, SÁL.

14 (Megjegyzés - Popup)

Act. fisc. 9/17/22, SÁL.

15 (Megjegyzés - Popup)

Soós I. i. m. 178.

16 (Megjegyzés - Popup)

Act. Crim. 83/1826, SÁL.

17 (Megjegyzés - Popup)

Soós I. i. m. 176.

18 (Megjegyzés - Popup)

Soós I. i. m. 287.

19 (Megjegyzés - Popup)

Soós I. i. m. 175.

20 (Megjegyzés - Popup)

Regn. Conscr. 1828, Himód, OL.

21 (Megjegyzés - Popup)

Regn. Conscr. 1828, Vittnyéd, OL.

22 (Megjegyzés - Popup)

Kgy. ir. 857/1847, SÁL.

23 (Megjegyzés - Popup)

Kgy. ir. 345/1827, SÁL.

24 (Megjegyzés - Popup)

Urb. tab. 1767. Hövej, OL.

25 (Megjegyzés - Popup)

Urbarialia, Garta, SÁL.

26 (Megjegyzés - Popup)

Conscr. 1752, SÁL.

27 (Megjegyzés - Popup)

Conscr. 1752, SÁL.

28 (Megjegyzés - Popup)

Conscr. 1752, SÁL.

29 (Megjegyzés - Popup)

Regn. Conscr. 1828, Vittnyéd, OL.

30 (Megjegyzés - Popup)

Regn. Conscr. 1828, Himód, OL.

31 (Megjegyzés - Popup)

Conscr, 1752, SÁL.

32 (Megjegyzés - Popup)

Kgy. ir. 2049/1832, SÁL.

33 (Megjegyzés - Popup)

Kgy. ir. 1046/1842, SÁL.

34 (Megjegyzés - Popup)

Kgy. jk. 1075/1788, SÁL.

35 (Megjegyzés - Popup)

Csornai pr. m. lt. 53/IV/8, SÁL.

36 (Megjegyzés - Popup)

Csornai pr. m. lt. Wagner f.-rend. 4 csomó, SÁL.

37 (Megjegyzés - Popup)

Csornai pr. m. lt. 53(IV)9/5, SÁL.

38 (Megjegyzés - Popup)

Urb. tab. Vittnyéd. OL.

39 (Megjegyzés - Popup)

Kgy. ir. 329/1822. SÁL.

40 (Megjegyzés - Popup)

Szabó István: Tanulmányok a magyar parasztság történetéből, Bp. 1948, 44.

41 (Megjegyzés - Popup)

Csornai pr. m. lt. 53(IV)7, SÁL.

42 (Megjegyzés - Popup)

Kgy. ir. 1046/1842, SÁL.

43 (Megjegyzés - Popup)

Csizmazia J.: A hontmegyei dohánytermesztés, Magyar Gazda (=MG) 1843, 1060.

44 (Megjegyzés - Popup)

Szontagh G.: Izgatás... MG, 1845, 1227.

45 (Megjegyzés - Popup)

Kgy. jk. 311/1780 SÁL.

46 (Megjegyzés - Popup)

Conscr. 1752, Kapuvár, SÁL.

47 (Megjegyzés - Popup)

Conscr. 1752, Garta, SÁL.

48 (Megjegyzés - Popup)

Urb. ir. Garta, SÁL.

49 (Megjegyzés - Popup)

Urb. ir. Kapuvár, SÁL.

50 (Megjegyzés - Popup)

Kgy. ir. 4983/1837, SÁL.

51 (Megjegyzés - Popup)

Kgy. ir. 1931/1027, SÁL.

52 (Megjegyzés - Popup)

Kgy. ir. 1931/1027, SÁL.

53 (Megjegyzés - Popup)

Kapuvár régi községi iratok, SÁL.

54 (Megjegyzés - Popup)

Urbarialia, Kapuvár, SÁL.

55 (Megjegyzés - Popup)

Kgy. ir. 442/1837, SÁL.

56 (Megjegyzés - Popup)

Kgy. ir. 733/1842, SÁL.

57 (Megjegyzés - Popup)

Kgy. ir. 607/1835, SÁL.

58 (Megjegyzés - Popup)

Kgy. ir. 2450/1837, SÁL.

59 (Megjegyzés - Popup)

Kgy. ir. 2012/1828, SÁL.

60 (Megjegyzés - Popup)

Kgy. ir. 4947/1837, SÁL.

61 (Megjegyzés - Popup)

Kgy. ir. 377/1825, SÁL.

62 (Megjegyzés - Popup)

Kgy. ir. 2/1837, SÁL.

63 (Megjegyzés - Popup)

Kgy. ir. 4983/1837, SÁL.

64 (Megjegyzés - Popup)

Kgy. ir. 83/1826, SÁL.

65 (Megjegyzés - Popup)

U. o.

66 (Megjegyzés - Popup)

U. o.

67 (Megjegyzés - Popup)

Tasc: R. 53/14. Esterházy Lt. OL.

68 (Megjegyzés - Popup)

Act. fisc. 9/17/22, SÁL.

69 (Megjegyzés - Popup)

Act. fisc. 9/17/22, SÁL.

70 (Megjegyzés - Popup)

1: Vörös Károly i. m. 85–104.

71 (Megjegyzés - Popup)

Act. fisc. 9/17/22, SÁL.

72 (Megjegyzés - Popup)

Act. fisc. 9/17/22, SÁL.

73 (Megjegyzés - Popup)

Ploetz A.: Robot és dézsma, 1845, 331.

74 (Megjegyzés - Popup)

Act. Crim. 8/1826. SÁL.

75 (Megjegyzés - Popup)

Kgy. ir. 4688/1840, SÁL.

76 (Megjegyzés - Popup)

Kgy. ir. 4688/1840, SÁL.

77 (Megjegyzés - Popup)

Act. Crim. 83/1820, SÁL.

78 (Megjegyzés - Popup)

L. valamennyit Act. Crim. 83/1820, SÁL.

79 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. Kgy. ir. 2303/1840, SÁL.

80 (Megjegyzés - Popup)

Kgy. ir. 2992/1836, SÁL.

81 (Megjegyzés - Popup)

Kgy. ir. 2992/1836, SÁL.

82 (Megjegyzés - Popup)

Kgy. ir. 1796/1821, SÁL.

83 (Megjegyzés - Popup)

Kgy. ir. 1796/1821, SÁL.

84 (Megjegyzés - Popup)

Bernát György: Gazdasági tudósítások... MG. 1844, 380.

85 (Megjegyzés - Popup)

Hetényi János: Robot és dézsma, Pesten 1845, 136.

86 (Megjegyzés - Popup)

Barcsy: Mi az oka... MG, 1846, 646.

Vö. Praznovszky: Az özdögei dohánytermesztés, MG, 1843, 1143.

87 (Megjegyzés - Popup)

Kapuvár régi községi iratai, SÁL.

88 (Megjegyzés - Popup)

MG, 1844, 384.

89 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. Berényi Pál: Sopron megye, Bpest, 1895, 33.

90 (Megjegyzés - Popup)

A magyar nyelv szláv jövevényszavai. Bp., 1955, 644–5.

91 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Mollay, Karl: Das Ofner Stadtrecht. Bp., 1959, 113.

92 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Fejérpataky László: Magyarországi városok régi számadáskönyvei. Bp., 1885, 54.

93 (Megjegyzés - Popup)

A rövidítésekre vö. SSz. XIII, 121.

94 (Megjegyzés - Popup)

A Lövér-kérdésre vö. Maár–Mollay: SSz. II. 284.

95 (Megjegyzés - Popup)

E hangváltozás miatt viszont eredeti *e*-hangot is gyakran *ö*-vel jelölnek, mint például 1430 táján: *wöbär* 'Weber' (SoprOkl. II/t, 85). A tőmagánhangzó megnyúlására vö. 1515: *Leeberperg* (I. h. II/1, 333). A jelzett hangváltozásra I. Moser, Virgil: Frühneuhochdeutsche Grammatik. Heidelberg, 1929, I/1, 73, 102.

96 (Megjegyzés - Popup)

Vö. például Felső-Ausztriában: 1300-tól *Lewarn* – *Lebarn* – *Lebern* falu (ma: *Lebing*); *Leber* dülönév 1373-tól; 1640 körül *Lebern* dülönév (Schiffmann, Konrad: Historisches Ortsnamenlexikon des Landes Oberösterreich. München u. Berlin 1935–1940); a bajor nyelvterület más részén: *Leberberg* (Schmeller, Andreas: Bayerisches Wörterbuch. München 1872², I. 1544).

97 (Megjegyzés - Popup)

A *b*-vel való írás bajor helyesírási sajátosság. A bajor nyelvjárásokban ugyanis a két magánhangzó közti eredeti *b*-hangból *w*-hang fejlődött, amelyet egy ideig még *b*-vel jelölnek. Emiatt azonban az eredeti *w*-hangot is gyakran *b*-vel írják le. Ezért láthatunk a soproni forrásokban például a megszokott *weber*, *wagner*, *Kewer* (Kövér) helyett ilyen írásképeket is: 1430 táján *beber*, *bagner*; 1526: *Geber* (SoprOkl. II/6, 97, 96, 419). Ellenben 1526: *Lewerperig* (I. m. II/2, 17).

98 (Megjegyzés - Popup)

Vö. 1540: „gehulltz im *Warduschperg* oberhalb des *Leberperg*” (SoprOkl. II/2, 271). A Váris-hegy a város felől nézve a *Leberperg*-en túl van.

99 (Megjegyzés - Popup)

Vö. 1482/1653: „via regia ducens ex civitate nostra Soproniensi per promonthorium *Leber* sic dictum usque ad ipsum *Wondorff*” (SoprOkl. II/6, 258).

100 (Megjegyzés - Popup)

Vö. 1538. „weyngartten im *Obern Leberperig*” (SoprOkl. II/2, 120).

101 (Megjegyzés - Popup)

Vö. 1453: weingarten *an dem Hindern Leberperg*; 1466: „weingarten *am nachsten Leberperg*” (SoprOkl. I/4, 45; GerB. 106). Bizonyára a bánfalvi *Löweräcker*-dűlőre vonatkoznak a következő adatok: „III. jewch *akker im Lebergrund*”; 1462: „zwovndvierczig jeuch *akhers im Lebergrund*” (SoprOkl. II/4, 58; I/5, 36).

102 (Megjegyzés - Popup)

A *löwer* változat a kancelláriai, majd az irodalmi nyelv alakja. – Vö. még 1535: „weingart *im Leber*” (SoprOkl. II/2, 54). – Megvizsgálandó még az ágfalvi országúttól jobbra elterülő soproni *Löwerwiese*-dűlő eredete is. A dűlő nevére 1526-ból van az első adatunk: „ain gmain erdreich in Weitendornnen *an die Leberwisen gelegen*”; „Gemainer stat grundt vnd wismad *in der Leeberwisen* seind den Agendorffern in ire hewser getaillt” (SoprOkl. II/2, 202; II/6, 440).

103 (Megjegyzés - Popup)

Vö. SoprOkl. II/1, 27; II/4, 55, 60; II, 1, 106; II/6, 258; II/2, 120.

104 (Megjegyzés - Popup)

A pozsonyi mérő 62,49 liter, a bécsi mérő 61,48 liter volt.

105 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Rozsondai Károly–Sümeghy József: Sopronbánfalva, Sopron, 1937, 42.

106 (Megjegyzés - Popup)

Kluge–Götze: Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. Berlin 1957¹⁷. Az 1786/1787. évi soproni telekkönyvben is még *Baumgarten in Khesten Wald* szerepel. Sárközy András 1787. évi térképén, a legrégebb soproni erdőterképen, a gesztenyéseket a *Kasten* (helyesen: *Kästen*) *Baumgarten* felírás jelzi, amelyet ma helytelenül értelmeznek ‘zárt gyümölcsös’-nek (vö. Firtás Oszkár: SSz. XI. 109–117).

107 (Megjegyzés - Popup)

Rozsondai–Sümeghy i. m. 44.

108 (Megjegyzés - Popup)

A Poda-féle „Sopron sz. kir. város monographiája” szövegközlése (II, 19) az eredeti alapján helyesbítendő: *ain grosse prunst In dem Wardusch perg* [beschehen sich] *begeben, welche... In seinem khessten paumbgarten erhebt* (Protocollum Judiciarium ab anno 1533 usque ad annum 1565. Lad. IX et J nr. 4, 71. lap). Gering Elek városbíróról van szó.

109 (Megjegyzés - Popup)

A XVI. századi harmincadnaplók, így például az 1542. évi szerint – ha kis mennyiségben is – vittek ki gesztenyét a kereskedők. Vö. Ember Győző: Külkereskedelmünk történetéhez a XVI. században. A Magyar Tud. Akad. Társ.-tört. tud. Oszt. Közleményei VIII, 309–48.

110 (Megjegyzés - Popup)

Sopron városa a 18. században. Sopron, 1939, 183, 255.

111 (Megjegyzés - Popup)

Sümeghy Dezső: Liszt Ferenc és Sopron megye kapcsolatairól. SSz 1956, 276. lap.

112 (Megjegyzés - Popup)

E három utalást megtaláljuk Koch Lajosnak Liszt Ferenc, bibliográfiai kísérlet (1933) c. munkájában, de nem említ többet a sajnálatosan még mindig csak egyetlen nagyobb igényű magyar életrajz Somsichtól sem (Liszt Ferenc élete. 1925, 480. lap).

113 (Megjegyzés - Popup)

Ferenczy István, akkor feltűnt magyar szobrász.

114 (Megjegyzés - Popup)

Liszt nagyatyja Adám György (1735–844) kiváló orgonás és tanító volt, de nemcsak a mai Lajtaszentgyörgyön, Köpcsénben is. Csekey: Liszt Ferenc származása s hazafisága. Bp. 1937, 13. lap.

115 (Megjegyzés - Popup)

Mint tisztartó működött Márcfalván, Nagymartonban stb. Csekey: i. m. i. h.

116 (Megjegyzés - Popup)

1827-ben halt meg, 51. életévében volt.

117 (Megjegyzés - Popup)

Sopron városában magában már 1914-ben megjelentek az első papírszükségpénzek. Bővebben lásd SSz 1958. évi XII. évfolyamának 1. számában.

118 (Megjegyzés - Popup)

Magy. kir. Honvédelmi Minisztérium Hadsegélyző Hivatala: Hadifogolytáborpénzek katalógusa, Budapest, 1918. 8. oldal.

119 (Megjegyzés - Popup)

* Iratanyaga az Országos Levéltárban: Széchenyi család levéltára, II. k. 6. sz.

120 (Megjegyzés - Popup)

E cikk a szerzőnek „A magyar négytornyú középkori várak” című kéziratot tanulmányából való kivonat. – A kismartoni vár tanulmányozása során a várnak, illetve a városnak Capella S. Martini de minora Mortin (1264), Mortonzzobou (1296), Zabamartun (1371), Klein-Mertersdorf (1373), Kismarton (1388), Eisenstadt (1388), Szabómárton (XIII–XIV. sz.), Civitas ferrea (1463), Kismárton elnevezéseivel

találkozunk, amelyeknek felsorolása talán alkalmas további adatgyűjtések elősegítésére. – E tanulmánynak célja a középkori vár bemutatása s épp ezért a később kori és történelmi vonatkozású adatokat csak annyiban érinti, amennyiben azok a középkori várra vonatkoznak, azzal kapcsolatosak, illetve a középkori vár és a mai várkastély közti összefüggések megértéséhez szükségesek. – A történelmi adatoknak legrészletesebb összefoglalását az olvasó André Csatkai–Dagobert Frey. Die Denkmale des politischen Bezirkes Eisenstadt und der freien Städte Eisenstadt und Rust. Österreichische Kunsttopographie. Band XXIV. Wien, 1932. 55–83. oldalán találja meg s ennek fontosabb adataira – mint forrásműre – az alábbiakban még külön hivatkozás is történik.

121 (Megjegyzés - Popup)

Stessel József. Castrum volt-e Kismarton az Árpádok alatt? Századok. 1898. Révai Nagy Lexikona. 11. k. 694.

122 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai–Frey i. mű. 6.

123 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai–Frey i. mű. 6.

124 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai–Frey i. mű. 6, 55.

125 (Megjegyzés - Popup)

Révai Nagy Lexikona. 11. k. 694. Varju Elemér. Magyar várak. Bp. év n. 68. Csatkai–Frey i. mű. 6.

126 (Megjegyzés - Popup)

Varju i. mű. 68.

127 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai–Frey i. mű. 6.

128 (Megjegyzés - Popup)

Nagy Virgil. A kismartoni várkastély. A magyar építőművészet. IX. évf. 3. sz. 1. Varju i. mű. 68. Csatkai–Frey i. mű. 6.

129 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai–Frey i. mű. 6.

130 (Megjegyzés - Popup)

Nagy V. i. mű. 1. Varju i. mű. 68. Csatkai–Frey i. mű. 6.

131 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai–Frey i. mű. 6.

132 (Megjegyzés - Popup)

Nagy V. i. mű. 1. Varju i. mű. 68. Csatkai–Frey i. mű. 6.

133 (Megjegyzés - Popup)

Nagy V. i. mű. 1. Varju i. mű. 68. Csatkai–Frey i. mű. 6.

134 (Megjegyzés - Popup)

14/a Csatkai–Frey i. mű. 6.

135 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai–Frey i. mű. 6.

136 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai–Frey i. mű. 6.

137 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai–Frey i. mű. 6.

138 (Megjegyzés - Popup)

Bubics Zsigmond–Merényi Lajos. Hg. Esterházy Pál nádor 1635–1713. Bp. 1895. 113. Nagy V. i. mű 1. Varju i. mű. 68. Csatkai–Frey i. mű 53.

139 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai–Frey i. mű. 55.

140 (Megjegyzés - Popup)

Nagy V. i. mű. 1–2. Varju i. mű. 68. Csatkai–Frey i. mű. 6, 55. Rapaics Raymund. Magyar kertek. Bp. év. n. 121.

141 (Megjegyzés - Popup)

Történelmi tár. B. III. 250. Csatkai–Frey i. mű. 55.

142 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai–Frey i. mű. 55.

143 (Megjegyzés - Popup)

Az adatok a különböző források szerint 1647, 1648, 1649, ami az egész visszacsatolásnak különböző

hivatalos fázisaival függ össze.

144 (Megjegyzés - Popup)

Nagy V. i. mű. 2. Varju i. mű. 70. Csatkai–Frey i. mű. 6.

145 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai–Frey i. mű. 55–56.

146 (Megjegyzés - Popup)

Bubics–Merényi i. mű. 193. Nagy V. i. mű, 5. 10. Révai Nagy Lexikona. 11. k. 694. Meller Simon. Az Esterházy képtár története. Bp. 1915. XV. Rados Jenő, Magyar kastélyok, Bp. 1931. 18. 215. Rados Jenő. Magyar kastélyok. Magyarország Művészeti Emlékei Bp. 1939. 25, 36. Varju i. mű. 70. Rapaics i. mű. 121.

147 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai–Frey i. mű. 64.

148 (Megjegyzés - Popup)

Rados i. mű. 36. Csatkai–Frey i. mű. 65.

149 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai–Frey i. mű. 65.

150 (Megjegyzés - Popup)

Nagy V. i. mű. 11. Révai Nagy Lexikona. 11. k. 693. Meller i. mű. XXXVIII–XXXIX. Rados (1931) i. mű. 18, 216. Rados (1939) i. mű. 25, 36–37. Varju i. mű. 70. Zádor Anna–Rados Jenő. A klasszicizmus építészete Magyarországon. Bp. 1943. 162, 163, 179, 350, 380. Rapaics i. mű. 201.

151 (Megjegyzés - Popup)

Csaplovits Topographisch-statistisches Archiv des Königreichs Ungarn. 1821. B. II. 444. Rados i. mű. (1939) 201.

152 (Megjegyzés - Popup)

Nagy V. i. mű. 3–5.

153 (Megjegyzés - Popup)

F. I. II. III. emeleti alaprajzi részletekről pontosan megállapítható az északi oldal, míg a pincénél – jelölés hiányában – csak feltételezhetjük az északi oldalt.

154 (Megjegyzés - Popup)

Barth. Reisacher Almanach. Wien. 1562. Ismeretesek azonban ennek 1572, 1574, 1576, 1580, 1581, 1602

és 1619-ből való kiadásai is.

155 (Megjegyzés - Popup)

Braun–Hogenberg. Theatrum totius mundit urbium. Beschreibung der vornemensten Welt. Bd. VI.

156 (Megjegyzés - Popup)

Ismeretesek az 1649., 1677., 1680., 1697. évi kiadások.

157 (Megjegyzés - Popup)

ifj. Dümmerling Ödön. Diósgyőr vára. Borsodi Szemle. 1958. II. év. 1. sz. 17.

158 (Megjegyzés - Popup)

Ivánban 1841. augusztus 10-én meteoreső volt. A kérdésnek nagy irodalma támadt. Lásd SSz 1941, 145. l. Csatkai: Az iváni légkőesés 1841-ben és a SSz. 1956, 116. l. Gyulay Zoltán: Az iváni „légkőesés” 1841-ben.

159 (Megjegyzés - Popup)

Széchenyi Istvánt érti, aki 1858-ban Paúrt 930 Ft évi fizetéssel és szabad lakással a család soproni levéltárának élére állította. Addig Paúr – 1855-től fogva – a Nemzeti Múzeumban díjnokoskodott. (Szinyey: Magyar írók élete és munkái. X. 572.)

160 (Megjegyzés - Popup)

Gyürky valószínűleg Gy. Pál neves szőlészeti szakíró, Toldy pedig T. Ferenc, irodalomtörténetíró, a M. T. Akadémia főtitkára.